

LJUBOMIR M. MUDREŠA
S A M O T N J A K

SAMOTNJAK

Izdavač

CRNOGORSKI KULTURNI FORUM - CETINJE

Za izdavača

direktor

Borislav Cimeša

Recezeni:

Akademik CANU i DANU

Zuvdija Hođžić

Mr Željko Rutović

Pogovor

Akademik DANU Marijan Mašo Miljić

Lektorka i korektorka:

Vjera Rolović

Dizajn prve strane i autor portreta

Mirza Mustafić

Priprema i štampa

IVPE-CETINJE

TIRAŽ

500

LJUBOMIR M. MUDREŠA
S A M O T N J A K

Knjiga je sufinansirana na konkursu
ministarstva kulture Crne Gore za 2017.g.

Štampanju knjige pomogli su:
Savez penzionera Crne Gore i Gospoda Lekić Nedžad i Lekić DŽihad.

CKF
CETINJE
2017. godina

SAMOĆA U SLOBODI GORA JE OD ROBIJE.
AKO IZGUBIŠ NADU SUDBINA TI ODREĐUJE PUT.
U ŽIVOTU NAJISKRENIJI SI KADA SE KAJEŠ.
NAJTEŽA BOLIJEST JE ON(D)A KADA RATUJU TIJELO I DUŠA.
KADA PLAČEŠ NAJVIŠE SEBE ŽALIŠ.

(AUTOR)

Roman „Samotnjak“ Ljubomira M. Mudreše

KAO KVINTESENCIJA SAMOĆE I TRAGIČNA IRONIJA SUDBINE

Ljubomir Ljubo Mudreša se potvrdio i kao vrstan novinar i osoben književnik – pjesnik i prozni pisac.

Roman „Samotnjak“ je njegovo najnovije ostvarenje, nesumnjivo najvrednije u umjetničkom i estetičkom pogledu.

Antičke grčke tragedije su se često završavale pjesmom i porukom hora: „Nijednog čovjeka ne smatrajte srećnim dok mu ne vidite kraj“.

Ta misao – poruka se može odnositi i na Stanka glavnog junaka romana „Samotnjak“ Ljubomira M. Mudreše.

Roman je strukturiran od 10 kompozicionih segmenata. U prvom, pod naslovom Stanko, autor predstavlja glavnoga junaka, u situaciji kada kao penzionisani novinar, nakon višegodišnjeg službovanja, kreće vozom sa beogradske stanice, riješen da se trajno preseli u Podgoricu i zemlju svojih predaka. Usput mu naviru sjećanja na studiranje i službovanje u Beogradu, na vrijeme raspada zemlje, raskola i podjela. To je vrijeme kada ga je okolina zbog njegovog načina rada i življenja prozvala samotnjak. Drugi segment je posvećen povratku u zavičaj, a treći njegovome samovanju i samoći kao dominantnom stanju.

U četvrtom dijelu, pod naslovom Sanija narator je ispričao sagu o velikoj ljubavi, između Stanka i mlade Bosanke, ali i brojne peripetije koje je u patrijarhalnoj sredini zbog nje imao.

Ali u podtekstu, po principu palimpsesta ispričana je neobična ljubav i brak između Sanijinih roditelja Milovana i Fatime, uz sve nevolje i nerazumijevanje sredine.

Naredno poglavlje posvećeno je navodnoj slobodi žigosanog čovjeka Milovana, njegovom braku sa Fatimom i njihovoj djeci sinu Jasminu i ćerki Saniji, Stankovom poznanstvu sa Sanijom. U njihov život se umješao slučaj koji je na neki način bio fatalan. U odjeljku Komšija dato je Stankovo samovanje koje mu se uvuklo u svakodnevicu i razjedalo ga iznutra, ubijalo duševno i fizički.

U sedmom dijelu pojavljuje se njegov i Sanijin sin Slobodan, kao ozarenje, ali Stanko opet ostaje sam. Stojan je donio živost života, vratio u njega nadu i smisao, ali je ukletog samotnjaka stigla crna sudbina. U saobraćajnoj nesreći stradao je njegov sin Slobodan, jedina živa sepona sa životom, najviši razlog postojanja.

U posljednjem segmentu Mir u divljini, glavni junak traži spas u tišini svoga stana.

Njegov jedini pravi prijatelj iz beogradskih dana, novinar Buljo, koji je možda i narator ove povijesti i izvršitelj Stankovog zavještanja i amaneta, vraćajući se sa Stankove sahrane oprašta se u kafani od svoga druga i sapatnika: „Počivaj u svom samovanju – samotniče. I ja ću od tebe“. Ovo je roman o samoći kao ljudskoj sudbini. Ne traktat nego vrlo zanimljivo umjetničko djelo.

Čitalac će se, mislim, zapitati čim pročita roman: šta je, u stvari, i kakva je Stankova samoća, kako je definisati kao suštinu romana i sudbinu glavnoga junaka – u književnom, umjetničkom pogledu, filozofskom, antropološkom i estetskom.

Je li ona tišina ili očaj postojanja, vapaj egzistencije, izraz tragike, mirenje sa sudbinom ili svojevrsna pobuna. Da li je, u suštini, u pitanju imperativ života da se traje i pretraje u surovom stvarnosti, sa svime što ona nosi, iskušenjima i iznenađenjima koja nam priređuje i, na kraju, tra-gična ironija sudbine...

Stankova samoća je od njega napravila samotnjaka, čovjeka osobenog karaktera, egzistencije i sudbine, koja na sve stavlja svoj pečat. Ona je samoća koja ima svoj korijen, duga, teška i duboka. Kazna i izbor istovremeno, u njoj se svašta dešava. Za glavnog junaka Stanka ona je gorak lijek i posljednja odstupnica, utočište. Promjena bez nade u otužnoj i banalnoj svakidašnjici surove stvarnosti, od koje on bježi, ali nema kud osim u njen ćorsokak. Od nje se, po nekoj ukletosti, ne može pobjeći, kao ni od ćudi vremena i iskušenja istorije. Stanko bježi iz samoće u samoću. U sebe, ali odatle nema kud. Samoća je opojna i gorka. Otrov koji liječi. Ona je za Stanka bježanje od drugih, suočavanje sa sobom, nagovještaj izlaska iz sudbonosnog kruga i, na kraju, trijumf fatuma.

Bježeći od drugih on želi i hoće da živi u miru, ali mu nešto ne da već ga stalno bombarduje sjećanjima i uspomnama, dotuče nesrećama, smrtima onih koje je najviše volio.

Sam među drugima, sa sobom i u sebi. Njegovoj samoći kao da nema lijeka. Ona je kao kukuta.

Bježeći od samoće, Stanko je sve više u nju upadao, kao da je začaran ili uklet. Ona ga prati Meduzinim pogledom.

Nastojeći da je nekako izbjegne, on sve više postaje njen zatočnik i zatočnik.

Ona za njega nije početak novog, mirnog života već početak kraja, sam kraj. Ona razara psihu, karakter, svijest, sjećanje, razjeda iznutra, ubija spolja.

Stanko u samoći rijetko osjeća mir, ataraksiju, a najčešće ga skole osjećanja promašenosti, praznine i bijede postojanja. Ali istovremeno iz njega emanira i veličina duše. Bio je dobar, plemenit, ali se pita da li je bio pravedan, prema drugima i sebi. Zar ima čistih savjesti? Osim one više, pa ni nje u konačnom? Ta viša pravda ili savjest nije prema njemu bila milosrdna, naprotiv. Pravda je zakasnila, a stigla ga je slijepa sudbina. Na kraju se tišina pretvorila u prašinu, u njenu kvintensenciju.

Stanko se ne plaši usamljenosti već od novih užasa života i novih iznenađenja istorije, pred izazovima starosti.

Zašao je u prostor praznine, užasa. On zna da je njegova samoća posljedica cijelog lanca nesreća, ličnih i opštih. A on je, po onoj Njegoševoj, „slamka među vihorove“. Njegov život je bio svojevrsna „odiseja“. Za nas čitaoce je priča o njegovom životu istorija samoće. Iako privremeno utočište, ona je za njega bila fatalna.

Bježeći iz socijalističkog društva u ono koje je donijela tranzicija, raspad zemlje, ratovi... na kraju je ostao sam.

Htio je da bude sam. Užas samoće i napuštenosti ga je razjedao i na kraju ga kanibalski pojeo.

Pokušao je, ali nije ni sam sa sobom mogao da živi u miru, niti od sjećanja i uspomena, kroz sve što je prošao.

Njegova samoća je više kazna nego izbor. Ponori ga stalno dijele od svih, od sebe. Ponori vremena, ambisi istorije, užasi stvarnosti u kojima su nestali njegovi najmiliji.

U svoju samoću je iz Bosne i Beograda u Podgoricu donio samo sebe i svoj život ispunjen nesrećama.

Usamljenost ga je odvojila od svih, i u svemu. Zatvoren u sebi, usamljen – imao je potrebu i da progovori.

Mučilo ga je što nije bio pravedan, kad je trebalo, ni prema drugima ni prema sebi. To mu prigovara i jedini pravi prijatelj Buljo iz beogradskog novinarskog života. I kad je htio da bude pravedan, u onim vremenima ratnim i poratnim, njegova pravda nije imala nikakvu moć. Nešto se sudbinski izglobo u njegovom životu.

Samoća se oko njega širila u krug kao oko kamena bačenog u vodu. Ali iz toga kruga nije mogao da izađe.

Stanko je, nastojeći da nekako uspostavi mostove sa drugima, sve više tonuo u svoju sopstvenu samoću.

Naravno, kao i svakom čovjeku, i njemu je bilo često potrebno društvo. Nije bio dovoljan sebi. Zato je htio da sa ponekim razgovara. Svodeći račune sa samim sobom, samoća ga je približavala smrti a ne životu. Kada se na kraju neočekivano pojavio njegov sin Slobodan, za koga nije zadugo ništa znao, niti da li je stvarno njegov, sinuo je tračak nade, ali sa sinovom smrću i ta tačka se ugasila, kao da ga je pratio neki hibris.

Ali, treba i to reći, Stankova samoća se nije rodila iz mržnje i osvete već iz ljubavi, iz potrebe za njom – prema domu, svojim roditeljima, Saniji i njenim roditeljima, sinu – svemu.

On je na samoću imao pravo, ali fatum mu nije dopuštio da u njoj i uživa. Slučaj – komedijant se ponavljao i transponovao u nužnost. Paradoksalno, izlazeći u pab, među ljude, bivao je sve usamljeniji, stariji. Samoća je društvo prijatno, ali i opasno.

Kad samoća podivlja teško je ukrotiti. Uz to ona postavlja i zamke. Ona nije za ljude...

Stanko je u jednom momentu pomislio da je i pronašao sebe. Kad je to pomislio shvatio je da je sebe izgubio. Da je tako i sa drugima: prvo ih je našao pa ih potom izgubio, svojom ili tuđom krivicom. Činilo mu se da će osamljen biti manje nesrećan, ali se prevario jer je bivao sve osamljeniji i nesrećniji.

Nije mogao biti ponosan na svoju samoću jer je ona bila i njegov izbor i – samoobmana, zabluda i iluzija.

Oko Samotnjaka je zaigralo, po eshilovski, sudbinsko kolo.

Samoća je bivala sve nepodnošljivija ali je bivala jedino utočište, duhovna zaštita i zaklon

Hvatala ga je panika od života a užas od samoće, panika usamljenika. Sa sinom Slobodanom pojavio se tračak svjetlosti, ali se ubrzo ugasio.

Njegova usamljenost je postala potpuna i stopila se sa smrću. Čitalac ga, ipak shvata: on je htio da živi sa drugima i u drugima a sudbina ga je uvijek bacala u naručje samoće, da bude vječno sam. Bježeći od samoće, izmičući joj – ona ga je sve više stizala i, konačno, stigla.

Kao da su se neke slijepice, nečiste sile igrale u njegovom životu, poigravale se sa sudbinom, začudno i tragično.

U životu, kao u ćeliji samoće, sveo je sve račune i pretvorio se u prašinu. Usamljeni čovjek je posebna zagonetka. Stankova samoća je i sloboda, i robija, i kob. Kazna i nagrada. Zarobljen od sudbine i sebe, ostao je apsolutno sam – tragičan i s ove i s one strane.

Živio je i umro kao samotnjak, samotno. Po nekoj višoj volji je samotovao, vodio osamljen život, usamljenički. Osama mu je ponekad prijala ali je bila užasno teška, tragična. Svijet se pretvorio u usamljeno mjesto. On sam je bio sve više osaman, usamljen, samotan. Osamio se voljom svojom ili sudbine, ostao na kraju sam bez ide ikoga. Izdvojio se od svijeta, izolovao, povukao nasamo i misleći da će u samoći naći spas i sam samcit prebroditi sve i pobijediti sve i sebe. Samština ga je onda uzela pod svoje, pritiskala mu dušu strepnjama i strahovima, brigama i tugom, bez porodice i bliskih ljudi – njega osamljenika, usamljenika, samotnjaka.

Nije volio samoću, ali mu je ona ipak, postala sudbina. I njega sjenka sa njim kao da je bila usamljena. Kao da je njegov svijet bio neko za bačeno, pusto mjesto.

Za njega samotnjaka samoća i tišina su postale neprohodne, kao velika šuma kojoj nema kraja. A izdvojiti se od drugih, usamiti se, zatvoriti se u sebe je vrlo opasno. Okolina ne voli usamljenika, koji živi sam, bez društva, koji se kloni ljudi. Okolina se takvih plaši kao i svih koji se povuku u samoću, čak i u isposništvo. A vlastima su takvi uvijek sumnjivi. Usamljeničtvo je kao izgnanstvo, dobrovoljno ili prinudno.

Stanko je bio prisiljen splotom životnih i istorijskih okolnosti na povučenost, izdvojenost od drugih, na usamljenički život, ako je to uopšte život. Ali u tome nije ni prvi ni jedini.

Živio je veći dio života kao osamljenik, usamljeno i postao Samotnjak, ali ne čovjek – zvijer već dobar nesrećni čovjek, provodeći samotne dane u sjećanjima, uspomjenama, meditacijama, samospoznaji. Osamljenost je i bolna i tragična.

Uz sve to stigle su ga starost, tuga, nesreća i zla sudbina. Ni povlačenje u samoću nije donijelo oslonac, nije bilo utočište, već naprotiv tragika. Usamljenost je opšta i pojedinačna. Čovjek je svuda i u svemu ugrožen, otuđen, uklet. Usamljenost je stanje u kome Stanko egzistira ali i sastavnica njegovog karaktera, koja sve više ističe njegovu izdvojenost, razvija osjećanje opšte i vječne usamljenosti. Na kraju on je i potonuo u potpunu usamljenost i stopio se sa nepostojanim. Roman Samotnjak Ljuba Mudreše, neveliki obimom, značenjski je vrlo složen, sačinjen osobenim stvaralačkim postupkom, vješto napisan između tradicije i moderniteta.

Djelo je sastavljeno iz više segmenata koji čine njegovu koherentnu cjelinu. Ti djelovi razbijaju pravolinijski, linearni tok kazivanja, u skladu sa okolnostima kroz koje prolazi glavni junak, njegovom psihom, karakterom i sudbinom.

Pisac se kritički, ali nenametljivo, odnosi prema društvenoj stvarnosti, ukazujući na čudljivost istorije i potrese koji ona izaziva u narodima i pojedincima, utičući na njihove sudbine. On ukazuje na socijalističko razdoblje u kome je rođen njegov glavni junak Stanko, u njemu stasavao, školovao se i službovao, doživio veliku ljubav, ali i razočarenje u tvrdoj patrijarhalnoj bosanskoj sredini. Ono ga je zaputilo u beogradsku sredinu, u vrijeme raspada zajedničke države i krvavih ratova koji je taj raspad donio, unesrećujući narode i pojedince, ali nekima dajući priliku da se na toj muci obogate i tako budu protagonisti novoga doba i novoga društvenog sistema – kapitalizma. Pisac se ne upušta u analizu društvenih i političkih prilika osim koliko je to neophodno.

Roman Samotnjak je zanimljivo i vrijedno romaneskno štivo, obogaćeno semantičkom i leksičkom višeslojnošću. Jezik kojim je pisan je lijep i jasan, stilski izraz zgusnut.

Autor se u stvaralačkom postupku koristi iznenađenjima, zanimljivom skokovitošću, vremenskom i prostornom, efektinom začudnošću, dozom nepredvidljivosti i tajanstvenosti. U romanu se ističu moralne dileme ne samo glavnoga junaka nego uopšte čovjeka našeg doba balkanskog prostora, osobenosti bosanske, beogradske i crnogorske sredine u kojoj je odrastao i kojoj se nakon životne odiseje konačno vratio i u njoj ostao.

Roman Samotnjak Ljubomira M. Mudreše nije žanrovski lako odrediv. Sadržinski je najbliži egzistencijalnom romanu a po formi prstenastom.

Njegova višeslojnost se više gradi smisaono nego sadržajno. S druge strane, roman je amalgam samoće, traganja za pravdom i inata da se opstane i pretraje. Jedna od njegovih dimenzija je otpor patrijarhalnosti, što uzima svoj danak. To se ogleda u sudbini svih književnih junaka u romanu. Autor je vješt pripovijedač, duhovit i mudar, sa dragocjenim iskustvom novinara i analitičara društvenih prilika. Djelo je isprepletano događajima, sjećanjima, uspomenama i snovima. Kazivanje u osnovi teče pravolinijski a u potki fragmentarno i sukcesivno. Radnja je razgranata na više nivoa, povezanih melanholijom i osamljениčkom sviješću neuklopljenog u novo doba pojedinca, raspetog između dva vremena, prošlosti

i sadašnjosti, nemoćnog između birokratske moći i zamki koje je donijelo doba tranzicije i raspada tradicionalnih vrijednosti. Patrijarhalni običaji, birokratija, velikodržavni i velikonacionalni projekti, ratne nedaće i stradanja melju pojedinca. Pravda izmiče, istine nema – ostaje samo samoća.

Najljepši dio je ljubav između Stanka i Sanije, u patrijarhalnoj sredini. Ta tužna priča je istovremeno i apoteoza ljubavi, egzistencijalno osvježanje, ontološka vedrina.

Zabranjena ljubav je čista, sudbinska, tragična ali u pustinji postojanja tačka smisla.

To je savremena legenda o autentičnim ličnostima u neautentičnom svijetu i vremenu, što determiniše njihovu tragičnost.

Autor Ljubomir M. Mudreša se služi pripovijedačkim postupkom u prvom licu. Fabula se zasniva na više etapa života glavnoga junaka, kome ni životna ni radna sredina nijesu bile naklonjene, nakon čega se našao u samoizolaciji, u samoći, u strahu od svega i strepnji za sve, u rasponu između etike i istine. Život i sudbina, surova stvarnost i ratne prilike, prinudni kompromisi, koji su donosili stresna stanja, napravili su od glavnog junaka Stanka samotnjaka, nesrećnog individualistu.

Iz romana emanira tragično osjećanje svijeta i života, umjetnička stvarnost u kojoj trijumfuju patnja i mudrost, tragična ironija sudbine i neka viša humanost.

STANKO

Na beogradskoj željezničkoj stanici, u kolima broj 5 poslovnog voza za Bar, ušao je skoropenzionisani urednik Stanko. Smjestio veliki kofler, dvije torbe i najlon kesu na policu iznad sjedišta i trljajući ozeble ruke sio na rezervisano mjesto. Čekajući da voz krene gledao je kroz prozor kako se košava na peronu poigrava sa najlon kesama i zgužvanim papi- rima. Zapravo, taj hladni vjetar iritirao mu je ionako napregnute nerve i pojačavao bolove u nogama. Ljekari su rekli da je to hronični reumatizam i vremenom će se bol povećavati i trajaće doživotno. Ustvari, navikao se da trpi fizičke i duševne bolove. Možda će moći u kupeu da ispruži bolesne noge, da dremne... No, i bez toga volio bi da bude sam u kupeu. Nije bio za druženje. Želja mu se ispunila, vjerovatno zbog zime putnici nerado putuju.

U Crnu Goru se vraća vozom sa prtljagom u kome su lične potreb- štine, a kad je pošao u Beograd da studira – doputovao je prašnjavom džadom u jednom starom autobusu. „Kako godine brzo prodoše“, reče u sebi sjećajući se narodne mudrosti da „zemaljski život kratko traje, kao kada uđeš na jedna, a izađeš na druga vrata“.

Dok se voz udaljavao od Beograda počelo je njegovo sjećanje na dolazak u taj grad, službovanje, na lijepe i teške trenutke... Doživljuje iz svog života, života njemu bliskih ljudi, vremena i prostora gdje su rođeni i radili nizali su se kao na filmskom platnu u snoviđenju staroga čovjeka, koji je trošio svoje posljednje vrijeme.

Službovao je u Beogradu i nakon penzionisanja preselio se u Podgoricu, đe su mu živjeli preci. Ustvari, iz grada đe je rođen, njegovi su se preselili u Podgoricu. U rođenom gradu ostala je prazna porodična kuća.

Obilazio je jedanput u godini, najčešće ljeti za vrijeme odmora. Inače, je volio samovanje u ličnoj slobodi. Godilo mu je da ističe uljudnost u razgovoru. Nervirao se kada bi morao neobavezno da priča. Znao je da bi takvi razgovori vremenom prešli u obaveznu konverzaciju. Mislio je da bi time izgubio mir u samoći koju je u novoj sredini želio. Bio je nervozan kada bi sagovornik skretao pažnju na svoju priču, gestikulacijom ruku ili ga njima dodirivao. Dok je uređivao u medijima nije želio šire druženje. U Redakcijama bi radio do zadnjeg sata, a po odlasku bi tiho prolazio kroz nju, ne gledajući okolo, izbjegavajući tako susrete i poglede. Nije želio da ga bilo ko pozove na kafu. Tada bi se redakcijska atmosfera prenijela u kafane i međusobne prepirke ili ogovaranje. Ponekad bi njegovu samokontrolisanu mirnoću iritirali novinari, uporno mu nudeći nevažne tekstove koje, mislio je, nije mogao objavljivati.

Zbog takvog načina rada i življenja prozvali su ga samotnjak. Uobičajeni radni ritam u Redakciji narušavale bi međusobne prepirke prepoznatljivo privilegovanih kolega, oko ocjene Kolegijuma o neangažovanim tekstovima, te da je otuda, novina slabo čitana i zato nema veći tiraž dnevne prodaje. Stanko bi tad ustao i pitao redakcijske komentatore: „Zašto vi sa analitikom nijeste aktivni u danima kada nema jakih, dnevnih događanja“? Naravno, nije dobijao odgovor.

Nerijetko bi bio pozvan kod nadređenih. Nije se mnogo uzrujavao zbog njihovih opaski na dnevno uređivanje medija, posebno kad je riječ o slaganju tekstova u rubrikama po aktuelnostima. Znao je da će mu glavni nametnuti određene teme kao, recimo, one kojima se počinje svrgavanje nekog aktuelnog rukovodioca, koji sjedi u važnoj instituciji ili u preduzeću za čije rušenje se zauzima aktuelni partijski vrh.

Ipak, najteži dio uređivačkog angažmana bilo je u vrijeme krvavog raspada II Jugoslavije. Međutim, u vrijeme priprema za razbijanje II Jugoslavije, ne zadugo, bio je na mjestu odgovornog urednika dvoje novina. Jutarnju redakcijsku atmosferu poremetio je zvuk na pejdžeru. Pisalo je da odmah dođe na sastanak u kabinet glavnog urednika, sjećao se Stanko.

U ćošku velikog redakcijskog stola sjedio je njemu nepoznati čovjek. Njegovo držanje i prenapregnuto lice odavalo je profil čovjeka koji je više naređivao nego slušao.

„Kad sam ušao u ovalni salon bili su prisutni svi urednici rubrika i generalni direktor Dejan, po prvi put. Bez rukovanja i pozdrava sa nepoznatom pridošlicom sio sam na prazno mjesto.

„Okupili smo se da saznamo više informacija o predstojećem radu i značaju uredničkih obaveza prema novinama koje uređujemo, a i državi, najviše iz obaveze da javnost upoznamo sa političkim prilikama u zemlji. Ono što ću ja, kao glavni urednik, da vam kažem, to je da sam donio odluku o penzionisanju. Na moje mjesto doći će drugi čovjek koga će, vjerovatno, vlast postaviti. Ja vam se zahvaljujem na dosadašnjoj saradnji i želim vam dobro zdravlje“, rekao je glavni, gledajući u ravni zida, na kom su bile okačene slike dotadašnjih urednika.

„Tako ti je to, promjenom ideologije ili vlasti uvijek je dolazio novi glavni. I njega su komunisti postavili u fotelju u kojoj je sjedio četiri godine“, mislio je Stanko. Potom se veoma prijateljski rukovao sa nama i odlučnim koracima napustio sastanak.

Na njegovo mjesto sjeo je Dejan, meni nepoznat čovjek koji je, u širem govoru, istakao da saveznu državu razbijaju republičke elite koje imaju nakanu formiranja samostalnih država, stavljajući akcenat na potrebu očuvanja srpskog nacionalnog jedinstva.

„Komunizam koji je držao ne samo našu Jugoslaviju, nego i druge zemlje na Istoku Evrope, raspao se i naše htenje jeste da srpski narod, napokon, treba da živi sa narodima koji žele da formiraju novu zajedničku državu“ - rekao je neznamac.

Njegovo dalje izlaganje nijesam slušao jer sam znao da je, ustvari, potvrdio sadržaj nedavno objavljenog memoranduma SANU-a u kome je jasno saopštena misao naučnog, umjetničkog i intelektualnog vrha srpske pameti o potrebi formiranja velike države u kojoj bi živio srpski narod, bez obzira na to gdje su tada živjeli, sjećao se Stanko slušajući riječi čovjeka koji je najavio novo uredničko - novinarsko spremanje, ne samo u novinama gdje je uređivao, nego i drugdje.

Ništa novo za Stanka, tadašnji državno - politički vrh tražio je svoje urednike i novinare. Drugi ljudi za novu uređivačku politiku.

„Ja sam veoma kratko ostao na svom uredničkom mjestu. To je bilo vrijeme ratno - huškačkog novinarstva u kojem su glavnu riječ pisanja i uređivanja vodili ljudi odani aktuelnom establišmentu. Za mene je to bilo najteže vrijeme, tih devedesetih godina kada su u uredničke fotelje sjeli pripadnici raznih bezbjednosnih struktura. Mnogi novinari su otišli iz medija ili su, pak, ćutali u redakcijama u kojima skoro da nijesu bili angažovani.“

„Jakom sondiranju javnog mnjenja znatno su doprinosili naručeni tekstovi, intervju i urednički komentari, koji su podupirali aktuelnu politiku i ljude koji im pripadaju“, sjećao se Stanko.

Stanko je pregledao i uređivao tekstove do 1992. godine. Međutim, nijedan prilog od dopisnika ili iz redakcije nije mogao proći bez cenzure bezbjednjaka, njegova riječ praktično nije ništa značila.

Prave informacije i stvarnu radijsko - televizijsku sliku u tadašnjoj krvlju zapljusnutoj II Jugoslaviji, prenosili su dopisnici koji su radili za strane medije. Neki su za to životom platili, a oni koji su se „kurvali“ malo tamo - više amo, postali su istaknute mete. Metak je tada bio jeftiniji od napisane riječi.

Sporo bi prolazile godine u iščekivanju boljih vremena. A onda je došao dan penzionisanja, koji je Stanko željno čekao. Prodao je stan u beogradskom naselju Bežanijska kosa i istog dana se Balkanskom ulicom pješaka popeo do hotela Moskva.

Polako je silazio ulicom do željezničke stanice. Zastajkivao bi, gledao izloge, svraćao u prodavnice šešira. Dok je radio često se tom ulicom peo. Divio se šeširima sa širokim obodom i zamišljao sebe kako bi mu stajali. Volio je ljude koji su nosili šešire. Divio se Tinu Ujeviću, načinu na koji ga je nosio. Taj njegov uspravni hod i malo savijeni obod šešira naprijed sakrivao bi polovinu čela, a opet bi odavao odlučnu i gospodstvenu ličnost, bez obzira da li je ostali dio garderobe nov ili nošen. Šešir sa velikim obodom znao je da nosi i Radoje Domanović. Na svojim portretima Domanović je, čini mu se, prkosio načinom kako ga je na glavi nosio. Sekula Drljević je, takođe, nosio crni šešir sa velikim obodom po sredini glave i nije ga naginjao na desnu stranu – što ga je činilo autoritativnim gospodinom.

Mislio je možda će i on jednog dana nositi takav šešir. Zaista to se i desilo, kada je otišao u pozorište. S' prednje strane je malo savio široki crni obod, tek koliko bi narušio idealnu okruglost širine crne trake. Na sredini uzdignutog dijela šešira obično bi rukom napravio, maltene nevidljivo, ulegnuće. Prvi put mu je bilo neobično i prijalo bi mu da nikog od poznatih ne sretne. Vremenom, stekao je naviku nošenja.

Atmosfera predstava u beogradskim pozorištima odisala je tišinom, uljudnošću, posebnim stilom oblačenja i, prije svega, veoma odmjerenim manirima ponašanja. U njima kao da se zadržao duh stare beogradske gospode koja nijesu htjela da prihvate stege komunističkog življenja i uniformisanog konfekcijskog stila oblačenja. Vremenom, posjetilaca pozorišnih predstava je bilo sve više. U tim hramovima tišine, glumačke bravuroznosti i otmenosti publike, novodošli posjetioci unosili

su markiranu garderobu, potiskujući duge ženstvene haljine, za te prilike odabrane, i diskretno vidljiv, skup nakit. Muškaraca sa dvorednim crnim ili prugastim dužim sakoima i šeširima bilo je sve manje. Vremena prošla, njemu draga, otišla su u uspomene, kojih se rado sjećao.

Česta sudaranja u mimohodu sa pješacima vratila su ga u stvarnost.

„Želio sam da pješachim Balkanskom ulicom. Lagano se njom popnem i hitrim koracima sađem. Njom sam došao u Beograd.“

„Balkanska ulica - žila kucavica: trgovaca, pješaka, dolaznika, dokonih šetača. Ulica koja se utapala u široki trg ispred željezničke i autobuske stanice. Na njenom početku hoteli, male prodavnice, radnjice, kafanice, kiosci (...) sve tamo do „Praga“ i „Moskve“, kulturnog hotela za ondašnju beogradsku elitu, uglavnom por(ij)eklom iz Crne Gore“, sjećao se Stanko tog vremena.

„Kad se penješ Balkanskom ulicom, pun si optimizma. Mladalačka snaga života čera tvoje korake i ne osjećaš gužvu, viku, vrijeme čekanja na semaforima... Jednostavno, utopiš se u impulsivnost trenutka u kome svako negdje žuri, noseći sebe u neizvjesnosti i izazove velikog grada. Poznanstva i zemljačke veze sa ljudima u vrhu partijsko - državnog establišmenta omogućavale su mnogima, koji su se peli Balkanskom ulicom, siguran i lagodan život. Nije da i ja nijesam imao takvih veza“, poluglasno je razmišljao Stanko, približavajući se stanici.

„Uostalom, kako bih bez njih poslije studija sio u kožnu uredničku fotelju? Pa, moj otac, stric i rođaci bili su visoko pozicionirani u ideološkoj ljestvici Druge Jugoslavije. Ustvari, oni su mi bili čuvari leđa.“

„Kada budeš diplomirao - javićeš se Milutinu. Nemoj slučajno prije, jer ti neće pomoći ništa,“ rekao mi je otac.

„Tako je i bilo. Kad sam diplomirao, otišao sam u Saveznu vladu da se javim Milutinu. Na portirnici su mi uzeli podatke, ličnu kartu i rekli da se interesujem hoće li i kada biti sastanka sa Milutinom. Tri dana je prošlo dok nijesam ušao u prostrani veliki kabinet u kome je za velikim stolom sjedio Milutin. „Diplomirao si?“, pitao je.

„Čini mi se da si imao solidne ocjene, pa bi bilo najbolje da odeš u neke od beogradskih novina. Nije to teška rabota, ali jeste veoma odgovorna i Partija mora povesti računa ko će sjesti u uredničku stolicu. Daću ti adresu na koju ćeš se javiti. Tamo će te uputiti u suštinu uređivanja, čitanja i pisanja. Pisanja ako to od tebe bude traženo“, kazao mi je Milutin i ustao, izvinio se zbog nemanja više vremena i pružio mi ruku.

Sjutradan sam otišao na navedenu adresu. Na kućnom broju nije bilo imena ustanove. Znatiželjno sam razgledao, provjeravao da li sam na pravom mjestu i gotovo bio ubijeden da me Milutin prevario.

Tek što sam odlučio da idem, odnekud se pojavio stariji čovjek i uveo me u dvorište zgrade. Popeli smo se na sprat, čovjek je zakucao na vrata i rekao mi da uđem.

Preda mnom je stajala mlađa žena, predstavila se kao Jovana i ponudila stolicu. Znatiželjno me posmatrala, a onda kazala da novi urednički kadar mora biti veoma oprezan kod čitanja i puštanja tekstova u novinama.

„Ti tekstovi, ma ko bio njihov autor, ne smiju se kositi sa programom SKJ. Ono što je veoma bitno jeste da budu na liniji SKJ i da čuvaju bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti. Protiv rukovodstva ne smijete pustiti nijedan tekst u novinama, pa makar to napisali i najodgovorniji u ovoj zemlji. Dakle, to vam je prioritetni zadatak. Ako bude slučajeva da, i pored svega rečenog, dobijete takve tekstove, onda ćete pozvati nekoga od nas, a mi ćemo onda preuzeti dalje aktivnosti. Sa Vama će biti zapošljena i mlađa koleginica, Ljiljana, tako da imate pomoć u radu. Ona i Vi ste jednako odgovorni za uređivački posao. Upoznaćete se sutra u Redakciji“, kazala je Jovana isprativši me do kancelarijskih vrata.

„Iako sam bio početnik - urednik znao sam da, osim odgovornosti koju dijelim sa Ljiljanom, uvijek mogu računati na partijsku organizaciju u Redakciji. To je bio skup članova koji su se prosto utrkiivali tražeći greške u tekstovima, o kojima bi poslije na sastancima nadugo raspravljali. Nešto slično radili su i moji nadređeni glavni urednici. Naravno, nijesu oni mene čuvali, već svoje dobro plaćene fotelje.“

„Početkom osamdesetih godina 20. vijeka sio sam u uredničku fotelju. Godinu dana radio sam sa Ljiljanom i ne znam kako sam odolijevao njenom upornom udvaranju. Kada joj nije uspjelo da me odvuče u krevet, počela je klevetanje i ogovaranje, sve do jednog dana kada je, ne znam gdje, otišla“ – sjećao sa Stanko prvih dana rada na uredničkim poslovima.

„Konačno“, priznao je Stanko, mladi komunistički školovani kadar, tog dana kada se lagano spuštao Balkanskom ulicom, „su se tako zapošljavali.“

„Mogao si brzo da napreduješ, dobijaš stanove, nagrade i priznanja, samo ako si imao jaka leđa. Tim mladim ljudima bilo je oprošteno i da malo pogriješe u radu. Međutim, ako bi prekršili partijsku disciplinu bili su smjenjivani, a njihovi mentori odjednom bi im okretali leđa.“

„Partijski neposlušnici ostaju bez svega što su imali, ti partijski grešnici su odlazili Balkanskom ulicom. Napuštali bi posao i najčešće se sami vraćali u zavičaj.“

„Uostalom, svima koji se Balkanskom ulicom penju ili silaze, taj trenutak ostaje u sjećanju. Posebno nama iz Crne Gore koji smo studirali u Beogradu. Kada smo dolazili u veliki grad, većina nas bi, na kraju Balkanske, stala uz limeni kiosk, uzeli bi burek ili krenovke – pojeli i nastavili dalje. Ili bi, kad smo imali novaca – obavezno odlazili u „Drvar“ na čevape, a nekad, kad bi bilo, i na pivo.“

„Ja sam iz Crne Gore na sebe donio: jedno novo konfekcijsko odijelo, nove cipele, kratku zimsku jaknu. U kartonski kofer stalo je još nešto donjeg veša i malo hrane. Imao sam adrese starijih studenata na koje ću se obavezno javiti“, sjećao se Stanko. „No, i bez tih adresa, pričali su mi stariji studenti, Beograd će me prihvatiti“. Uostalom, kao i sve koji su u njega dolazili.

„Kosmopolitski grad uveliko su naseljavale pridošlice: studenti, radnici koji su tražili svoje zapošljenje, kadrovi komunističkih vlasti iz drugih Republika. Veliki grad - centar dešavanja u tadašnjoj državi, bio je mjera života i uspjeha. Jednostavno, grad utočišta i budućnosti svih dođoša. Poslije tridesetpet godina, posljednji put, silazim Balkanskom ulicom, sjećajući se generacije koja se istom ulicom pela.“

„Bili smo mladi, puni živosti, radosti, optimizma. Uglavnom su to bili mladići i rjeđe djevojke, oslobođeni roditeljskih stega, strogog tradicionalizma, lokalne začaurenosti... Puni životne mladosti unijeli smo sebe u balkansku metropolu, prihvatajući posve novi način života i govora. Malo je ko od nas od onoga što je sa sobom donio - zadržao. Rijetki su bili studenti koji su govorili crnogorskim jezikom. Govorili smo ekavicu, slušali predavanja i udžbenička litaratura bila je, takođe, pisana ekavicom. Starobeogradska gospoda bi, po načinu izgovora, odmah znala odakle smo došli. Međutim, kad smo se vraćali u zavičaj pričali smo ijekavskim izgovorom.“

„Malo ko je od nas imao stipendije. One su bile rezervisane za djecu boraca i komunističkih funkcionera koji su, inače, o tome odlučivali. No, i od onih koji takvu privilegiju nijesu imali, malo se ko vraćao u Crnu Goru.“

„Ostajali bi u Beogradu – ženili se ili udavali. Radili, kućili, porodice formirali. Uglavnom, Balkanska ulica za nas je bila jednosmjerna.“

„Mijenjao se Beograd i mi sa njim. Nicali su veliki stambeni blokovi, rađeni široki bulevi, nadvožnjaci, grad se širio. U Beograd je, devedesetih godina prošlog vijeka, izbjeglo mnogo beskućnika, ali i onih sa debelim novčanicima. Sirotinja je gradila kućerke na periferiji, a bogati su pokupovali stanove, lokale, vile i poslovne prostore u centru ili bliže njega. Novi zabavni život, iz nekada poznatih mjesta okupljanja, sve više je silazio na Savu i Dunav. I meni je ponekad bilo prijatno odlaziti na neko od preuređenih splavova.“

„Sad kad odlazim iz Beograda i Srbije i srećan sam i tužan. Volio sam ga, navikao na taj način življenja. Priznajem, imao sam lične i profesionalne blagodeti. Ipak, moj život u njemu brzo je prošao. U njemu nije sam imao ličnu sreću. Iza mene ostao je jedan propali brak, razočarenja i tuga.“

„Ženu koju sam volio prije dolaska u njega sam izgubio. Sa drugom ženom sa kojom sam nevjenčano živio u Beogradu doživio sam najveće razočaranje.“

„Bio sam samotnjak u velikom gradu, među milionskim žiteljima. Tješio sam sebe time što se vraćam u Crnu Goru – svojim korijenima. Sve to sam sabio duboko u sebi. Navikao sam da me niko ne prati, dočekuje, zaustavlja... Možda je to sudbina, da sam se u mladosti pun optimizma popeo Balkanskom ulicom, a sada u poznim godinama i sa slabim zdravljem – odlazim“, sam sa sobom razgovarao je Stanko.

Prije polaska voza Stanko je više sati sjedio u malom bifeu, ispod stare lipe, od smoga pocrnjenog stabla.

„Sjetio sam se starog druga, novinara - pjesnika sa kojim sam kratko radio u jednim beogradskim novinama. On se, dolazeći iz Crne Gore na redakcijske sastanke, često peo Balkanskom ulicom i nekolike godine prije mene, njom otišao u Crnu Goru. Družili smo se kada je boravio u Beogradu. Pričao mi je o povrijeđenim osjećanjima, lošim međuljudskim odnosima u redakciji u kojoj je radio, nacionalnoj netrpeljivosti i posve novom konceptu uređivanja medija. Pričao mi je, pričao... Nijesam mu vjerovao. Ponudio sam mu posao u novinama gdje sam radio. Možda će mi zatrebati – ko zna?“

Često mi je govorio: „Pjesnik koji se svrstao u nacionalne uzuse i nije pjesnik“.

Pitao sam ga: „Pa, zar Njegoš nije nacionalni pjesnik?“

Izbjegavao je odgovor riječima:

„Njegoš je ispjevao „Luču“, najveći domet ljudskoga uma ispričan u neponovljivim stihovima“, a onda mi odbrusio – Njegoš je u „Gorskom vijencu“ svoje iskustvo u vladanju prenio u stvarnost ondašnjeg života, a takav život prepjevao u poeziju. On je sve što je mogao dao Crnoj Gori, ali od nje nije očekivao ništa. Mogu da ponovim nečije izgovorene riječi „njega je porodila istorija“, a ja da dodam „da je ta Njegoševa stvarnost bila surova. Svud okolo Crne Gore bili su narodi koji su htjeli da mu otmu ono malo krša, drača, sunovrata puteva i bezvodnih dolina, one svete crkve i manastire, siromašna sela i njihovu čeljad. U tom otimanju on i njegovi Crnogorci su vidjeli svoju propast i slobodu. Nije se Njegoš nikoga, sem Boga, plašio jer bi se od toga stidio.“

„Znao je veliki pjesnik i vladar da onaj koji se smrti plaši umire svaki dan, a oni koji se ne boje smrti umiru samo jednom. Pa on napisao „u grobu su od svega ključevi“. Kad je ispuštao dušu govorio je: „Bog me obdario tako što sam blizu vrela mudrosti“.

„Nije se on, otuda, plašio najvećeg ljudskog straha – smrti, već izlaska pred Njim. Lako je bilo na dvorovima u Evropi šediti i crtati nove granice. Njima nijesu trebali Crnogorci koji su se tu rađali i umirali, već prostor na kome su živjeli, kako bi te granice širili prema istoku ili zapadu. U Crnoj Gori juče, danas i sutra jakaju se takvi interesi velikih. Uostalom, svi ratovi se vode samo zbog teritorija.“

„Znao je Njegoš da su ljudske rane i patnja preduslov za kulturnu književnost. On je u tim okolnostima vladao i pisao. Uostalom, veliki pisci su svoja kapitalna djela napisali u teškim i krvavim događajima. Shvatio je da je religija dar božijih kosmičkih dimenzija, koja mu je, čitajući njegovu najbolju do sada napisanu ljubavnu poemu „Noć skuplja vijeka“, kao čovjeku poneki put smetala. To je poema ispjevana na krilima stvarnosti i fikcije. Ja ne tvrdim da je bilo išta između dva fizički različita ljudska pola, koja se po nepisanom pravilu - vole ili mrze, ali znam da je poema - pjesma nad pjesmama.“

„Sada Njegoša potezaju mnogi. No, reći ću ti: Njegoš je naša mjera uma, a Lovćen najveća crnogorska kletva i zakletva. Ta svojatanja i otimanja Njegoša ja nijesam mogao da prećutim. Teško me pogađalo što mi nijesu dali da u tekstovima pišem istinu o njemu i Crnoj Gori. Čutao sam jedno vrijeme, a kad mi je to postalo hronična nervoza – otišao sam. Da bih se spasao.“

„Mi u takvim smutnim vremenima dok se, kako je on rekao, nebo nad Crnom Gorom ne razbistri – poneki put ne nađemo na njenoj strani, već podupiremo tuđu.“

„Takvi ne ulaze u pjesme i slova kao istorijske ličnosti.“

„Reći ću ti i ovo!“

„Koji Crnogorac ima veliku ideju, od značaja za naciju i državu, na putu ostvarenja te ideje da kadkada pogriješi, on je prije svega, istorijska ličnost. Ostvarivanje velike ideje ostaje u riječima i slovu, zanaovijek. Male greške poklopi veliko ostvarenje. Takvih je Crna Gora imala, a nadam se i imaće ih“, govorio je pjesnik.

„Znadi, kada se penješ ka vrhu, to jeste težak put ali ne toliko opasan, jer ako paneš to su male visine. Međutim, kada dođeš do vrha, na njemu nećeš miran biti. Ili ćeš sam panuti ili će te drugi obaliti, najčešće oni koji idu zatobom. Kad si na vrhu od mnogih si poštovan, ali rekoh mnogi bi te srušili.“

„To rušenje oni ne rade zbog države ili opštih dobiti, već zbog svoje sujete, ljubomore, mržnje prema tebi. Rijetko, ko od mudrih ostane - na vrhu. To je uspjelo Njegošu. Zato ga sada svojataju, otimaju...“

„Hoću i ovo da znaš, poslao si me, namjerno, na jedan redakcijski zadatak, žrtvujući me za tvoje ciljeve. Doći će vrijeme kad ću ti reći što mi leži na duši još od tad, mada ti znaš kada je to bilo i zašto si me poslao“, rekao mi je pozdravljajući se.

Iako je posao bez razmišljanja prihvatio, još lakše ga je napustio. Devedesetih godina dao je otkaz i otišao za Crnu Goru. Na rastanku mi je rekao: „Stanko, došlo je vrijeme da se prelomi. Ja znam svoju stranu i idem svojim putem. Znam da uživaš u vrhu Redakcije, imaš veliku platu, kočoperiš se kao urednik, dobio si stan, sve je to teško ostaviti za sobom. Ako ostaneš moraš da slušaš, što tebi i, nije teško. Slušao si i prije, pa srećno ti bilo – nastavi! Uostalom, ti si lukav, poslušna, sujetan. Znaš da se kurvaš tamo i ovamo. Sad viđi na koju ćeš stranu.“

Znao sam da je slobodnomisleći čovjek i da nema dlake na jeziku.

„Jebi ga“, reče mi. Bio sam ljut, ali više na sebe nego na njega. Izvadio sam posljednju cigaretu, zapalio je i bacio kutiju, zaklinjući se da više neću pušiti. „Viđi stare drtine! Baš mi je sasuo u lice sve ono što sam o sebi znao, ali nijesam htio da vjerujem.“

Sad kad odlazim sjetio sam se njegovih riječi i vjerujem mu! Svo moje bogatstvo nosio sam duboko u sebi i običnoj putničkoj torbi.

Ubrzo su ostajala za mnom beogradska naselja, gradovi, stanice (...) posljednje godine mog života odnio sam u Crnu Goru.

ZAVIČAJ

Tog hladnog jutra sišao sam iz zagrijanog voza na improvizovano nepokriveni peron podgoričke željezničke stanice. Jak sjeveni vjetar ućerivao je hladnoću u moje tijelo i sumanuto na nebu ćerao nagomilane bijele oblake. Čini mi se da jaki udari vjetra nijesu dali snijegu da padne.

Između naleta sjeverca grabio sam da dođem do Stare varoši i njenog kultnog restorana „Pod volat“. Zgrijaću se u njemu, a i neko od čuvenih jela umiriće moj gladni stomak. Možda ću vidjeti i nekog poznatog? Kažu ako tu ne dođeš – nijesi bio u Podgoricu, mislio je Stanko, idući trotoarom moderne ulice prema Staroj varoši.

Gledajući Sahat kulu Stanku su nadirala sjećanja iz djetinjstva. Znao se tu igrati sa komšijskom djecom. Često puta su ih tjerali nervozni putnici, kada su izmoreni izlazili iz putničkog voza ili prašnjavih autobusa. Stare autobuske i željezničke stanice tu više nema. Sve se promijenilo.

Tog jutra Sat kula svojim visoko ozidanim zidom plijenila je ljepotom. Ustvari, ona je graničnik između višespratnicama od stakla, betona (...) i novih trendova arhitekture i starog grada koji nestaje.

Stanku tog hladnog jutra razbistrila je oči, koje su na jugoistočnoj strani tražile stari mehanički sat. Sat koji je otkucavao i pamtio staro i novije vrijeme. Sat - koji je mnoge zaljubljene parove opominjao na kasne sate i odlazak kući. Sat - koga su pijanci kleli što im oduzima vrijeme užitka u piću i pjesmama. Sat - koji je budio Staru varoš, upozoravao putnike na vrijeme polazaka voza ili autobusa. Stari sat je tog jutra radio kao i onda kada je otišao na studije. Bez tog sata Sahat kula i Stara varoš bile bi sakate. On čuva i pamti vrijeme i ljude... On je srastao sa Sahat kulom i Starom varoši, kojih sve manje ima. Sat – koji je ostao u nama, našem djetinjstvu i tradiciji.

Sat koji broji naše vrijeme.

Ulice iz koje sam pošao na studije više nije bilo. Kuće u kojima smo živjeli odavno su srušene. Sve je drugačije. Jedno je sigurno, Stara varoš iz moje mladosti ostala je u meni. Nikle su višespratnice.

U jednoj od njih kupio sam stan.

Gledam sa prozora mog stana starovaroške kuće. Neke nove, neke dozidane i proširene, onih kamenih starih kuća sa drvenim škurama, kamenim ogradama oko malih bašta – nema. Prozori sijaju od novih materijala, a gvozdene ograde istisle su kamen.

Pomisao na nekadašnje tijesne, kamenom popločane, starovaroške ulice vratile su mi sjećanja na roditelje, komšije, drugove i siromašno, ali za mene drago djetinjstvo. Zapljusne iznenada čovjeka trenutak prošlog vremena koje pamti. Međutim, prenijeti takve uspomene i osjećanja jedino mogu vršnjacima, drugu... Mladima – teško. Ustvari nikako!

Savremena tehnologija i komunikacija među ljudima suprotstavili su dva načina življenja: prošlost i sadašnjost. Sa mog balkona vidim skoro svaki prolaznik telefonira ili prstima bode po telefonu.

Sve je manje druženja, prijateljstva. Stvoreni su novi vrijednosni kriteriji, razmišljao je Stanko – samujući u udobno namještenom stanu. Nadao se da će sresti poznanika, školskog druga, popričati. Nekako je lakše čovjeku kad sa nekim popriča. Istina, mogao se kafanski družiti sa dokonim ljudima, ali nije htio. Umjesto toga, veliki dio vremena provodio je ispred TV-a.

Nekad su prijateljstva bila svetinja. Danas, stranačko - nacionalne i vjerske podjele, po izrežiranom pravilu, rastavile su mnoge drugove, kumove i rođake. Dojučerašnji poznanici, sa skromnim obrazovanjem i ličnom i porodičnom imovinom – preko noći su se obogatili, materijalno zbrinuli. Oni oličavaju novu elitu, sa simbolima luksuznih vila, stanova, džipova, odijela, debelih novčanika. Skupa vjenčanja i brze rastave braka sastavni su dio života mladih ljudi.

Iz dojučerašnjih zajedničkih kafana odavno su otišli novobogataši. Oni sjede u drugim lokalima, više van Crne Gore – nego u njoj.

„Skoro sve je isto kao u gradu iz koga sam se odselio. Većina ljudi živi u siromaštvu. Manji dio ne zna što će sa namaknutim bogatstvom. Ono što im je zajedničko to je primirena nervoza“, sam sebi govorio je Stanko.

Ušao je u kafić u kome je mogao da čita štampu i uživa u ispijanju omiljenog espressa. Osoblju paba bi rekao da pije srednji do pola, a od

pola do vrha da natoče hladno mlijeko. Njegova prividna mirnoća i uljudnost osoblja postala je navika. On poruči – osoblje usluži.

Većinu vremena usluživala ga je srednjovječna žena, svježe ofarbane kose, u kratkoj i tijesnoj plavoj bluzi. Kako su dani prolazili primjećivao je njenu znatiželju da sazna nešto više o njemu. Ustvari, ona je znala sve stalne goste, čime se bave i gdje rade. Većina njih bili su sudije, ljekari, novinari, pisci, sportisti... Svracale su i atraktivne dame, same ili u muškom društvu. Konobarica je tako znala od koga će da zatraži pomoć za upis djece ili medicinsku protekciju za liječenje najbližih. Stanko se zadovoljavao time da ostane samo gost, mada se čudio zašto ga posmatra.

„Ako misli neko intimno poznanstvo - zajebala se, meni su bile dosta dvije žene. A i kome bih ja mogao pomoći“, mislio je slušajući molbe žene u plavoj bluzi upućene nekom od gostiju.

Poslije nekoliko dana podgoričkog samovanja, Stanku se vratila beogradska, jedva kontrolisana depresija. Gledao je gužve vozila po glavnom gradskom bulevaru i čeljad koja su hitro zamicala novopopločanim trotoarom.

Taj ubrzani ritam kretanja vozila i čeljadi smjenjivao bi se ili povećavao zavisno od doba dana, ali uvijek se osjećala neka nestrpljivost iritirana glasnim psovkama vozača, sirenama, turiranjem motora ispred semafora... Gomila ljudi i žena međusobno se tiskala i žurila.

Poslije prvog espressa, Stanku je bivalo lakše. Ispijao je zatim drugi, čitajući detaljnije aktuelnosti. Polako je nestajao zamor od jednoličnosti svakodnevice ili poznih godina.

Kada je iz paba odlazio, ostavio bi novac na stolu, da ne bi zvao konobara. Osoblje je bilo zadovoljnije kad odlazi – nego kada bi ga ujutro ugledali onako mrzovoljnog da u pab ulazi. Dolazio bi u stan i u slobodno vrijeme bi premještao fotelju, tražeći više ulazne svjetlosti ispred prozora.

Nakon nekoliko mjeseci dolaska u isti pab razmišljao je kako jutarnje ispijanje espressa i čitanje novina ne bi trebalo da mu pređe u dnevnu obaveznu naviku.

Sljedećih nedelja nije dolazio u pab. Otišao je da posjeti grad u kome je rođen, vjerujući da će promjenom mjesta boravka smiriti sebe. Nije se prevario. Srijetao je poznanike, ponekoga od njih je zaboravio i trebalo mu je vremena da se sjeti njihovih imena.

Svratio je kod rođaka, popio kafu i u razgovoru saznao da rođak ima ćerku u Podgorici. Živi sa sinom kao podstanarka i radi u nekom kafiću.

Poslije podne kod njih banu uglađeni gospodin. Svježinu obrijanog lica prelivao je osmjeh, a duge i tanke usne otkrivale su niz njegovanih zuba. Njihovo razvlačenje isticalo bi njegovane, u crno ofarbane brkove. Veliki sivi platneni šešir pokrio mu je polovinu ispupčenog čela i malo zaobljenog potiljka. Malo lijevo naklonjen, naslanjao se na uvo. Nosio je sivo firmirano odijelo. Nezapučeni dvoredni sako isticao je njegovu srednju visinu. Sako je okitio sivo – bijelom maramicom, vidno istaknutom u malom džepu. Po držanju tijela i gestikulaciji odavao je samouvjerenog čovjeka, svjesnog sebe.

Lakoćom uljudnog manira pružio je desnu ruku i rukovao se sa Stankom. „Dobar dan!“ – rekao je i upitao za zdravlje.

„Dobro sam, hvala“, odgovorio je Stanko naprežući se da se sjeti ko bi čovjek.

„Ja sam bio vjerni čitalac Vašeg lista, a odavno sam želio da Vas lično upoznam“, reče gospodin, predstavljajući se kao Slobodan. „Nekoliko puta ste bili na TV-u, a po potpisu imena u impressumu lista bili ste jedan od urednika.“ „Drago mi je“, reče Stanko, polako izvlačeći ruku iz desne ruke mladog gospodina. „Molim Vas da mi učinite zadovoljstvo da popijemo piće u nekoj od kafana“ - reče. „Zaista nemam vremena, žurim, a svratio sam u rođačku kuću samo da se s nogu pozdravim. Možda nekom drugom prilikom“, reče Stanko jedva čekajući da se razdvoji od neznanca i obiđe neka njemu draga mjesta u gradu.

Nakon pozdrava sa rođacima Stanko ode travnatom stazom u šetnju obalom duboke i zelene rijeke. Tuda je šetao kada je ljeti dolazio i spremao ispite. Smirivala ga je lagana odlazeća rječna voda.

Voda ljeti mirna, a s' jeseni i zimi silna - izlivala bi se iz korita i plavila unaokolo njive i neka sela. Ljeti su je zaposjedali kupači i stariji građani, tražeći odmor u hladovini drveća.

„Ma, baš me briga ko je nepoznati gospodin“, razmišljao je Stanko idući laganim korakom ka usamljenoj klupi.

„Zbog sličnih nasrtljivaca sam se i vratio u zavičaj. Buduće vrijeme je samo moje vrijeme“, ubeđivao je sebe Stanko.

NOĆ U RODNOJ KUĆI

Odlučio je, prespavaće u rodnoj kući. Polako je odključavao gvozdenu ulazna vrata. Dočekala ga je tišina u mraku.

Po sjećanju išao je da upali svijetlo u velikoj dnevnoj sobi. Obuzeo ga je čudan osjećaj nelagodnosti u samoći. U ćoškovima velike sobe paučina. Plela je crnu mrežu od plafona pa preko sredine zida do drvenog patosa. Stara kredenca, stolice drvene, veliki sto i široki otoman na lijevoj strani sobe ispod prozova, vjerovatno od vlage, upili su buđ i širili nesnosni smrad.

Otvorio je drvene škure i prozore i počeo da skida paučine sa starog lusteru. Polako otvarao je vrata spavaćih soba i sobne prozore. Sjeo je na klimavoj stolici u dnevnoj sobi ali nije mirovao, ustao i otvorio srednja vratanica od velike kredence. Tražio je alkohol i izvadio punu staklenu bocu. Čep od tvrde oklasine, od kukuruza, teško je izvadio iz grlića pljosnate staklene boce. Papirnom maramicom očistio vrh boce, pljusnuo dobar dio alkohola, zatim potegao dug cug stare lozovače.

Nije volio alkohol, čak ga je izbjegavao ali te noći prija mu je. Vjerovatno u alkoholu tražio je hrabrost, koja mu je trebala da odagna nelagodnost i lakše podnese sjećanja na najbliže.

Svježi vazduh koji je ulazio u dugo zatvorenoj kući ublažavao je teški miris buđa a njemu hladio uznemireno tijelo. U velikom ormaru u spavaćoj sobi našao je čistu posteljinu i njome prekrio široki otoman u dnevnoj sobi. Poluležeći tražio je po zidovima stare porodične slike ali pogled mu se vraćao na medalje i staro oružje.

Očeva medalja iz Drugog svjetskog rata bila je okačena na sredini velikog pregradnog zida. Vjerovatno otac ju je namjerno tu na vidno

mjesto okačio. U istoj ravni bile su tri djedove medalje, od kojih je srednja - bila probušena. Nju nije nikada nosio.

Otac nam je pričao da naš djed, od kralja Nikole, na velikoj vojničkoj smotri na Obilića poljani na Cetinju, dodijelio mu medalju, za zasluge iz Oslobođilačkih ratova.

Bilo je i onih kojima to po volji nij bilo.

Vraćajući se u grad, djed je okačio medalju na velikom ceru u dvorištu groblja i ispod nje napisao poruku.

„Ko misli da je bolji od mene, neka uzme medalju, srećna mu bila ili neka zauvijek ćuti.“

Danju, medalju nije niko uzeo ali se u prvi mrak začuo pucanj - koji je probušio medalju. Djed nije nikada saznao ko je pucao pa je poslije nekoliko dana skinuo medalju. Nije je nikada nosio već je okačio na zidu sobe.

Do nje visila je djedova oficirska sablja, pištolj kojeg smo zvali kolaš i duga puška. U nastavku, zida do ćoškova, visile su porodične slike između njih velika uramnjena slika mojih roditelja.

Otac sjedi a majka, sa njegove lijeve starne - stoji.

„Strogoća izboranog lica vazda mi je ulijevala poštovanje. Rijetko je imao običaj da me pomiluje po kosi a ne sjećam se da me je ikada poljubio. Kada sam završio studije dao mi je novac od koga sam kupio garderobu. I, bez tog izliva očinske nježnosti pribojavao sam se njegove strogoće. Nastojao sam da ispunim svaku njegovu sugestiju naročito onu kada mi je rekao kako trebam da završim pravo.“

Završetkom osnovnog školovanja preselili smo se u Podgorici. Dobro pamtim dan kada sam donio diplomu o završenim studijama, ovlaš je pogledao, odložio na sto i prvi put mi ponudio cigarete. Začudio se kada sam mu kazao da ne pušim. Kada sam se uveče vratio iz grada, zatekao sa ga kako pažljivo gleda diplomu čestitao mi i povukao se u svoju sobu.

Majka je bila tiha žena, sa malo priče. Njene riječi smo poštovali. Dok je otac bio u partizanima na majčina pleća pala je briga o kući.

Sjećam se da je jednog proljeća u Drugom svjetskom ratu vadiła posijano krtolovo sjeme da bi prehranila gladnu djecu. Bila je srećna kada je kupila staru kozu, koju smo naizmjenično čuvali. Ta koza bila je naša hranilica, sve dok nije zaklala i dijelila u parčad mesa koje je danima kuvala. Kasnije se pogodila sa komšijom da mu čuva šest koza

tako što će uzimati pola mlijeka i da joj na proljeće u vlasništvu ostanu jarad. Koze smo, tog ljeta čuvali po planini, na kojoj su s' proljeća izdizale komšije...

Kriomice sam uveče virio ispod ćebeta, slušajući njeno tiho naričanje. Skinula bi zabrađenu crnu krpu, rasplela sijede duge pletenice i tiho naricala umrle predke. Njeno lice osvjetljavala bi slaba stona lampa u odsjaju plamena sa ognjišta - davajući mu bledoliku isposničku boju.

U tiho - tužnom iskazu skladno rimovanih riječi nizala je moralne vrijednosti pokojnika, ističući njegov životni put, osobito ako je u njemu imao uspjeha.

U tom po malo mističnom ritualu, nije bilo patetike, pretjeranog veljanja onih koje je pominjala ali jeste optimistički naglašavala kako je čas smrti ustvari prelezak u vanvremenski život.

Kada bi završila uzimala bi aluminijski češalj, polako češljala dugu sijedu kosu i ponovo plala pletenice. Prije odlaska na spavanje tiho se molila i činilo mi se da završetkom češljanja i molitve, smirenija bi otišla u krevet. U ćošku sobe stajala je kolijevka. Sastavljena iz uglačanih uskih daščica, po sredini poprečno je očvršćena sa širom daščicom, na čijim krajevima je bio nastavak drvenog polukruga - za ruke. Najčešće je služio za ljuljanje djeteta ili za njeno premještanje.

Majka je rodila troje djece od kojih su stariji brat i mlađa sestra mladi umrli. Komšije su pričale da su umrli od jeftike a majka je govorila da je to bila Božja volja.

Nije često izlazila u grad niti je voljela da dangubi u komšijskim razgovorima. Poneki put sam mislio kako sam ja naslijedio njenu osobinu samovanja. Otac je jednom rekao kada se porađala to je činila u kući uspravno čvrsto se rukama držala za drvene stube, koje joj je u sobi unosio. Činu rađanja pomagala joj je njena starija sestra. Poslije porođaja legla ali kad bebu nahrani, okupa i u kolijevci povije. Kolijevku je držala pri krevetu na dohvrat ruku. Noću bi se tiho ustala, nahranila bebu i vraćala u krevet.

Otac mi je, poslije njene smrti kazao, da je radila i one poslove, koje su tražili snažnije ruke, kao što su bili poslovi : oranja, sjetve, žetve, kosidbe i drugo. „Bio je to jedan od razloga da se preselimo u Podgoricu - govorio je otac. Preseljenje u Podgorici“ teško je prihvatila.

Tog dana, prije zatvaranja ulaznih vrata, klekla je na izlizanom kamenom kućnom pragu, ćutala, poljubila ga ustala i zaključala vrata. Ka-

snije sam razumio značenje kućnog praga. On je ustvari, graničnik između spoljašnjeg svijeta i dešavanja i ukućana.

Prag, kućnji nevidljiva je ali stvarna granica između, unutrašnjih sloboda ukućana, njihova sigurnost. S' unutrašnje strane kućni prag je brana spoljašnjem uticaju na porodicu, čije kućno jedinstvo je teško sačuvati.

Stasanjem ukućana, njihovim pogledom na zajedništvo, ličnim interesima i drugim, malo kojoj porodici je uspijavallo da održi veliku porodicu.

Ali i pored toga prag je urastao u najglavniji biljeg porodice.

Kada bi u kući dolazila mlada, obavezno bi poljubila prag ili recimo, kada se iz kuće iznosi umrli član porodice, spuštali bi ga na kućnom pragu kao oprost od kuće, na posljednje zemaljsko putovanje.

U poluležećen držanju tijela gledao sam kameno ognjište i čađave verige na njemu. Nakon rata otac nije htio da ga iz kuće izbac iako je zahvatao veći prostor dnevne sobe. S malim poluzidom odvojio ga je od ostatka prostora koji je bio svrsishodan tadašnjem načinu življenja.

Novim tavanom otac nije zatvorio prostor nad ognjištem. Inače, na njega smo ložili onda kada je trebalo sušiti za zimnicu zaklano meso.

Koliko se te besane noći u rodnoj kući u meni skupilo toliko sjećanja(!?) čudio sam se. Uzalud sam namjerno skretao misli sa uspomena koje su me za kuću vezivale. Nadirale su, ćerajući san sa umornih očiju.

„Dobro“ rekao sam

„Ova ispovijest u monologu morala je biti izbačena iz mene. Možda je to dug prema mojim najbližim, izuzimajući sjećanja na Saniju i neviđenog sina Slobodana. Njeno lice viđam na njenim slikama i u snovima dočim lik sina ne pamtim ni kao bebu.“

SAMOVANJE

Sljedećeg dana misli na nepoznatog gospodina i odgonetanje koje je vratila su opet, Stanku sjećanja na godine provede u Beogradu u novinarstvu i uređivačkom angažmanu. Nikako da se oslobodi tog velikog tereta ni sada kada se poslije mnogo godina vratio na obalu rijeke za koju ga vežu nezaboravne uspomena.

U Crnoj Gori izbjegavao je mjesta gdje se susrijeću novinari i pisci, bolje kazano, ljudi koji su bili privrženi vlasti. To su, zapravo, oni ljudi koji su svoje uredništvo i novinarstvo branili više sopstvenom poslušnošću, nego intimnim opredjeljenjima.

Takve individue su izbjegavale slobodoumne intelektualce i novinare koji su kritikovali vlast i ratno huškačku uređivačku politiku. Nije po tome Crna Gora bila specifikum, već se uveliko takva praksa prelivala iz okolnih država.

Nijesu birani načini za odstrel neistomišljenika. Po nalogu vlasti crtane su mete njihovih kritičara, a zatim bi, novinarskim lažama i podmetanjima bili eliminisani. Na čelu takvih redakcija i uredničkih mjesta, sa tim zaduženjem, dolazili bi novinarski poltroni aktuelnog etablimenta. Nerijetko su slijedili prelasci u stranke koje su bile većinske kako bi dodvorništvo, pisačko poltronstvo, još više sraslo sa zvaničnim vlastima. Nije otuda, čudo što je devedesetih godina, dvadesetog vijeka novinarstvo postalo sluga u raspirivanju vjerske, nacionalne i kulturne mržnje.

Javno mnjenje je tako podijeljeno na „patriote“ i izdajnike.

Takvo uređivanje medija, veći broj novinara shvatio je da svoju podanost unovči kako bi ostali u argatskoj dobro plaćenju raboti i da bi namakli odlikovanja i nagrade koje su donosile dodatne apanaže.

Crna Gora u tom vremenu pucala je po šavovima: partijskim, nacionalnim, vjerskim, kulturnim i interesnim. Posljedica tog svrsishodnog prestrojavanja bilo je formiranje dualizma u skoro svim intelektualnim, naučnim i novinarskim udruženjima. Samo slobodan čovjek može da bude pisac, novinar, intelektualac – kome se vjeruje. Takvih je tada zaista, bilo malo.

„Nijesam ja“, šaptao je Stanko šetajući zatravnatom obalom rijeke, „bio u tom jatu. Iako su moji svi bili angažovani u komunističkom društvu, ja sam se nekako uzdržan - držao. Nijesam besplatno išao na navodna studijska putovanja, niti sam sa takvom grupom šetao Jelisejskim poljima ili obilazio Kineski zid, parama koje su čašćavale tadašnje vlasti.“

„Još manje sam među one koji su mijenjali stanove samo da stare nebi krečili. Bio sam samotnjak – van grupa i uticajnih klanova, pa zato nijesam dobijao nagrade, priznanja, niti sam morao, kao urednik, da obezbjeđujem novinski prostor za isprazne i naručene intervjue.“

„Nijesam pljuvao po Crnoj Gori, tada kad se to debelo plaćano.“

„Neću ni sada!“

„E, baš zbog toga volim svoju samoću i mir više nego sve njihove pare i nagrade!“ – govorio je Stanko.

„Znam ja najbolje da izopšteni novinari - pisci pišu najiskrenije, bez karikaturalnog opisivanja događaja i ljudi. Oni u liku običnog čovjeka najbolje oslikaju državu, procese koji se završavaju ili počinju. Njihove sudbine, nametnute voljom ideologije, najbolje govore o partijskoj sprezi države i vlasti.“

„Autori tih tekstova ne daju odgovore – oni jednostavno pitaju i najbolje oslikavaju trenutak vremena kada su napisani. Ako poneko od tih autora ostavi prazan prostor, čini mi se da je time htio da provocira čitaoca da sam razmišlja, da sam nađe izlaz i popuni tu prazninu teksta.“

„Muku sam mučio, dok konačno nijesam smijenjen, kako da takve autore uguram u medije. I onda kada sam uspijevao pravdao sam se nadređenima da se, s' vremena na vrijeme, treba malo igrati nezavisnih medija“, šaputao je usamljeni Stanko.

Razmišljanja mu prekinu jesenji povjetarac, koji mu je hladio zjapureno lice pokraj trome rijeke. Uživao je u sutonu kolopleta boja zraka zalazeće sunčeve svjetlosti. U beskraju horizonta osjećao je spokoj tijela i duše. Brdo okićeno žutim vijencem bukovog i jasenovog lišća upijale

su njegove oči i smirivali ustalasanu nervu. Radovalo ga je čulno upijanje ljepote raznobojna lišća.

U tome je, na tren, prepoznao motive sa slika svog dugogodišnjeg druga. „Sliku ne moraš riječima tumačiti – ona ti sama očima šalje ljepotu ili te od nje odbija“, govorio mu je Vanja, istinski umjetnik, kome je Tvorac kratko odredio vrijeme na zemlji.

Tiha bez talasa rječna odlazeća zelena voda lagano je smirivala zamišljenost čovjeka koji je utekao iz gradske vreve, redakcijske nervoze i samovanja u dnevnoj mirnoći jednoličnosti življenja.

U takvoj zbilji vrijeme, naravno, sporije premotava časove životnog bitisanja, ali ti markira misao da pamtiš neke važne trenutke. U sebi, negdje duboko, ostaju takvi trenuci vremena: rađanja i smrti, dobra i zla, ljubavi i mržnje. Vrijeme je, ustvari, neprekidan niz spleta prolaznosti ljudi i beskrajne kosmičke vječnosti, mjereno trenucima početka ili kraja noći i dana, mjeseca i godina.

Sve to fizički odbrojava tehnologija koju su napravili ljudi. U nebeskim prostranstvima ljudsko mjerenje vremena i prostora je beznačajni trenutak u vječnosti.

„Šta znači vrijeme u beskonačnosti kosmosa kada se oboje utapaju u beskraj vječnosti“, pitao se Stanko.

Nije znao da je vrijeme samo trenutak u ljudskom životnom pamćenju. Taj trenutak ostaje u nama i našim odlaskom blijedi, ako se ne pretvori u slova i ostane zapisan.

Između beskrajne i vječne svjetlosti vode se u tami bespoštedni ratovi Erosa i Tanatosa. Oni međusobno otimaju prostor, ljude i trenutke u bezvremenosti. Kao u čovjekovoj vječnoj borbi dobra i zla.

Zemlja u svemu opstaje u sopstvenoj orbiti, u stalnoj borbi negativnosti i pozitivizma. Ljudi u tome idu nekad pravim putem, nekad pogrešnim, a ponekad ih sudbina vodi.

Znao je Stanko da u svom samovanju i razmišljanju neće naći prijatelja da ga razgovori, veseli ili rastuži i da je usamljenost bezglasna unutrašnja tišina čovjeka, u bučnom svijetu života.

Ali to je njegov put, koji je svojom voljom odabrao. Ustvari, njega nijesu ljudi napuštali. On ih je zaobilazio.

„U ovom trenutku vremena, kada počinjem sabirati svoj život, moj krst pretežak je za ove godine“, govorio je sijedajući na drvenu klupu, zbog koje je došao da šeta obalom rijeke.

„Možda je to ona drvena klupa iz mog davnog sjećanja. Na takvoj klupi sjedio sam sa Sanijom – djevojkom sa kojom sam proveo nezaboravne dane, onoga ljeta kada sam boravio u rodnoj kući, a ona došla na odmor kod ujčevine. To su bili moji najljepši dani u životu.“

„O, Sanija, moja djevojačka ljepoto! Poslije tebe, u mom životu ostade praznina koju popuni samovanje i nemir. Na tebi ili sličnoj tebi, drvena klupo, začeo se jedan mladi život. Život začet u požudi ljubavi.“

„Život - o kome ne znam, da li živi ili ga je zemlja poklopila“, jecao je Stanko i nije ga bilo briga da li ga neko sluša.

Cijele noći Stanko je ostao da sjedi na drvenoj klupi. Studen vjetar i noć u njegovo tijelo uvlačili su hladnoću.

Tu noć želio je da pokloni Saniji i sinu o kome nije ništa znao.

Tu noć molio se Nebesima da mu podari vječni mir u kome bi njegovo tijelo i duša bili oslobođeni višegodišnje ljubavne patnje i roditeljske čežnje da još jednom vidi svog jedinca. Ujutru vratio se u praznu kuću u kojoj je rođen.

U kući mrtvih roditelja, brata i sestre.

„Ostao sam sam i takva me sudbina prati u ovim poznim godinama života“, govorio je Stanko, zaključavajući praznu kuću.

U kasnim večernjim satima vratio se u Podgorici.

SANIJA

Sljedećeg jutra otišao vratio se u pab. Imao je utisak da ga osoblje sasvim drugačije gleda. Gospođa ga je poslužila espressom i dnevnim novinama.

Rekla je: „Juče vas je tražio mlađi gospodin, ali se nije predstavio“. „Hvala vam“, reče Stanko, ubijeden da onaj ko ga traži - naći će ga. Naručujući drugi espresso nastavio je sa čitanjem i kao da ga je sudbina vodila počeo je da čita umrlice i pomene.

Nevjerovatno, naišao je na pomen odštampan na cijeloj strani novine, na kojoj je bila slika njegove davno preminule djevojke Sanije. Tog dana navršavalo se 35 godina od njene smrti.

Dugo je gledao sliku, držeći novine u rukama, osjećajući unutrašnju tjeskobu u kojoj se žalost i čežnja uprela u njegovoj duši, a blijedo lice prelivalo se u bjelinu i izbezumnjenost „Gospodine, je li Vam dobro?“ - pitala je dva puta konobarica, prije nego što se Stanko vratio u stvarnost. „Nijesam baš dobro. Proći će. Hvala“, nevezano, veoma uznemireno, rekao je Stanko, ne skidajući pogled sa Sanijine slike, djevojke koju je istinski volio. Plava kosa pokrivala je uzana pleća prelivajući se preko okovratnika kratke bijele bluze, sve tamo do ispod jasno izraženih dojki. Prirodno uzane trepavice kitile su dva krupna plava oka. Kad bi ga pogledala – oči su joj govorile što joj srce žudi. Ubjeđivao je Saniju kako nije ljubomoran, ali nije volio da njeni pogledi duže ostanu na nekom drugom licu. Šaputao bi joj: „Nijesam ljubomoran, ali ne volim da drugom poklanjaš tako nježne poglede“. Borio se sa ljubomrom iako je govorio da je umjerena ljubomora dio velike ljubavi. Za njega je bilo pravo mučenje kad bi sa Sanijom sjedio u nekom kafeu ili šetao korzom rodnog grada, koje je inače bilo kultno mjesto srijetanja i modna pista, jer je mamila muške poglede. Žene su joj zavidjele, ali i mrzjele.

„Stanko, Stanko“, šaputao je nad Sanijinom slikom, „bio si zaslijepljen i opsjednut njenom ljepotom, stasom i graciošnošću“.

Misli na svoju veliku ljubav prekinuo je pogled na potpis ožalošćenog sina Slobodana.

Lagano, ali nesigurno – vratio se u stan.

Navrla su sjećanja za koja je mislio da ih je vrijeme izbrisalo. „Prošlo je tridesetpet godina. Jedna mladalačka ljubav, koju su mnogi doživjeli i zaboravili, a meni se moja ljubav opet vraća u svježja sjećanja“, šaptao je Stanko, gledajući Sanjinu sliku. Progonila ga je neizvjesnost ko je ožalošćeni Slobodan. Možda je to njegovo dijete?

„Čudni su putevi Gospodnji! Možda će ovaj trenutak za mene biti spasenje, odgonetanje tajne o mome sinu. Svih ovih godina mog lutanja i traženja sina u meni je rastao sve veći nemir. Nemir koji me pratio i koji me nagrizao ne dajući mi mira u duši. Kakav će mi sljedeći znak o njegovom životu prirediti sudbina“, pitao je sebe, te duge besane noći. „E“, govorio je sam sa sobom, „neka u mojoj duši ne ostane više ništa tajno. Pa, zaboga, sve što je tajno – vremenom postane javno. Ja nemam što da krijem, moj život je bio ogledalo mog koraka kojeg je diktirao razum. Sanijina ljubav nije svih prošlih godina iz mene izašla“ - šaptao je Stanko.

U tišini doma, u vjetrovitoj noći, njegovu usamljenost narušavale su škripa kočnica gradskih autobusa i svitkanja munja koje su parale tamno crno nebo, najavljujući kišu.

Mnogo što je te noći prolazilo Stanku kroz glavu. Pitao se zašto je Sanijin pomen izašao u novini u drugoj državi, van mjesta u kojem je živjela i u kojem je sahranjena, pa do neizvjesnosti da li je stvarno ožalošćeni sin Slobodan ono njegovo dijete koje je sa ujakom devedesetih godina 20-og vijeka pobjeglo iz Bosne. Znao je Stanko da je Sanija bila nastanjena u bosanskoj Krajini, te da je studirala književnost u Sarajevu.

Poslije diplomiranja, Sanija je došla na odmor kod svoje ujčevine u Crnu Goru, u grad koji je juče Stanko posjetio.

On, urednik u jednom beogradskom mediju i Sanija, profesorica književnosti, zanosna Bosanka, istinski su se voljeli. Ljubav je počela od prvog pogleda, onda kada je uzela peškir da obriše mokro tijelo, nakon izlaska iz rijeke. Iako je Stanko kod ženskog svijeta bio na glasu i često bio u njihovom društvu, mlada Bosanka unijela je nemir i nesanicu u njegov život. Da bi ostavio utisak jakog muškarca Stanko je u njenoj blizini plivajući, više mlatarao rukama, nego što je odmicao od obale.

Na upoznavanje nije dugo čekao.

Prišao je i upitao: „Je li ti voda hladna“?

Sljedećeg dana, na drvenoj klupi, dočekali su predvečerje i obećali da će se i sutra sresti na istom mjestu...

Jedne noći, dok je sunčanu sparinu hladila rijeka, stara drvena kupa svezala je dvije mladosti u zagrljaj. Ništa u tom ushićenju i požudi nije stajalo na putu fizičkom zadovoljstvu.

„Prva je to Sanija htjela“, sjećao se Stanko svakog detalja njihovog ljubavnog zanosa.

„U ovoj noći, moj voljeni Stanko, našoj ljubavi podariću sve ono što žena muškarcu daje. Znam da će mi ovaj trenutak nježnosti ostati u trajnom sjećanju. Ne žalim, već ti se darujem, ne tražim - već želim, hoću te sada, da te pamtim uvijek“, rekla je Sanija.

„Na moju odluku ništa ne može uticati. Način na koji me gledaš, na kojim se prepuštaš zagrljajima ubijedili su me da si ti osoba kojoj ću darovati sebe. Neka to bude kruna moje ljubavi“, sjećao se njenih riječi.

Mjesečina u ljetnoj noći obasjavala je dva mlada, dugom plavom kosom, uvijena tijela. Uzdasi zaljubljenog para utapali su se u poneki krik noćnih ptica.

„Ti ljubavni trenuci obilježili su moj život“, šaputao je Stanko i bio sasvim iskren.

„Nije da nijesam imao još žena poslije Sanije. Uostalom, kao i svako ljudsko biće. Ali, Sanijina tek rascvjetana nevinost, njeni poljupci i zagrljaji, njen prviokus muškog tijela i sve što se kasnije događalo dalo je mom životu pečat sjećanja na jednu djevojku koja je tih večeri krunisala svoju ljubav onim što djevojka grčevito čuva i njeguje za muškarca kojeg odabere, kome prvi put daruje sebe, koga će pamtititi za života svog“, mislio je te večeri Stanko.

Došlo je vrijeme kada se Sanija morala vratiti kući. Rastanak bolan i gorak za oboje! Pri kraju tog vrelog ljetnjeg dana dvoje mladih, u gužvi nestrpljivih putnika, zagrljeni su čekali voz za Sarajevo. U kratkim pauzama poljubaca zaklinjali su se na ljubav, čekanje i Stankovo obećanje da će je uskoro posjetiti. Izlive nježnosti prekinuo je konduktier pozivom putnika na ulazak u voz.

Sanijino mahanje ruku sa prozora i udaljavanje voza unijelo je u Stankov život čežnju i nadu da će je uskoro vidjeti.

Nekoliko dana poslije njenog odlaska počelo je međusobno dopisivanje. Razmjenjivane su ljubavne čežnje, poruke, zakletve u vjernost i skorašnje viđenje...

Sasvim uzgred, u jednom pismu Sanija je poručila Stanku da je u jednoj sarajevskoj školi dobila mjesto profesora srpsko - hrvatskog jezika i književnosti. Međutim, njeni roditelji su tražili da se vrati u rodno mjesto gdje je čeka zapošljenje. Njenoj odluci najviše se protivio otac Milovan. Stari učitelj koji je kao mladić došao u jedno malo bosansko mjesto u Krajini. Tu je, učeći djecu, proveo radni vijek i ostao da živi. Oženio je Fatimu, seosku ljepoticu koja je završavala posljednji razred osnovne škole. Sa njom je imao dvoje djece...

Inače, tada nije bilo često sklapanje međunacionalnih brakova. Većinom su se uzimali mladi istih religija, pa je brak Milovana i Fatime iznenadio mještane, ne samo po vjerskoj različitosti, nego i zbog razlike u godinama. Milovan je bio započeo tridesetu, a Fatima tek napunila šesnaest godina.

Kada se dešavalo da se pravoslavka uda za muslimana, to kao da je bilo sasvim normalno, ali ako muslimanka uzme pravoslavca, na taj brak se nije gledalo blagonaklono. Osjetili su to i teško preživljavali Milovan i mlada Fatima. Kada je došao da učiteljuje u bosansku Krajinu za njega je to bio izazov.

Premještaj je dobio nakon službovanja u drugim mjestima.

Škola na sred sela, sa velikim prozorima osvjetljena, bila je svježije okrečena. U većoj učionici uzdignuto učiteljevo mjesto omogućavalo je pogled na veći dio sela. Na sredini velika tabla, zatim mapa II Jugoslavije, obavezna slika maršala Tita i u samom uglu velika furuna za drva.

U zadnjem dijelu školske zgrade bio je namješten jednosobni stan u koji se uselio Milovan. Električna struja je tek nedavno bila dovedena, voda takođe. Seljani su učitelju kupili radio prijemnik „Tesla“.

Dolaskom u selo Milovan se javio sekretaru partije i zajedno sa učiteljskim, počeo i partijski angažman.

Sekretar i ljudi oko njega znali su sve što se u selu dešavalo. Nije Milovanu to smetalo. Bio je čovjek svoga posla, a za vrijeme studiranja na Pedagoškoj akademiji – bila je slična aktivnost partije u selu. Sistem radničke, a često i ljudske vrijednosti, počivao je na principu partijske poslušnosti.

Kritička mišljenja nije saopštavao nikome. Mirni seoski đaci bili su patrijarhalno vaspitavani, poslušni i mirni, nadmetali bi se u seoskim

igrama na časovima fiskulture. Završeno je prvo polugodište školske godine. Zimski raspust Milovan je proveo u Crnoj Gori, a nekoliko dana prije početka drugog polugodišta vratio se u selo...

Nakon završenih časova Milovan je pošao u svoj stan. Na ulaznim vratima stajao je istrgnuti kockasti papir iz školske sveske, na kome je bila grafitnom olovkom ispisana ljubavna poruka učenice Fatime.

Bio je uznemiren ljubavnim sadržajem pisma. Zapravo, nije očekivao da će dobiti takvo pismo od svoje maloljetne učenice i nije znao što da uradi.

Kako da postupi?

Ako ode kod Fatiminih roditelja i upozna ih sa njenim pismom – bojao se ishitrene reakcije, posebno od njenog oca, koga je upoznao na roditeljskom sastanku.

Selim, dvometraš, potomak stare muslimanske porodice, bio je prijek i više se plašio kako će se ponijeti prema svojoj jedinici, nego prema njemu.

Odlučio je – odnijeće pismo Selimu, ali će prije toga razgovarati se Fatimom.

Fatima je tog dana ostala posljednja u učionici i prišla učitelju:

„Dugo sam mislila da Vam napišem pismo i eto, to sam uradila. Ne plašim se ničega. Ne stidim se svojih osjećanja, niti me briga šta će sutra sa mnom biti“.

Njene riječi čula je čistačica koja je čistila učionicu u tom trenutku. „Posljedica neće biti jer sad s' tobom idem kod tvojih roditelja“, kazao je Milovan i zajedno su pošli njenoj kući.

„O, učitelju, dobro došao u moj dom“ - pozdravi ga Selim, nudeći mu mjesto na visokom divanu.

„Došao sam da porazgovaramo o jednom sasvim nesmotrenom pismu koje mi je Fatima ostavila danas na vratima stana“.

„O kakvom pismu je riječ?“

„Neka kaže vaša jedinica, Fatima“ – reče Milovan.

Selim iznenađen i nervozan ljutito pogleda Fatimu i reče:

„Kazuj!“

„Babo, Milovanu sam napisala ljubavno pismo, koje sam dugo nosila u sebi. Sve što sam željela da kažem Milovanu – napisala sam u pismu. I kad sam ga okačila na ulaznim vratima njegovog stana, odahnula sam. Što će sa mnom biti nije me briga“, rekla je uznemireno Fatima.

Nemili muk prekinuo je Selim riječima:

„Učitelju, donesi pismo!“

„Ono ostaje kod mene, a sadržinu ti je rekla šćerka“ – reče Milovan.

„Kad tako hoćeš - izađi iz moje kuće!“ –

„Nema potrebe za ćeranjem, i sam sam mislio da odem“ – reče Milovan, izbezumnjen postupkom ćovjeka, od kojeg je očekivao razumijevanje i dogovor. Narednih dana Fatima nije dolazila u školu. Njen izostanak nije bog zna interesovao ućenike, ali je Milovan bio vidno uznemiren strahom kako će se sve završiti.

Dvadesetak dana poslije ovog događaja u školu je došao partijski sekretar Rustem i njegov zamjenik Stefan. Dok je Rustem bio dobro upoznat sa cijelim slučajem, Stefan je ćutao izbjegavajući pogled ućitelja. Osjetio je Milovan što će se događati.

Ponudio je sekretaru Fatimino pismo na ćitanje.

„Evo o ćemu je rijeć. Htio sam da sve ostane među nama, akterima ovog događaja, ali vidim da je stvar poprimila drugaćiji tok. Ipak je u pitanju bezazleno ponašanje maloljetne ućenice“.

„Ne znam je li sve bilo bezazleno. O tome će odlućiti ćlanovi partije na većerašnjem sastanku“ – ljutito odgovori Rustem.

Stanko je pismo zadržao kod sebe.

Na partijskom sastanku Rustem je preprićao Fatimino pismo i razgovor sa Milovanom. Trudeći se da svojim glasom zadrži autoritet ćovjeka kome je partija dala povjerenje da rukovodi sa dvadesetak komunisti, Rustem reće:

„Drugarice i drugovi! Prvi put u našoj školi dešava se nemoralan odnos ućitelja i maloljetne ućenice. Umjesto da vaspitava našu djecu u skladu sa obrazovnim sistemom i moralom, imamo ljubavni odnos ućitelja i ućenice. Pred vama je da odlućite kako da se izađe iz ove velike bruke“.

Vidno iznenađen, Milovan je uporno tražio rijeći kojima bi sprao sa svoga imena bijedu koju su mu nametnuli partijski drugovi, oni od kojih je očekivao razmijevanje i rješavanje ovog incidenta. U rukama je držao Fatimino pismo.

Rijeć nije dobio?

Govorili su, zatim, ćlanovi partije. Njih dvadesetak. Rekli su da sumnjaju u rijeći ućitelja i Fatimino pismo. Bilo je prijedloga da se Fatima podvrgne ljekarskom pregledu.

„Ne“, rekao je sekretar, „već ću ja sa cijelim slučajem upoznati policiju“. Već sjutradan je u selu, uz zaglušujuću buku policijske sirene, uhapšen ućitelj Milovan i zatvoren u opštinski zatvor.

Danima su ga ispitivali isljednici, a on je ponavljao istu priću:

„Nijesam kriv i sve što sam rekao prvog dana istina je. Nije taćno da sam imao bilo kakav odnos sa ućenicom. Uostalom, prvi sam slučaj prijavio njenom ocu“.

Ćitali su islednici Fatimino pismo, ali ga nijesu komentarisali. U zatvoru je Milovanu urućen otkaz, a poslije nekoliko dana dobio je sudski poziv. Dodijeljen mu je advokat.

„Što da radim? Kako da skinem sa sebe ovu veliku sramotu koju su mi namjestili partijski drugovi? Hoću li pisati mojima?“ – pitao se Milovan.

Nije, međutim, znao da su štampa i radio tih dana opširno pisali o silovanju ućitelja nad maloljetnom ućenicom i navodno, iznuđenom Fatiminom ljubavnom pismu.

Prvi dan suđenja protekao je u znaku Milovanovog saslušanja. Sudiji je potanko objasnio cijeli događaj. U svoju odbranu ponudio je Fatimino pismo i kao svjedoka pozvao njenog oca.

Sudija je dalji tok suđenja proglasio tajnim.

U sudnici i ispred nje uslijedilo je negodovanje razularene mase seljana. Źeljni spletkarenja i novih vijesti nijesu htjeli da napuste sudnicu ni ulicu.

Tek kada je milicija ispraznila sudnicu sudija je kazao:

„Nastavak suđenja održat' će se sjutra“.

U noći uoći suđenja, Milovanovu samicu posjetio je komandir milicije, onaj isti koji ga je uhapsio.

„Bilo bi bolje za tebe da priznaš gnusno djelo koje si poćinio. Manju kaznu ćeš dobiti. Ako nećeš - nastavak suđenja još više će te oblatiti, a sigurno ćeš dobiti doživotnu robiju“, kazao je komandir, zaudarajući na alkohol.

„Nemam što da priznam kad nijesam ućinio to što mi podmećete“, odgovorio je ućitelj.

„Pravda je na mojoj strani, a nadam se da će Selim potvrditi moje i Fatimine rijeći – koje smo izgovorili u njegovoj kući“ – odvratio je uća.

„Đubre jedno pokvareno, tebe je osnovna organizacija SKJ isključila zato što si silovao djevojćicu koju si ućio. Ja sam došao da ti ponudim

najbolju odbranu koju, ako imaš imalo morala u sebi, treba da prihvatiš. Ti to odbijaš i zbog toga ćeš doživotno da truneš u zatvoru“ – zaključio je razgovor komandir milicije i izašao. Ponešto je znao Milovan o podmetanjima nevinim ljudima, te da sud izjave milicije prihvata kao činjenice. Znao je, takođe, da sud teško odbija zahtjev tužioca za kaznu koju zahtijeva. Znao je i da će advokat više statirati nego ga braniti.

Nadao se, međutim, da će sudija ipak saslušati njegovu odbranu i nije se prevario.

Nastavak suđenja počeo je njegovom odbranom u mirnoj atmosferi sudnice. Ponovio je sve što je rekao ranije miliciji i sudu.

„Druže sudija, tražim od Vas da saslušate Fatiminog oca Selima, koga sam odmah nakon nalaženja pisma upoznao sa cijelim slučajem“, rekao je glasom koji više nije mogao kontrolisati.

„Zašto si sa sobom doveo Fatimu, pola sata pošto je poslužitelj zvonio i zvono je označilo kraj časova?“ – pitao je sudija.

„Zadržala me učenica Fatima kako bi rekla da je to njeno pismo i da je nije briga kakve će posljedice biti. Uvaženi sudija, kunem se svojom čašću, odanošću Titu i našoj partiji – da je istina sve što sam govorio. Evo Fatimino pismo, pročitajte ga. Nevin sam. Učenicu Fatimu poznajem onoliko koliko i druge učenike škole. U svoju odbranu, molio bih Vas da suočite učenicu i mene, te da se nakon toga Fatima podvrgne ljekarskom pregledu. Ukoliko se dokaže da sam ja učinio takvo gnusno djelo – sam sebi ću presuditi“, završio je svoju odbranu Milovan i sio.

„Ustani! Sješćeš kada ti ja kažem!“ – upozorio je sudija optuženog i pozvao čistačicu škole da svjedoči.

Ušla je srednjovječna žena izbornog lica, pognutog stasa i na pitanje sudije što je čula i vidjela tog dana rekla:

„Čistila sam učionicu i čula razgovor učitelja Milovana i učenice Fatime“. „O čemu su razgovarali?“ - prekinuo je sudija.

„Fatima je priznala da je Milovanu napisala pismo poslije dugog kolebanja i da joj nije stalo što će poslije biti“, odgovorila je žena upućujući pogled ka učitelju, a zatim sudiji.

„Je li Fatima rekla da je to ljubavno pismo?“

„Jeste, druže sudija.“

„Dobro, izađi“ - rekao je sudija.

Tog dana suđenja bilo je mnogo svijeta u gradu. Čekali su da sudija proglasi učitelja krivim i da bude strogo kažnjen.

Nastavak suđenja protekao u znaku Selimovog iskaza – Fatiminog oca.

„Sve što ću govoriti istina je, tako mi Alah pomogao. Tačno je da su Milovan i moje dijete došli u moj dom. Učitelj mi je rekao da mu je moja kćerka napisala pismo i tražio je da objasni što je napisala. Fatima se nije mnogo kolebala, već je priznala da je poslije dugog razmišljanja napisala ljubavno pismo i da ga je ostavila na vratima učiteljevog stana. Ja, druže sudija, ne znam što je bilo među njima i, je li je učitelj silovao. No, da bi se utvrdila prava istina tražim da moju Fatimu pregledaju ljekari. To traži otac jedinice šcerke – jer je u svakom slučaju ukaljana čast i ugled moje porodice. Danima se u narodu priča o ovom, a novine svakodnevno pišu različite priče. To je veliki teret i sramota za mene i moju familiju“, kazao je ojađeni Selim.

Na kraju suđenja čula se riječ tužioca koji je za učitelja tražio doživotnu robiju.

Dok je Milovan boravio u samici, ljekari su pregledali Fatimu i konstatovali da nije napastvovana.

U nastavku suđenja sudija je donio oslobađajuću presudu za učitelja Milovana.

Izlazeći iz suda, nevini učitelj gledao je u pod sudskog hodnika koji ga je vodio u slobodu.

SLOBODA

„Što će mi sloboda kada sam žigosan?! Bilo gdje da odem, moje ime je izblaćeno lažima, podmetanjima... Nije to samo ovdje u okrugu, već u cijeloj Bosni i šire od nje.“

„Kako da se borim sa prosutim lažima, kako da odem u zavičaj, kako da učim djecu, kada novine, radio i narod danima lažu kako je seoski učitelj Milovan silovao maloljetnu učenicu? Moja partija me oblatila, osudila prije suđenja i izbacila iz svojih redova. Nije mi pružila šansu da kažem istinu.“

„Iako nijesam kriv, moje ime će ostati okaljano. To je gore od robije“ - govorio je sam sebi učitelj Milovan. Tješeci sebe sjetio se Milovan Geteovih riječi:

„Slobodni ste ako vam je savjest čista“.

„Meni jeste, ali gdje sada otići“, pitao se. „Ako pođem u selo, kako ću stati pred seljake koji su htjeli moju glavu, bez suđenja i pravde? Kako pogledati u oči učenike, roditelje, seljane – poslije svega što se o meni pričalo? Nosim teško breme bilo gdje da odem“. Htio je da uđe u kafanu na stanici, popije kafu i rakiju, zaista bi mu, poslije svega, prijalo. Međutim, nabusiti konobar izbacio ga je riječima: „Nema za tebe ništa ovdje“.

Svi su autobusi otišli nekuda, samo je on ostao na staroj prašnjava-voj autobuskoj stanici. On, ustvari, i nije znao gdje da otputuje.

Prišao mu je dežurni milicioner i pitao – „Gdje putuješ“?

„Ne znam“, rekao je učitelj.

Poveo ga je u stanicu milicije. Učitelj je dežurnom u stanici prepričao višednevno suđenje i svoje tamničenje. Iznuren do nesvijesti još više je mučio sebe i milicionere pitanjima – kuda otići sad kad je ostao bez posla.

„Iako sam nevin, ja sam oklevetan, izblaćen, zatvaran, išćeran iz partije, u štampi žigosan, među narodom nemam više autoriteta, ni kao učitelj ni kao čovjek. Iako je pravda na mojoj strani, kako stati ispred učenika, naročito seljaka koji su tražili moju glavu?“, govorio je Milovan.

Nije, naravno, od milicionera dobijao odgovore, ali mu je lakše bilo.

U noći koju će dugo pamtit i izašao je na pustu ulicu.

Zora je pucala dolinom, koju je na pola dijelila rijeka. Magla je skrivala raskoš drveća. Polako se budio grad. Počeli su prolaziti radnički autobusi. U njima su sijedali polusanjivi radnici žureći na posao u prigradske fabrike i preduzeća.

Iz jednog autobusa izašla je djevojka, duge plave kose, prikladno obučena. Bijelom maramom pokrila je polovinu ispijenog lica. Laganim korakom približavala se Milovanu. Stala je ispred njega i rekla:

„Srećna ti sloboda. Sve ovo što si pretrpio – ja sam kriva“, rekla je.

„Bježi od mene, da te moje oči više nikada ne vide!“

„Možeš sada ovdje da me ubiješ, možeš da odeš gdje ti hoćeš, ali znadi da ću uvijek biti uz tebe, da ću te pratiti. Moja sudbina je u tvojim rukama. I znaj, ja sam od kuće pobjegla onog jutra kad je milicija tebe uhapsila. Moj otac je to krio od sela“, u suzama mu reče Fatima.

Fatima - djevojka koja je napisala pismo puno mladalačke zaljubljenosti svom učitelju, stajala je na korak, dva ispred izbezumljenog Milovana. Stajali su i gledali se. Milovan pun ljutnje i gorčine.

Fatima u sebi srećna što ga je vidjela.

Sati su prolazili u međusobnom ubjeđivanju. Milovan je tražio od Fatime da se vrati kod svojih roditelja, ali ona nije htjela.

„Ja nemam gdje da odem. Iz doma sam utekla, a rodbina me se odrekla. Ako sa tobom bilo kuda ne odem, utopiću se u ovoj hladnoj rijeci. To je moja zadnja riječ. Sad ću da odem na drugi kraj stanice, a na tebi je da odlučiš!“

„Prосто bilo što sam pretrpio i što me snašlo, ali što sad da radim sa maloljetnicom koja je utekla od kuće“, mučio se učitelj.

„Ako se utopi - eto meni opet robije. Će će mi onda savjest biti?“

Odlučio je da pođe u stanicu milicije u kojoj je prošle noći ispričao dežurnim ljudima svoju muku.

„Došao sam da se prijavim“, kazao je jednom od starješina i ispričao da ga je na stanici dočekala maloljetna Fatima.

Milicioneri su priveli Fatimu. Ona je ponovila priču koju je Milovanu rekla. Tekli su sati u nedoumici milicije što da urade. Visoki čovjek u civilu prišao je učitelju i maloljetnici i rekao da će zajedno poći kući kod Fatiminog oca, Selima. Milovan nije htio da ide kod njenih roditelja, ali je bio prisiljen.

Milicioneri su ispred sela Milovanu rekli da ih sačeka, dok oni odu i Fatimu ostave u kući njenog oca.

Djevojka je, silom ugurana u kuću. Prkosno je stala pred oca. Ispričala je ukućanima razloge bježanja od kuće i čekanja Milovana nakon njegovog izlaska iz zatvora.

Ukućani nijesu htjeli ni da čuju za to da se viđa sa Milovanom.

„Babo, ja sam svoj život za njega vezala i nema te sile koja će me od njega odvojiti. Čak i ako me on neće – ići ću za njim. Gdje on tu i ja“.

Teturajući se, Selim je jedva sio na stolicu, sa koje je licem pao na drveni pod.

Nije mu pomogla masaža žene, ni vriska Fatime i molba za oprost.

Od silnog uzbuđenja ispustio je dušu.

Njegovom ispraćaju iz ugledne begovske porodice prisustvovao je veliki broj ljudi i Milovan, koga su svi zaobilazili. Fatima je ostala u očevoj kući.

Nekolika dana Milovan je tumarao od grada do škole iz koje je bio istjeran. Noći bi provodio u gradskom hotelu, a danju bi dolazio u selo.

„Vi koji ste me optuživali, i dalje me ignorirate. Niko nije htio da stane, porazgovara, da mi se izvini, upita za zdravlje... Pa, baš zbog takvog odnosa prema meni ostaću ovdje u selu da se susrijećemo, da vas u oči gledam, jer sada vi treba da se stidite. Zašto sada da bježim kada je moja nevinost dokazana“, mislio je učitelj.

Razmišljajući o Fatimi, uća je razdirala unutrašnja tjeskoba. Između mržnje i intimnog osjećanja preovladala je želja da je ponovo sretne, razgovara sa njom. Činilo mu se da je Fatima sada formirana djevojka koja je svoju ljubav dokazala odlaskom od kuće i istinom koju je kazivala onako kako je stvarno i bilo.

Fatima je u žalosti za ocem boravila u roditeljskoj kući.

Na recepciji hotela Milovan je jednog jutra našao pismo u kome je poništeno rješenje o otkazu, a od SKJ mu je saopšteno da se njegovo članstvo u partiji ne prekida. Dobio je novo zapošljenje u susjednom selu.

Uselio se u jednosoban polunamješten stan, u blizini škole.

Dani su mu tekli u radu, čitanju i odmoru.

Kada je prošlo vrijeme žaljenja, Fatima je otišla u susjedno selo i čekala Milovana ispred škole.

Sebi je govorila:

„Moju ljubav potvrdilo je vrijeme. Samo nada da me Milovan prihvati za ženu hranila je moju ljubav. Ja sam ga zavoljela bez zagrljaja, poljupca, bez slučajnog dodira. Tako snažna ljubav rodila se u mojim očima. Sve je to iskreno prihvatila moja mladalačka duša. I ne odustajem, nekad će me voljeni prihvatiti“.

Kada je poslužitelj zvonom najavio posljednji čas – đaci su trkom iz škole izašli. Posljednji je izašao Milovan. Kada je ugledao Fatimu nije bio iznenađen. Iskreno, to je priželjkivao.

Mahnuo je rukom Fatimi i rekao:

„Dođi“!

Poslije svega što im se izdešavalo – sudbina ih je zauvijek spojila...

Godinama su Milovan i Fatima radili. Ona u kući i okućnjici, a on kao učitelj u državnoj službi. Štedjeli su i uvećavali imovinu. Fatimi je pripao dio očeve imovine. Kada je Milovan otišao u mirovinu imali su veliko imanje, novu kuću su sagradili, a ostalo je i novaca za Sanijino studiranje.

Iako vrijeme liječi rane, Milovanov i Fatimin brak bio je rijedak među pravoslavicima i muslimanima. Ustvari, tada jedini u Krajini. No, i pored toga njihova veza izdržala je sva iskušenja i dešavanja. Istina, kasnije su se, iako sporo, mijenjali običaji. U selima porodična tradicija sporije je prihvatila međuvjerske brakove i građanski način života. Ipak, odlasci iz porodica nijesu više bili rijetkost. Pojedinačno rasipanje porodice počelo je odlascima na školovanje, zatim na poslove, mladi bračni parovi odlazili su iz porodičnih kuća.

U Drugoj Jugoslaviji, pod snažnim uticajem okoštale komunističke ideologije, sve više je počelo raslojavanje porodica. U selima je sve manje bilo stanovništva. Komunisti nijesu javno odvrćali od religije, ali

su članovima partije branili da obavljaju vjerske obrede. Bogomolje, naročito pravoslavne crkve, su devastirane i zatvorene.

Vjernici su više krijući nego javno obavljali obrede i govorili:

„Vjeri nije mjesto u politici. Svi smo smrtnici, a tajna grobnice raspiruje misli: što je s' nama poslije života? Istina oslobađa čovjeka! A nje se bojimo“!

Komunisti su htjeli stvaranje kolektiviteta. Propagirali su ulaske u zemljoradničke zadruge, rad u fabrikama i preduzećima, dobrovoljni rad omladine u radnim akcijama, izgradnju internata, domova i drugo. Istina, slabije se to prihvatilo u onim sredinama gdje su tradicionalno zaživjeli viševjekovni vjerski i nacionalni običaji. Članovi tih porodica, iako su odlazili, održavali su bliske rodbinske veze i međusobno se pomagali. Međunacionalne brakove komunisti su podržavali.

I pored toga, život i brak Milovana i Fatime bili su teški. U mladim danima puni patnje, ali i ljubavi, a u zrelim godinama međusobnog razumijevanja.

Nesreće i gubljenje najmilijih nenadano su dolazile...

Sin, Jasmin nije imao volju za školovanjem i otac ga je upisao u zanatsku školu. Izučio je zanat, dobio prvo zapošljenje.

U vremenu kada je počelo nacionalno prebrojavanje Jasmin je dao otkaz.

Vratio se u selo.

Sanija je završila srednju školu u obližnjem gradu. Došlo je vrijeme da upiše fakultet. Kao mala, igrala se nastavnika i đaka. Možda je tu crtu karaktera povukla od oca, seoskog učitelja. Satima bi igrala učiteljicu, strogoću bi ispoljavala prijeteći malim prutićem, kobajagi, učenicima, a one đake koji su joj bili po volji je hvalila. Došlo je vrijeme da odluči kojim putem će dalje.

Odlučila je - upisaće studije srpsko - hrvatskog jezika i književnosti u Sarajevu...

Sarajevo je za nju bio grad po mjeri. Grad u kome se oblikovao građanski način života, u kome je način takvog života uveliko preskakao visoke ograde dvorišta pobornika vjerskog tradicionalizma.

Svako ko dođe u Sarajevo, makar i na kratko, voli da popije kafu na Bašaršiji. Ako tu ne dođeš, nijesi upoznao BiH. Osjetiš dah orijenta, upleten u mirisu čuvenih čevapa i ukusu prave turske kave.

Lagani udarci čekića zanatlija u žagoru trgovaca, turista i domaćih čeljadi, jeste posebnost grada koja nikome ne smeta.

„Bome, voljela sam kao mlada, da dođem u Sarajevo. Sad kada sam punoljetna, tamo ću studirati i ne bih ga zamijenila ni za jedan grad na svijetu. Znaš, bona, ima Sarajevo kosmopolitsku notu življenja.“

„Iz Sarajeva u svijet otišla je čuvena bosanska sevdalinka. Pa, Ilidža okuplja najbolje vokale naše bosansko - hercegovačke muzike. Nema niko kao u Sarajevu da je iz duše zapjeva. Naročito na teferićima ili u kavanama.“

„Sarajevo je stecište, a opet središte kolopleta različitosti i posebnosti. Grad istorije i grad budućnosti. Univerzetski centar unio je posve nove generacije obrazovanih ljudi“, objašnjavala je Sanija i odlučila

„Zašto bih negdje drugo išla“?

Prve dvije godine stanovala je u rođačkoj kući, ali su česte međusobne svađe ukućana narušavale mir u kući i njeno učenje. Preselila se u studentski dom. Kao i svi studenti diplomci mnogo je bila srećna kad je dobila diplomu profesora i što je značilo da će konačno moći sama da zarađuje hljeb, plati kiriju, ode poneki put na ljetovanje.

Nesebično se radovala da taj komad papira pokaže svojim roditeljima, bratu koga nijesu interesovale studije. Završio je zidarski zanat.

Reče: „meni dosta“ – pravdajući se ukućanima...

Kada je diplomu podigla iz studentske službe, željela je samu sebe da časti, pa je u restoranu hotela „Evropa“ naručila čuvenu bosansku sarmu i završila sa kafom. Na izlasku iz hotela sreća je koleginicu Jsmínu sa kojom je studirala četiri godine. Jasmina je zamolila da sjedne sa njenim roditeljima.

Ostatak dana provela je u njihovom društvu, misleći kako će i ona kad dođe kući izvesti svoje roditelje i počastiti. Već sutradan, u poslijepodnevnim časovima bila je u rodnoj kući, radovala se sa ukućanima, pričajući dugo.

Bosna je sve pucala po nacionalnim šavovima. Osjećalo se to na svakom koraku. I, pored svega, željela je da ode u Crnu Goru na odmor. Zнала je da će u ućevini provesti, mirno ljeto i bila je srećna. Nije nikad bila kod roditelja njenog oca.

Dugo putovanje autobusom i vozom bilo je naporno, ali kad joj je djed prišao na željezničkoj stanici i radosnim zagrljajem joj poželio dobrodošlicu – umor je nestao.

Doček u ućevinu bio je za nju nešto posebno. Trudili su se da je odvedu na kupanje na more, izvedu u najbolje kafane. Obožavala je šetnju korzom.

Ustvari, korzo je bilo ogledalo mode, uljudnosti, poznavanja i srijetanja, po čemu je grad bio osoben i prepoznatljiv. Ipak, najviše je voljela sama da ode na rijeku, uživa u plivanju, sunčanju i obaveznom čitanju. Sjedjela je obično na drvenoj klupi, kad joj je prišao Stanko.

Naredne dane provodili su zajedno.

Stankova ozarenost i sjaj u očima najavljivali su ljubav na prvi pogled. Pokušavala je taj trenutak da sačuva kako bi sebe preispitala, iako je već znala da se potpuno u njegovim očima izgubila. Jednostavno, ponijele su je emocije, dogodila se zaljubljenost.

Stanko je ušao u njen život.

U Stankovom zagrljaju izbrisale su se njene labave simpatije iz studentskih dana. Njena osjećanja su joj govorila da će je Stankovi poljupci i zagrljaji, pogledi i riječi, u životu dugo pratiti. Nije to osjećaj trenutka, već dugi naleti požude u njegovim dodirima. Njegovi pogledi očima govore joj više nego riječi. Jako osjećanje prisnosti u držanju ruku za nju su bili posebnostu izlivu nježnosti.

„Moje tijelo rado prihvata njegovu blizinu. Ma, neću da mislim, što bude biće“, mislila je. I došla je ta noć – kada potreba tjelesnog zadovoljstva rasplamsa emocije i kada žena dobrovoljno daruje muškarcu svoje tijelo.

Ta strast u zanosu požude, ta potreba da se takvi trenuci ponavljaju trajali su dvadeset dana.

Kao tihi valovi rijeke, na čijim obalama se to dešavalo, prolazili su brzo. Njima tada trebala je samo osama. Dovoljni su bili jedno drugom. Mali osamljeni prostor na livadi ili kamenu – zamjenjivao im je raskoš komfornih soba. U riječima su poneki put škrtarili jer su im prekidale ljubavnu igru.

Svemu dođe kraj, a međusobna zanesenost prelila u pisma i telefonske razgovore. Prolazili su dani sporo. Vrijeme je mjerila od jednog telefonskog razgovora do drugog, od slanja pisma do odgovora.

Naslučivalo se da će ratni pustoš zahvatiti Bosnu i Hercegovinu...

Iščekivala je Stankov dolazak u Sarajevo.

Obilazila bi kafiće na Baščaršiji, gledala vesele i pričljive ljude kako s' merakom ispijaju fildžan kafu, uz obavezno ćaskanje i cigarete.

„Tu, čini mi se kao nigdje, imaš osjećaj jednostavnosti življenja. Shvaćaš da filozofija života zapravo leži u blizini zemlje u kojoj ćemo jednom naći vječnost mira. To je čeif - istrgnuti trenutak u vremenu. Zapravo, tada se mire duša i tijelo. Tada se uznemirenost tijela sliva u mukotrp života. Može čovjek da uživa u komforu odmarajući lijeno tijelo – ali to je, zapravo, improvizacija lažnog veličanja sopstvene vrijednosti“, mislila je profesorica.

„U životu nerijetko imaš izazova koji te tjeraju da učiniš nešto za sebe dobro ili za drugog prihvatljivo – učini to odmah, jer vrijeme relativizuje tvoje radnje i želje. Lijenost te, zapravo, odbija od praktičnosti da počneš rješavati stvari koje su ti nametnute ili koje si ti htio da uradiš.“

„Ne govore stari džabe: što moš' da uradiš danas ne ostavljaj za sutra“, govorila je sama sebi Sanija, šetajući obalom Miljacke.

„Za mene nema veće unutrašnje relaksacije, ovdje u Sarajevu, od čitanja mudro napisanih riječi u ukoričenim starim požutjelim knjigama u begovoj biblioteci. Još je bolji odmor i razbibriga u jutarnjem snenom pogledu sa vrha Trebevića na Sarajevo. Meni nije teško da odem tamo. Čak se i radujem, jer kad sa Igmana ili Bjelašnice gledam Sarajevo, imam utisak da centralni dio grada dobrovoljno stenje u svojoj urbanoj uskosti i ljudskoj žurbi“.

Znala je Sanija da je Sarajevo grad u kome su vjekovima živjeli Jevreji, Muslimani i Hrišćani. Znala je i da je to grad kolijevka najvećih jugoslovenskih pjevača. Tim vokalima i notama u raskošnoj glasnosti i mladalačkoj ljepoti punila su se pluća mnogih ljudi u Skadarliji i u kafanama, gdje se pilo i opušteno trošio dio noći.

Nije htjela da misli o sve većim nacionalnim podjelama...

Od Stanka je dobila novo pismo. Piše da je dobro, ali ima nekih problema u Redakciji gdje je radio, te će uskoro doći u Sarajevo.

Sanija se bojala da se Stanko nje zasitio i da traži izgovor da se razidi. Daleko od očiju daleko od srca – reče narod

Crv sumnje uvukao se u njeno mlado tijelo.

Redovnu profesuru i ostale obaveze otežavali su prvi znaci trudnoće. Trudnoću je potvrdila ljekarka nakon pregleda.

Vijest o trudnoći Saniju je obradovala, ali i zabrinula. „Plod naše ljubavi krunisan je začecem novog života“. Za ženu nema važnijeg događaja kome sve u životu posvećuje i podređuje.

„Vrijednost života, prirodna želja za ljubavlju iz koje slijedi materinstvo učvršćuje stabilnost braka ili međusobne veze. Ne znam šta će se

sutra desiti među nama, ali ovo dijete neće biti kažnjeno nasilnim prekidom njegovog života“, glasno je razmišljala buduća mama.

Od saznanja da nosi dijete u svojoj utrobi, Sanija je riječi i misli posvetila nerođenoj bebi. Nije htjela da to blaženo stanje saopšti nikome, čak ni Stanku dok ne dođe u Sarajevo.

Prolazili su dani sporo.

Sa Stankom su telefonski razgovori orjeđali, a i pisma nijesu stizala. Iznenada, tri mjeseca nakon rastanka, na kratko je došao Stanko u posjetu.

Bila je srećna! Vijest o trudnoći htjela je da mu kaže posljednjeg dana.

„Stanko, ja sam ostala trudna. Htjela sam da ti lično kažem...“

U sred rečenice, dugim poljupcem prekinuo je Stanko ispovijest mlade zajapurene žene, koja u prvi mah nije znala da li je više srećan on ili ona.

Pravili su planove kako će se uskoro vjenčati. Vjenčanje će biti skromno, samo njih dvoje i kum, a nakon toga će otići u posjetu roditeljima u Krajinu i Crnu Goru.

Dogovor gdje će živjeti ostavili su za kasnije.

Stanko se radostan vratio u Beograd i skoro svakodnevno je zvao Saniju. Govorili su da jedva čekaju ljetnji raspust za kad su planirali vjenčanje i očekivali rađanje bebe i posjete roditeljima.

Tog prolječnog jutra, ulice Sarajeva bile su pune pješaka i automobila. Ispunjena osjećanjem ljubavi prema Stanku i nerođenoj bebi, Saniji nije smetala gužva. Naprotiv, kao da je željela da dopuni samoću u vremenu kad joj je bilo potrebno društvo. To sasvim slučajno guranje u mimoilaženju ili u žurbi da požuriš i nekoga pretekneš, nijesu joj smetali. I ona je pružila korak sve do semafora gdje je čekala zeleno svjetlo za prelaz ulice.

Što se kasnije dešavalo Sanija nije nikada saznala. Nesrećna sudbina joj je uskratila život, ljubav, materinstvo i brak sa voljenim čovjekom.

Kamion pun razasutog tovara pokosio je Saniju na pješačkom prelazu! Odvezena je u gradsku bolnicu gdje su se ljekari satima uzaludno borili za njen život.

Sanija nije osjetila radost rađanja svog djeteta.

Njegovom dolasku na svijet radovali su se ljekari i sestre iz operacione sale. Njeno tijelo preuzeli su roditelji Milovan i Fatima.

Sanija je u mladosti govorila kako je ona rođena u braku pravoslavca i muslimanke, te da bi, kada umre, voljela da je sahrane na groblju u gradu u kom je završila Gimnaziju. Želju su joj ispunili roditelji i na tom groblju, ispod visokog čempresa, sahranjena je Sanija, bez vjerskog obilježja.

Uzalud je Stanko očekivao Sanijine telefonske pozive i pisma.

Petnaesti dan čekanja prekinuo je odlaskom u Sarajevo.

Njenu tragediju i borbu ljekara za njen spas prenijele su mu gazde kod kojih je stanovala.

Rekli su mu da su ljekari hirurškim putem spasili muško dijete. Saznanje da je izgubio voljenu osobu Stanka je naćeralo u vrisku i plać. Kasnije, plać nije dolazio, iako ga je izazivao, a vrisku su ljekari zaustavili sedativima

Dvije noći i dva dana proveo je u bolnici u kojoj je Sanija umrla. Kada se treće jutro probudio, ljekari su kazali da su novorođeno muško dijete uzeli Sanijini roditelji, nakon dvadasetak dana od njene smrti.

Otišao je u bosansku Krajinu, da traži svog novorođenog sina.

Susret u kuću sa Milovanom i Fatimom nije bio prijatan.

Dolazak momka njihove jedinice za koga nijesu znali i njena smrt, te spasavanje njihovog unuka, kojeg im niko nije najavljivao, uticali su na njihov odnos prema nesuđenom zetu.

„Sanija nije govorila o tebi, još manje o svojoj trudnoći i kako sada da vjerujemo da si ti bio njen nevjenčani muž“, pitao je otac.

Nakon što mu je ponuđena stolica, Stanko je opširno pričao o poznanstvu sa njihovom ćerkom. Do tanćina opisao je vrijeme koje su proveli u Crnoj Gori i Sarajevu. Kazao je i da su se stalno dopisivali i telefonom razgovarali, te da u Beogradu čuva njena pisma, da ju je posjećivao u Sarajevu kada mu je rekla za svoju trudnoću. Preprićao je njihove planove kako su se za vrijeme ljetnjeg raspusta htjeli vjenčati i posjetiti roditelje.

Milovan je ustao i otišao u drugu prostoriju iz koje je donio manji kožni kofer i dio Sanijine garderobe. Rekao je da je kofer dao gazda u čijoj kući je njegova ćerka stanovala, ali da ga nije otvarao.

Drhtava Milovanova ruka otvorila je kofer u kojem su bila lijepo spakovana sva Stankova pisma, zlatna ogrlica, ženski zlatni sat – oćev i majćin dar i nešto uštedevine.

Njihove slike bile su u posebnoj koverti.

U debeloj svesci Sanija je pisala svoj djevojaćki dnevnik. Milovan je počeo drhtavim i isprekidanim glasom da čita dnevnik svoje kćerke.

U intimnoj ispovijesti, njegova jedinica opisala je odlazak na studije, boravak u ućčevini, upoznavanje sa Stankom i najdublje osjećanja koja je prema njemu gajila. Sanija je napisala da je saznala da je trudna kada je došla u Sarajevo i kako se tome radovala.

Najviše ih je rastužila Sanijina odluka da ako beba bude muško, da se zove Slobodan.

„Neka njegov život prati sloboda i neka ime Slobodan spoji nas dvoje i porodice naših roditelja“, napisala je Sanija.

Naravno, Stanko i njeni roditelji su prihvatili njenu posljednju želju. Cijelu noć svi su žalili Saniju, njenu mladost i tragićnu i iznenadnu smrt.

„Gdje je moj sin Slobodan(?)“, pitao je Stanko.

„Drugi dan nakon što smo ga doveli iz Sarajeva, dobio je upalu grla i pluća. Sada je na lijećenju u gradskoj bolnici“, rekao je Milovan.

„Moramo se dogovoriti ko će ga podizati, paziti i gdje će živjeti. Znamo da si samac i da radiš bez radnog vremena. Za dijete je najbolje da ostane kod nas, naravno, ako pristaješ“.

„Vidiš da rat u Bosni i Hercegovini je već počeo. Ko zna kako šta sjutra nosi dan i noć“, reće Milovan.

Stanko je pristao, a onda su zajedno otišli da posjete sina i unuka.

Osjećaj pun emotivne sreće, uzbuđenja i napetosti pratio je Stanka dok je nekoliko minuta u rukama držao svoju novorođenu bebu. Sina, čiju je majku, Saniju, istinski volio i sa kojom je mislio provesti život.

Val tuge oblio ga je kada je odlazio iz bolnice.

Ipak, tješio se time da će njegov Slobodan biti u rukama djeda i babe, te da je to ispravna odluka – donešena zajednićki.

Sljedeće jutro otputovao je za Beograd.

Ratne trube obznanile su krvavi raspad II Jugoslavije...

Velike medijske kuće širile su ratno - huškašku uređivaćku politiku dijeleći konzumente na patriote i izdajnike po maksimi „ako nijesi s'nama - onda si protiv nas“.

Prihvaćena je nacionalno – vjersko - kulturna platforma homogenizacije jednonacionalnog entiteta, zdušno potpomognuta od velikog dijela intelektualno - književnićkog kruga i obićnog svijeta. Razvijeni su nacionalni barjaci i počela je nova balkanska klanica.

Manjina tog dijela nije prihvatila orkestarsku halabuku i krvavi naum razbijanja SFRJ, te je zato izopštена iz javnog života i žigosana sa etiketama – izdajnici!

Većini od njih nije bilo sigurno živjeti u Srbiji, ali nijesu bili u boljim prilikama ni u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Crnoj Gori i drugdje.

Crna Gora se u tom ratnom vremenu prihvatila samo kao srpska pokrajina. Pojedini mediji i intelektualno - kulturni krugovi i liberali nijesu prihvatili prisilu svojatanja Crne Gore – zbog čega su progonjeni, etiketirani i uopšte izopšteni.

Dojučerašnji ortodoksni komunisti, upravo izašli iz zvanične maksime „bratstvo i jedinstvo jugoslovenskih naroda i narodnosti“, raspali su se iz naduvanog balona kao mjehurići pjene i uveliko otpočeli formiranje nacionalnih partija.

Na čela tih partija sjeli su dojučerašnji visoki komunistički rukovodioci, ali ekspresno preobučeni u tzv. nacionalne lidere.

U bivšoj zajedničkoj državi usvojene su državotvorne i jednonacionalne platforme za stvaranje nezavisnih država. Oni koji su bili za razbijanje zajedničke države bili su patriote, a oni protiv - izdajnici.

Posljedica takve politike označila je novo prekranje Balkana.

Svaka od novih nezavisnih država imala je svoje istine, sa navodnicima ili bez ali one su ih uokvirile u bivšim administrativnim granicama, ranije zajedničke Jugoslavije.

U medijima su izvršene čistke svih koji nijesu prihvatili novi ratno - huškački koncept uređivačke politike.

Ostajali su bez posla mnogi slobodoumni urednici - novinari. Ugledni spoljni saradnici građanske orijentacije nijesu dobijali prostor u medijima. Zamijenili su ih ostrašćeni pripadnici huškačkog novinarstva. Naprosto su se utrkiivali u histeriji rasplamsavanja mržnje, progona i crtanja meta za odstrel svih koji nijesu mislili kao oni.

Život mnogih ljudi ugrađen je u krvavi raspad dojučeranje, u svijetu poznate države.!

Municije nije manjkalo.

U ambijentu vrenja pomućenosti i nacionalne histerije našao se i Stanko – samotnjak, ćutolog koji se nije javno izjašnjavao o svojoj nacionalnoj pripadnosti. Biti Crnogorac u medijima i govoriti da je za Crnu Goru najbolja opcija nezavisnost i međunarodno priznanje značilo je - sigurni otkaz i neizvjestan život.

Neki su se „na vrat na nos“ preobukli u druge nacionalne odore i zadržali velike sinakure i urednička mjesta, ali su za uzvrat morali podržavati zvaničnu državotvornu i nacionalnu politiku.

Stanko je ćutao, ali nije mogao da uređuje novine, već je radio na drugim poslovima.

U vremenu ratne histerije, razaranja i stradanja živjelo je Sarajevo.

Ući ili izaći iz Bosne bilo je opasno i skoro nemoguće. Trebao si imati pare i veze kod zaraćenih strana. Stanko je dva puta išao u posjetu svom sinu.

Sebe je pitao: kako da Slobodanu obezbijedi mirno djetinjstvo pošteđeno od rata i siromaštva?

Mislio je – otići će u inostranstvo zajedno sa sinom!

Đe poći kada nije imao rodbine ni prijatelja?

Roditelji su umrli, a druge nije htio da moli.

U Krajini širile su se ratne strahote i stradanja.

Jasmin je sve teže izbjegavao pozive vojnih vlasti za služenje vojnog roka u bosanskoj armiji.

Skrivao se kod rodbine, a zatim u okolnim selima.

Riješio je – pobjeći će u Njemačku.

Pitaće djeda i babu da povede sestrića Slobodana.

Prikupio je nešto para za put, smjestiće se kod rođaka, a zatim će potražiti azil za boravak u Njemačkoj.

Međutim, nije tako bilo.

Jasmina i Slobodana su sa njemačke granice smjestili u izbjeglički kamp. Počele su mjesečne provjere o Slobodanovom identitetu i smještaju.

U Bosni je uveliko bijesnio rat. Saobraćajna infrastruktura bila je uništena!

Putovalo se teško.

Pisao je Stanko pisma tazbini, ali odgovora nije bilo. Neizvjesnost o Slobodanovoj sudbini Stanku nije davala mira.

Mjeseci su mu prošli u traženju sina.

Odlazio je u Krajinu, ali porodična kuća Milovana i Fatime bila je srušena. Komšije su rekle da su njihovu kuću granatirali i da su u njoj poginuli djed i baba, koje su sahranili na gradskom groblju, u grobu njihove jedinice Sanije.

Otišao je na groblju i dugo ostao sam.

„Sudbina se sa mnom teško poigrava. Umjesto da mi da tračak nade, da me uputi na put ka Slobodanu, nada mnom se povija mrak, neizvjesnost... Ne znam kuda da odem, na koja vrata da zakucam, što da

činim“, pitao je samoga sebe Slobodan, putujući nekim zaobilaznim putevima prema Beogradu.

U ratnom razaranju više nije osjećao strah. Ustvari, želio je da se njegov život okonča, da zauvijek prestane: strah, patnja, lutanje i neizvjesnost.

Dobio je neplaćeno odsustvo, produžio pasoš i otputovao za Njemačku. Dane je provodio u izbjegličkim kampovima tražeći sina i šuru.

Bezuspješno!

Vraćao se još više nervozan, umoran.

U Beogradu ga niko nije čekao...

U bolu je živio Stanko, više sam, nego u društvu. U stanu na Bežanijskoj kosi govorio je sebi:

„Izgubio sam djevojku koju sam iskreno volio, sina koga godinama uzalud tražim. Roditelji su mi umrli. U Redakciji sam izopšten - bez zaduženja, bez sna, bez novca, bolestan. Poznanici i kolege više me ne primjećuju. Da bar imam nekoga sa kim bih pričao“...

U takvim uslovima života sporo su prolazili dani. Pomišljao je, posebno noću, da prekрати svoje muke.

„Moram da nađem društvo. Moram se spašavati“!

Gledao je sa prozora kako radnik čistoće kada očisti svoju dionicu ulice sjedne na drvenu klupu, razveže najlonsku kesu i doručkuje.

Jednog poslijepodneva sišao je u namjeri da mu se pridruži. Nije mu uspjelo jer je čistač zavio zamotuljak kese i udaljio se.

U Redakciju slučajni susret sa kolegicom Đinom bio je trag nade da prekine samovanje.

„Stanko, gde si ti? Danima te nema! Baš sam se pitala da nisi bolestan ili si otišao u zavičaj“?

„Uzeo sam neplaćeno odsustvo, zbog toga me nije bilo“ – odgovorio je. Uobičajenim kraćim odgovorima nastavo je razgovor sa Đinom, predloživši joj da poslijepodne izađu u hotel „Prag“ na kafu.

Malo se pravdala da nema vremena, ali je na kraju ipak prihvatila.

„Hotel „Prag“ – nekad jedan od posjećenijih mjesta, toga dana bio je poluprazan.

„Baš je lepo kad nema toliko gostiju i muzike, možemo se odmoriti i razgovarati“, rekla je Đina.

Mada bi više volio da se on ispriča, ipak, uljudno je slušao Đininu ispovijest o propalom braku.

„Sumnjala sam da me bivši muž vara sa medicinskom sestrom Kristinom. Govorio bi mi kako ima pojačano dežurstvo. Nisam mu verovala, ali se crv sumnje u mene uvukao kada je počeo češće da izlazi, uvek sam, a svaki put bi se drugačije obukao i obavezno tuširao. Mesecima sam trpela, sve dok jedne večeri nisam rekla da mi je dosta laži i neverstva, a on kao da je jedva čekao na te moje reči. Priznao je sve i iste noći napustio stan u kome smo živeli. Dve godine sam živela od pomoći roditelja i brata. Iako sam završila političke nauke, posao nikako nisam mogla da dobijem“, nastavila je Đina svoju ispovijest.

„Uvidela sam da zaposlenje mogu dobiti samo ako se učlanim u neku partiju.“

„To sam učinila ponudivši se u mom kvartu, ljudima koji su bili u Mesnoj zajednici. Tako sam postala član partije koja je bila na vlasti, uporno odbijajući udvaranje čoveka koji mi je dao člansku knjižicu“.

„Prihvatila si vezu na kraju“?

„Jesam, morala sam. Bila sam sa njim u vezi sve dok mi nije obezbedio posao u ovoj Redakciji. Ponižavajuće je to za mene bilo. On oženjen, govorio je da je nezadovoljan u braku, a ja razvedena, bez uslova za život. E, kad sam primila prvu platu, raskinula sam. Čini mi se da je i njemu laknulo. Ko zna, tražio je novu žrtvu, sličnu meni“, kazala je Đina.

Stekao sam utisak da je i Đini trebao neko, kao i meni samotnjaku. Nijesam tog dana pričao o sebi misleći da je, za početak poznanstva, bila dovoljna Đinina ispovijest.

Na rastanku oboje su prihvatili da se povremeno viđaju.

Sljedećih dana Đina je prva dolazila u Redakciju i Stanku ostavljala kafu. Stanko nije očekivao intimnu vezu, već druženje i iznenadio se kada mu je Đina rekla:

„Zašto bismo se sastajali po kafanama i hotelima, kada oboje imamo stanove? Ako si voljan u nedelju poslepodne, dođi kod mene“ i ostavila adresu. Nije se dvoumio – već je te nedjelje zakucao na Đinina vrata.

Vrijeme koje su zajedno proveli te nedjelje brzo je prošlo u Stankovoj ispovijesti. Poštujući Đininu iskrenost i Stanko je kazao sve o svojoj tragediji i bolu. Ne prekidajući njegovu ispovijest, noć se uveliko trošila.

Dogovoren je sljedeći sastanak kod Stanka. Pozdravili su se i Stanko je otišao. Na taj sastanak nijesu dugo čekali.

Te noći, kada su imali intimni odnos, Stanku se vratila živost u tijelu. Sebi se pravdao kako na to ima pravo poslije svega što je u životu

prošao i da mu, kao muškarcu, treba žena sa kojom bi mogao nastaviti zajednički život.

Đina nije htjela da se vjenčaju.

Govorila je: „Jednom sam se već venčala u belo-venčanici i ostvarila svoj devojački san. Toliko veselja, svatova, muzike, čestitanja i darova koliko je bilo na mom venčanju, dosta je za ceo moj život. Ono što od tebe tražim to je razumevanje. Ako želiš, živeti ćemo u jednom stanu, ali neću pristati da prodam svoj, ni ti tvoj“.

Trebalo je nekoliko dana Stanku da odgovori na Đinin prijedlog o budućem zajedničkom životu.

„Kad njoj ne treba taj papir - meni još manje“.

Sljedećeg dana uzela je odmor i uselila se u njegov stan.

Đina je bila atraktivna tridesetpetogodišnjakinja iz BIH. Devedesetih godina, prošlog vijeka, doselila se u Beograd. Srednjeg rasta sa dužom crnom kosom, poneki put sakupljenoj u rep. Svoje savršeno tijelo sabijala je u firmiranim farmericama. Kratka, uska majica, sa vidnim izrezom na sredini isticala je nevelike dojke. Nije se upadljivije šminkala niti pak pretjerano koristila mirišljavu kozmetiku. Kestenjaste oči, isticala bi uvježbanim dizanjem obrva samo onda kada bi se nečemu čudila ili osmjehivala. U Redakciji nije privatnala veze sa upornim udvaračima, sve do pojave Stanka.

„Useljenje Đine u moj stan, poremetilo je moje dotadašnje ponašanje u stanu, Redakciji i na ulici. Moj višegodišnji način življenja morao se promijeniti, bilo da je riječ o pospremanju stana, odlaganja garderobe, čišćenju prostorija i podova te svakodnevne kupovine što mi je nametalo obavezu obilaska pijaca i prodavnica. Ona se time nije htjela baviti ali je tražila svjež hljeb, voće i povrće bez upotrebe pesticida, isključivo mladu junetinu i drugo. I, kada bih sve pokupovao nerijetko je odustajala od kućnjeg spremanja jela. Opet bih morao kupovati hamburgere ili jela sa roštilja. Zajedničku imali smo kasu novca za kupovinu ali Đina u nju nije ostavljala novac od kirije svog stana.“

„Kupatilo nijesam koristio kada mi je trebalo, već kada je bilo slobodno. Ustvari, sve to me je nekako sputavalo i nametalo nova zaduženja koje sam teško prihvatao.“

„Đina je voljela duge razgovore, uz obavezno kafenisanje. O bilo čemu... To me je dodatno nerviralo. Pričala bi, i, o međuljudskim odnosima u Redakciji, njenom angažmanu u praćenju književničke produkcije.

Uzdržavao sam se od reagovanja, čuvajući uljudnost u međusobnom ponašanju. Nosio bih u sebi mnogo toga što sam joj imao reći.“

„Možda to bježanje u sebi izviralalo je iz dojučerašnjeg samovanja, bilo da je to u stanu, Redakciji ili ulici. Govorila bi da ona odabira sagovornike za intervjuje iako sam znao da, po nepisanom pravilu njih diktiraju nadređeni, biraćući ono ime iz plejade dežurnih čekača, bilo da je riječ o piscima, slikarima ili intelektualcima. Osim toga, teme za razgovor uvijek su bile nametnute, što bi obezvrijedilo angažman autora intervjuua.“

„Pristajali bi novinari nametnutom slušanju kako bi preživljeli. Kad među djecom otvoriš prazan frižider nema veće kazne za njihove roditelje,“ govorili bi.

„Estetske vrijednosti stvaralaštva, bile bi potisnute dajući pečat intervjuu podršci vlastima. Intervjuu koje je Đina i drugi radili nijesu davali mogućnost reagovanja drugoj napadnutoj starni. Mogao je tako da gost intervjuja popljuje bilo koga a da popljuvani nema mogućnost odgovora.“

„Ujutro kada bih, kasnije od nje dolazio u Redakciju, nalazio bih je u okruženju istomišljenica, klimoglavki što joj je godilo. Možda i nije bila svjesna pozicije na koju je pristala? Kada bi iscrpile teme iz angažovanosti u praćenju događaja - ogovarale bi kolege ili prepričavale druga dešavanja.“

„U Redakciji, postajali su klanovi koji su branili svoje članove. Formirani su najčešće po ličnim intereima. Dještovali su javno negodujući ili proturajući sebi svrsishodne glasine o podršci uticajnih političara. Bio sam izuzet iz klanovskih udruženja ali sam zato bio u centru kolegijalnog ogovaranja.“

„Đina je voljela noćne izlaske i sjedeljke.“

„Najprije sami smo izlazili a kasnije bi se priključio neko iz medija. Na tim sjedeljkama teme razgovora su bile iz naše kuće ili politike. Pratio sam je prvu godinu zajedničkog življenja. Kasnije sam od statiranja odustao. Rijetko sam sam izlazio i kada bih to činio volio sam duge kalemegdanske šetnje i obavezno zastajkivanje ili sjedenje, gledajući vode Dunava kako ispod tvrđave otiču.“

„Poneki put ostajala bi do ranih jutarnjih sati. Nijesam je pitao sa kim se družila. Moj intimni život sa Đinom sve više je zanemarivan. I, onda kada sam imao potrebu za tim, pravdala bi se glavoboljom i neraspoloženjem.“

„Ona je koristila svoje auto za prevoz. Ja sam se govorio kako nemam obaveznu satnicu javljanja u Redakciji i, išao gradskim prevozom.

Teško je prihvatila to što nijesmo zajedno posjećivali njene najbliže.“

„Stari“ zvala bi me tako a onda sasula u lice:

„Što si bre nadržan na mene, i na moje najbliže. Nećeš samnom kod njih, nema više zajedničkih izlazaka. I ako meni nijesi neki seksualni stimulator u postelju bog zna ne prilaziš mi. I, kada to činiš biraš dan kada sam nervozna i bolesna.“

„Koji ti je kurac – reci otvoreno!“

„Znam da nijesam dobra kuvarica. Trudim se međutim, da ti ugodim razgovorom, ali u mom monologu ti čutiš, povlačiš se u sebi. Umesto da sam raspoložena da me bodriš ja sam pored tebe sama - razdražljiva...“

„Pričaj, reci mi, udari me, opsuj...“

„Jebote, što da radim?“

„Reci!“

Ćutao sam!

Bježao od razgovora kojim bi potegao sve teme što mi se, kod nje, nijesu dopadale.

„Znao sam da sve naše mane nemogu ispraviti jednim razgovorom.“

Takvi razgovori obično bi se sveli na međusobne optužbe i svađu i bili konačan povod za međusobni razlaz.“

Dani su prolazili u nezboru i netrpeljivosti.

Međutim, začudio sam se, kada je izrazila želju da to ljeto zajedno odputujemo, na odmor u moj rodni grad.

Đina je bila nezadovoljna odmorom koji je provela u njegovoj roditeljskoj kući.

„Znaš, matori, ovde nema nikakve rasonode. Ujutru me bude pevc i komšijska galama, a ja nisam na to navikla. Nema izlazaka, poznanika, nema štampe.“

„Jednostavno dosada,“ rekla je i nastavila:

„Volela bih da se sama vratim u Beograd, a ti ostani. Znam, da si se uželeo svoje kuće, svog rodnog grada, ali mene, iskreno da ti kažem, to ne zanima“, rekla je Đina, spakovala se i otputovala.

Tek tada je Stanko razumio Đininu želju da se ne vjenčaju.

Ubrzo se i on vratio za Beograd.

Iznenadnim povratkom Stanko je u svom stanu prekinuo intimni odnos prvog komšije i Đine, u njihovom bračnom krevetu.

„Jebuljo, smjesta pokupi svoje prnje i idi“, rekao joj je.

„Mrš iz moje kuće, vucibatino“(!) pljuvajući ispratio je prvog komšiju.

Đina se vratila u svoj stan...

Stanka nije mnogo pogodilo Đinino nevjerstvo.

Naslućivao je to i ranije, ali se pravio kao da ne vidi.

Redakcijska atmosfera je ustvari barometar međusobnih odnosa njenih članova. Uveliko se osjećala muško - ženska prisnost koja će kasnije postati tema prepričavanja i ogovaranja.

Stanku je, poslije penzionisanja, razlaz sa Đinom bio još jedan razlog da napusti Beograd.

SELIDBA

Preseljenje iz Beograda u Podgoricu doživio je emotivno.

Posve drugačije gledao je Podgoricu od onog vremena kad bi je na kratko posjećivao i kad je staro gradsko jezgro bilo očuvanije, nego sad kad se doselio. Dva puta je iznova obišao ulicu gdje je proveo djetinjstvo.

„Ništa više nije isto. Sve se promijenilo“, govorio je.

Višespratni soliteri, široki bulevari sa raskrsnicama od četiri trake izbrisali su nekadašnje prizemne kamene kuće i uske sokake. Nema više visokih kamenih kapija, ni baštenskih ograda. Betonski trotoari, asfaltni parkinzi pokrili su male bašte koje je skoro svaka prizemljuša imala. Novoizgrađeni urbani ambijent istisnuo je iz Stankovog sjećanja dio vremena u kome je odrastao.

Nije prepoznavao prostor gdje je nekada bila kuća u kojoj su živjeli kao podstanari.

Ipak, nije htio da se nastani u drugom kraju grada.

U višespratnici izgrađenoj na prostoru prizemljuša život je sasvim drugačije pulsirao. Susjedi – prve komšije vrijeme su provodili u svojim stanovima i nijesu se međusobno pozdravljali. U nijemom mimohodu na stepeništu stiče se utisak da nemaju volju za poznanstvom, a kamoli da komšijaju.

„Sve se promijenilo“, govorio je sebi Stanko na balkonu svoga stana, gledajući gdje je nekad bio centar Stare varoši.

„U tim uličicama igrala su se djeca od jutra do mraka. Starovarošani iz tih malih, većinom kamenih kuća, međusobno su se poznavali, družili u veselju i žalosti“.

Nekim danima otišao bi na Ljubović, jedno od omiljenih mjesta u gradu. Horizont pogleda širio se zetskom ravnicom, pa sve tamo do više Lješanske nahije, Pipera, Kuča.

Ujutru, Skadarsko jezero bi zagrlila magla.

Kakvi su to prirodni izazovi za kreativnost(!) Rijeke Morača i Ribnica premošćene mostovima, odavale su utisak spajanja centra Mirkove varoši i novog dijela grada preko Morače. Neki od tih mostova željezom ili krivim betonskim kolovozom narušavao je ambijent laganog srastanja starog sa novim.

Iako rijeke teku kroz centar grada, njihova korita zapuštena su ljudskom nebrigom.

Mislio je kako Podgorica sve više bježi iz poslijeratne socijalne izgradnje zgrada i trgova i poprima obrise modernijeg grada, sa dosta betona i stakla, ali nikako da svrsishodno i vizuelno nađe prikladan spoj između starog dijela grada i novoizgrađenih solitera i višespratnih stambenih zgrada.

Preko puta simbola grada - Starovaroške Sahat kule, izgrađene su poslovne zgrade od betona, stakla i aluminijuma. Drugi gradovi sačuvali su jedan dio starih ambijentalnih cjelina i to su dragulji grada, koji se itekako turistički valorizuju. Taj dio grada zaštićen je zabranom rušenja i izgradnje novih objekata na njemu ili blizu njega...

Ljetnju vrelinu Stanko je teško podnosio.

Odlazio bi u obližnja mjesta i odmarao u nekoj od kafana.

Žaropek se najavljivao i to jutro, pa je otputovao na more.

Na petrovačkoj plaži kupio je mjesto za ležaljku i suncobran. Poslije kupanja - suncu je izložio tijelo. Volio je da u samovanju sanjari. Širina čistog mora mamila mu je pogled negdje daleko, tražeći tačku spajanja Neba i mora. Sjetio se Bajronovih stihova u kojima je pjesnik, veličao iskonsku ljepotu našeg primorja.

Za dušu olakšavajući dremeš, na petrovačkoj plaži, prekinule su riječ,

„Stanko, jesi li ti to ili sanjam“?

„Ne sanjaš, Buljo, ja sam“.

„Pa odakle ti ođe“, upitao ga je kolega sa kojim je nekada radio u beogradskim medijama.

Nakon pozdrava sa obaveznim ljubljjenjem, sjeli su na terasu obližnjeg kafića. Pričali su o novinarstvu, uređivačkoj politici medija i Buljo-

vom otkazu i nijesu obraćali pažnju kako u petrovačko pristaniše pristižu skupocjene jahte i ribarske barke. Na plaži nepodnošljiva buka i galama od kupaća, naročito djece.

„Pa vidi ti, bre, dva drugara - Stanko i Buljo, došli su da se brčkaju na more“, govorio je čovjek hitajući da se pozdravi.

„Zdravo, Dejana, odakle ti ovdje“, pitao je Stanko čovjeka preplanutog od sunca.

Zagledajući pridošlicu, Buljo je prepoznao bivšeg generalnog direktora novina u kojima je kratko radio.

„Pa znate, u Petrovcu letujem. Tu sam sagradio kuću i može se reći da sam starosedilac“.

„Fino“, rekao je Stanko, sa željom da se Buljo ne uključi u razgovor. Ne shvatajući Stankovu upadicu, Dejan je nastavio:

„Znate da sam u Beogradu stan zamenuo za dva i ostavio veći sinu. On je arhitekta i bavi se poslovima projektovanja i ima svoj biro. On je projektovao više kuća i hotela na primorju i veoma je angažovan ovde. Kada ćete doći da me posetite, da popričamo o starim vremenima? Napraviću da malo mezimo, a biće i pićenca“, pitao je Dejan.

Crven u licu, Buljo je preduhitrio Stankovu namjeru da sve ostane na Dejanovom pozivu.

„Govno jedno, došao si u Crnu Goru, ogradio vilu, baškariš se u komforu, sin ti iz nje izvlači debele pare, a devedesetih godina si pljuvao po njoj. Mene, koji sam pisao istinu, koja ti nije bila passe za tvoje ratno - huškačke nakane – zoveš da ti budem gost“?!

„Stanite, ljudi, manite svađe, pa to je bilo u vremenu rata i ne ponovilo se“, reče Stanko.

„Jebite se i ti i on“, udaljavajući se reče Buljo.

Nakon što je ispratio Dejana, uzimajući stvari sa plaže, Stanko se izvini Bulju, i pozva ga da nastave razgovor na terasi gdje su sjedeli.

„Slušaj, Stanko, vazda si bio pizda, slabić, ćutolog bez svoga stava. Ti slušaš hvalospjev ratno - huškačkog partijca, postavljenog za direktora novine koju si ti uređivao i nemaš hrabrosti da mu bar sada kažeš istinu što je sve radio. A mogao si da mu kažeš kako Buljo jedva preživljava sa ono penzije koju prima od države koju nije blatilo, koja mu je jedina.“

„Nema rezervnu!“

„On Crnu Goru voli jer je muze od izdavanja, možda i ne plaća poreze. Ne samo on, već i sin mu, koga hvali kako je veliki arhitekta. Mogao

si da mu rečeš da Buljo ima dvoje dece i da se češu od ove moje penzije, jer od plate ne mogu sastaviti kraj s' krajem."

„Mogao si, a nijesi.“

„Znaš, prošlo je dosta godina, a da ti nijesam rekao kako si me početkom 1992. godine poslao da izvještavam sa ratišta. Ratišta koje je podgrijavao i podržavao tvoj Dejan i koji je želio da i Crnu Goru taj ratni oganj zapali.“

„Znao si da izvještavam istinito, jer drugačije neću. To si namjerno uradio, kako bi novina u kojoj smo zajedno radili, a tvoj Dejo bio diša, imala istinite informacije o svemu što se tamo dešavalo. Znao si da sam slobodni svojeglavac i da ću pisati samo ono što vidim i čujem. Znao si da će me tvoj Dejo poslije prvog teksta šutnuti“, reče Buljo vidno uznemiren.

„Ti si lud, o čemu pričaš“, prekide ga Stanko.

„Ako ne znaš da te podšetim“, odgovori mu Buljo i nastavi:

„U mojim izvještajima nije bilo informacija da su tih godina ubijeni ili zarobljeni stotine zengi, ustaša..., već o napadima takozvane JNA, bombardovanju, haosu, kolonama beskućnika i izbjeglica, strahu koje su sijale ta vojska, čiju krvavu rabotu je podržavao tvoj Dejan, a ti si ćutao.“

„Međutim, agencijski izvještaji pišu o velikom zarobljavanju, oslobođanju teritorija od ustaša, domobrana...“

„Naravno, to su bile udarne vijesti. Da bi umirio svoju savjest, namjerno si me poslao kako bi se otkrile istine na ratištima. Moji tekstovi su ti poslužili da se sazna bar malo istine što se tamo događa.“

„Trećeg dana povučen sam, i umjesto mene poslati su drugi. Izvještaji tih drugih bili su po naredbi Dejanovih urednika. Nijesam ti prije ovo rekao jer je i tebe tvoj Dejo smijenio. Ćutao si prije i sada, a ja sam mislio - srešćemo se nekad i razgovarati o tome.“

„Evo dođe to vrijeme za istinitu priču!“

„Sada kada si načio davnu temu - neću ti ništa pobiti. Znao sam da ćeš pisati o istinitim događajima, da ti vjeruju čitaoci, da imaš ime i prezime. Mislio sam da me nećeš „pročitati“ i ako ti je stalo do izvinjenja sada ti se izvinjavam,“ rekao je Stanko.

„Stalo mi je kao do lanjskog snijega. Od tada sam te gledao drugačijim očima. Znao sam da si ćutolog, konformista, lukavac, poslušni komunist koji se, slijepo slušajući nadređene, penje na vrh karijere. Star si toliko da ti od svega poštuješ godine. Ako mogu što da pomognem – tu sam“, rekao je Buljo i pozdravio se.

Vraćajući se kući Bulju je bilo lakše. Izbacio je iz sebe mnogo toga što je trebao davno reći Stanku.

„Volio je da mojim tekstovima podupre svoje dobro skrivene poglede i mišljenja. Čekao sam da, kao odgovorni urednik, piše kritičke tekstove i da napadne ratno - huškačke uređivačke politike medija i njihove uzroke i posljedice. To ga je sljedovalo kao urednika i bio bi to odklon od tadašnjeg huškačkog novinarstva. Ćutao je kada su se počele formirati nacionalne stranke. Time je počeo proces formiranja nacionalnih država i raspad komunističkog društva, personifikovan u maksimi „različitost nas spaja(!?) upakovano u maksimu „bratstva i jedinstva.“

„Stanko nije napisao nijedan tekst, iako mu je rat rasturio porodicu: za sina ne zna je li živ, i ako je živ, đe je. Bombe tog rata ubile su Slobodanovog đeda i babu, razrušile im dom. Stotine hiljada izbjeglica je posljedica takve politike. Koliko ih je poginulo, ostalo bez najbližih...“

„Ćutao je i kada je počela histerija negiranja Crne Gore u koju se poslije svega vratio da ostavi staračke kosti. Samotnjak se nije tada htio družiti sa mnom, a sad mu odgovara moje društvo“, mislio je Buljo putujući za Podgoricu.

Uveče, Stanko je telefonom zamolio Bulja da se nađu i popiju kafu, popričaju.

Nastavljen je razgovor sutradan u pabu.

„Znaš, Stanko“, nastavio je Buljo jučerašnju nedovršenu priču!

„U životu dođe momenat da progovoriš, napišeš, da prelomiš, braniš to svoje mišljenje, iako nijesi u pravu, sebi olakšaš, odušiš...“

„To nema cijenu! Vrijedi uraditi.“

Nije to bila, a i sada nije, politička borba, već je to bila borba za ostvarivanje veliko - državnog projekta. Onaj koji je napadao bio je tkz patriota a onaj koji je to kritikovao, za tebe i tvog Deja bio je izdajnik.“

„Zar danas to nije očigledno?“

„Politika i novinarstvo ne mogu jedno bez drugog. Vezani su pupčanom vrpcom i ako te ta vrpca povuče ka politici onda imaš šansu da budeš urednik ili stranački novinar.“

„Urednike postavlja politika, a meni su mozak i istina bila matrica u novinarstvu. Ma dosta su Crnogorci bili internacionalisti, ginuli po svijetu za tu ideju. Došlo je vrijeme komunizma, a mi smo ga objeručke prihvatili, pa bili Jugosloveni a najmanje svoji.“

„Željeli smo neko novo društvo, neke uzuse koji su branili slobodu mišljenja i govora. Takvi ideološki pritisci, čuvali su čep na Pandorinoj kutiji, da ne eksplodira.“

„A viđe li, kad su se komunisti presvukli u nacionaliste, što bi?“

„Umjersto komunističke ideologije prigljena je religija, koja i dalje usmjerava politički kurs država. Veliki uticaj taj diskurs ima i na svjetskoj sceni. Pošljedice su vidne.“

„Mnogi kritički tekstovi unekoliko su pomogli da se Crna Gora vrati sebi, jer narod reče: od tuđega tuga bije, svoje mi je najmilije. Reče naš veliki mudrac: „Na mucu se poznaju junaci. U dobru je lako dobar biti.“

Rekao sam ti : „samovanje znači ćutanje, kukavičluk, povlačenje. U krajnjem, odobravanje.“

„E, Stanko, jebem ti poziciju ćutologa!“

„U njoj čuče: poltroni, poslušnici, beskičmenjaci... Njih na kraju malo ko prihvata. Sada hoćeš da učutkaš mene kako ne bih mnogo rasrdio Dejana, njegove sinove, unuke, gospođice i žene slične tvome Deju.“

„Nagomilalo se toga dosta u meni. Čovječe, u svome životu promijenio sam četiri države, dvije ideologije, preživio dva rata, pad berlinskog zida, otvaranje te monstruoze Pandorine kutije, čiju eksploziju još osećamo.“

„Živim sada u svojoj nezavisnoj državi a dok sam radio pisao sam o raznim planovima, investicijama, pravcima razvoja, aferama: političkim, društvenim, o krađama, ubistvima i nesrećama. Intervjuisao sam akademike, političare i radnike.“

„Bojao sam se da mi život ne prođe u mržnji i osveti. Između toga nema novinarstva. To je lični obračun.“

„Bojao sam se da ne prećutim ono što je vrijedno, što zaslužuje da bude zabilježeno. Danas nam se posljedice Dejanovog direktorovanja vraćaju u vjerskoj, nacionalnoj, kulturnoj netrpeljivosti, da ne kažem međusobnoj mržnji. Od toga što se događalo nijesam ćutao niti izbjegavao teme. Da bih se spasao, ostao normalan i bio slobodan, morao sam istinu pisati.“

„Ima danas svako svoju istinu. I taj rukohvat istina ili „istina“ je današnja stvarnost. Najgore je što su sve te istine politizovane, što se zloupotrebljavaju, izvrću, ali svejedno reci, napiši... Od istine nećeš zaraditi, ali ako je izvrneš i oblikuješ kako drugome odgovara – možda se i obogatiš. Ti sujetni sapatniče, bio si ljubomorani na istinu bez navodnika.“

„Reći ću ti - ona te nije htjela jer traži slobodoumnog čovjeka koji od nje ne bježi. Eto, ispovijedio sam se. Ti reci je li to istina ili moja lažavina“, reče Buljo, pozdravljajući se.

„Bilo kako u životu, sve se plaća“ – mislio je te besane noći Stanko.

Nije vjerovao da će ga susret sa Buljom vratiti u vrijeme posljednje decenije prošlog vijeka. Ipak, bilo mu je drago što je Buljo otvorio dušu. U njegovoj priči, još jednom se uvjerio da ljudi pamte ono što su im drugi uradili, makar to bilo bezazleno, da bi poslije mnogo godina to iz sebe – izbacili.

„Lakše čovjeku bude!“

„Jeste, zlopotrijedio sam ga“, sebi je priznao Stanko.

„Bio sam nemoćan da ga zaštitim. Istinu je rekao, kako je tada trebalo pisati kritičke tekstove, a ja nijesam imao hrabrosti. Mislio sam bolje je da bez posla ostane Buljo, nego ja. Jeste sebično i polo ali on je izgradio svoj novinarski integritet, a ne ja - urednički ćutolog, koga niko nije htio.“

„Takav je život, nekad te primoraju opšte okolnosti da ćutiš, primiriš se. Ko ima hrabrosti - taj ne kalkuliše. Taj piše, zbori. Ja nijesam bio tog kova, mada se u meni nešto bunilo i poslije svega ostao sam golać - samotnjak. Stan koji su mi komunisti dali – odlaskom iz Beograda odnio sam u novčaniku“, šaputao je Stanko.

Iako je razgovor Stanka i Bulja zahladio međusobne odnose, bio je nadasve pošten.

Buljo je pričao, Stanko ćutao. Obojica su rekli što su htjeli. Znali su da samo istina može spasiti njihovo druženje. Ne iskreno drugarstvo, već kafansko sjedenje i razgovor.

Naravno, to nije podrazumijevalo svakodnevno ispijanje kafa, već potreba za povremenim razgovorima.

Kada je Bulju izašla iz štampe nova zbirka poezije govorio je Stanku: „Poezija mi održava tijelo. Ona me pokreće. Uvijek kad je pišem radostan sam. Inače, vrijeme mog novinarstva je prošlo! Ko bi isluženog novinara angažovao? Navijački se piše. Dovoljno je pogledati novine ili odslušati elektronski medij i znaš za koga ko radi, koga ko populiše, ko koju akademiju ili crkvu podržava, kojem udruženju pripada ili za koga radi.“

„Vidiš li, čovječe, da oni koji su pisali poslije mene sa ratišta da takva balumenta, danas piše navijački – stranački? Žive u komforu. Imaju kapital za koji, vjerujem, pošteno ne plaćaju poreze, niti ih ko pita kako

su do bogatstva došli. Nikoga od tih ljudi ne možeš vidjeti u ovakvim kafama, niti da pošećuju javna mjesta, izuzev kada su stranačke promocije.“

„I, kada idu da izjave nekome saučešće, idu pognute glave. Čuvaju ih čauši u crna odijela. Oni su se promijenili, postali bogataši. Mi nismo bogati već siromašni, ali nam ponos ne da da to prihvatimo. Čude se kako se nismo snašli, ali ne kažu kako da se snađemo.“

„Medijske kuće se malo bave istraživanjem, više navijanjem i tako talasaju javnost, a ja bih rekao zaluduju je. Privatizovanim medijima odgovara ono novinarstvo koje podržava svoj interes ili interes partija koje oni medijski sponzoriju.“

„De ćeš objaviti analitički tekst, koji bi institucionalno podupro ustavnu autoritativnost? Mediji zaobilaze takve autore. Većina onih koji su uplovili u kriminal, sad su u fazi međusobnog obračuna. Svaki dan, čovječe, odleti neko kolima u nebo. Prije su duše išle same, a sada sa sobom nose skupe blindirane džipove“, reče Buljo.

„Da ti rečem!“

„Kad u džepu imam euro za jutarnju kafu zadovoljan sam. Nemam brige kako ću uložiti kapital, niti da će mi pod kolima neko od krimosa postaviti bombu. I porodica je od mene digla ruke, znaju da se ne mogu promijenit.“

„ Nekad su mojoj ženi teško padala višednevna putovanja, a sad mi kaže: izađi iz kuće, čovječe! Prošetaj, hoću da usisam“, izjadao se Buljo.

„Znadi, Buljo, da znam dosta tvojih pjesma. Često sam mislio kako si bježeći u poeziju izgubio mnogo u novinarstvu. Bio sam ljubomor na tvoju sklonost ka pisanju pjesama. Sad ću ti priznati, vijesti o tvojim novim zbirkama namjerno nisesam objavljivao zbog toga“, reče Stanko

„U pravu si kada kažeš da istina, pa bila rečena i poslije toliko godina, oslobađa čovjeka, od te more. Bilo kako da sad postupiš – razumjeću te. Ali ako prihvataš da se povremeno srijećemo biću ti zahvalan“.

„Ti si sada otkrio svoje pravo lice. Ja tek sad upoznajem čovjeka: lažova, pokvarenjaka, vucibatinu.“

„Sa takvom pizdom neću da sjedim, a kamoli da se družim“.

Ustajući od kafanskog stola, Buljo desnom šakom snažno udari Stanka.

Osoblje paba nijemo je gledalo dva stara čovjeka.

Sljedeći dani Stanku su sporo tekli. Nije svraćao u pab.

KOMŠIJE

„De si, Stanko i otkud ti u starom kraju“ – pitao je čovjek držeći u rukama pune najlonske kese.

„Ako si zaboravio, ja sam Blažo, tvoj stari komšija“.

Stojeći na trotoaru, Stanko je objasnio kako se vratio iz Beograda i kupio stan u ulici gdje je mladost proveo.

„Znam, čočel! Mi smo, ako se šećaš, često igrali lopte. Jedno vrijeme se nismo razdvajali. Zajedno smo učili u osnovnu školu, poslije si se ti odselio u Mirkovu varoš, a ja na zanat. Sada držim berbernicu u ovoj ulici, pa svrati“, reče i ode.

Neki unutrašnji nemir naćera Stanka da jedno poslijepodne svrati u pab. Zurio je u ulicu punu automobila, kada mu je gospođa u plavoj bluzi rekla:

„Dugo vas nije bilo“, donoseći espresso sa dodatkom mlijeka.

Reče mu kako se za njega nekoliko puta interesovao mlađi čovjek - moderno obučen.

„Nije se predstavio, ali je pitao za adresu gdje stanujete. Nijesam, naravno, znala da je kažem“.

Misli ko je taj mlađi čovjek koji ga traži nije mu davala mira. Taj čovjek ima neki razlog što ga traži, mučila je Stanka ta nepoznanica.

Sljedećeg dana otišao je na jutarnji espresso, a po odlasku je ostavio adresu stana i broj mobilnog telefona.

„Što da ne, tako ću riješiti enigmu kome sam potreban i traži me“.

Narednih dana, redovno je posjećivao pab.

„Komšija, kako ćeš da te ošišam“ – pitao ga je drug iz djetinjstva, sada vlasnik berbenice.

„Kratko i niže“ – rekao je Stanko.

„Sve se promijenilo“, nastavio je komšija.

„Eto, od stare ulice nije ostalo ništa. Mladi su ođe ostavili stare aljine i obuću. Obukli su skupo, markirano. Više ne govore podgorički, no natučaju neki novi jezik. O starom druženju nema govora. Rijetko se susrijeću i kad se vide – to je samo kratko rukovanje. Mi stariji čekamo poziv za Čepurke, a i prorijedili smo se i podijelili. Agituje svako za svoju stranku i svako ima svoje društvo. Oni koji su na vlasti, više ovuda ne zalaze! Zapošljavaju svoje.“

„Ovi iz opozicije obećavaju da će sve pozlatiti, a kad dođu nastave kao oni koji su sišli sa vlasti. Svi znamo da vlast vuče pare, a kad šednu u fotelje, misle kako će se obogatiti. To ti je donijela nova politika koja se uvukla u naše živote, u firme, na ulicu, u kafane... Prepoznamo se po tome kako zovemo evro ili euro. Ma sve je podijeljeno.“

Jebem mu mater, ni to nije dobro“, reče berberin.

Stankovo samovanje opet mu se uvuklo u svakodnevnicu. Mnogo mu je nedostajao Buljo.

„Jesam li ja toliko grešan čovjek“, pitao je sebe.

„Nijesam mnogo lošeg uradio! Nijesam krao, varao, mnogo lagao. Nijesam špijunirao. Nikad nijesam imao iskrenog druga, osim Bulja, a sad sam i njega izgubio. Imao sam dvije žene u životu. Jednu sam volio, umrla je. Sa drugom sam živio, dok nijesam saznao da se kurva.“

„Da, Stanko, problem je u tebi, ali sada je kasno da to ispraviš. Imao sam sina i sada ne znam je li mrtav ili živ. Da imam dijete, drugačije bih živio. Ni moji roditelji nijesu dugo živjeli, a za njima su ubrzo otišli brat i sestra.“

„Ostao sam sam.“

„Sam u gomili, sam sam kada sam - sam.“

„Uvijek samujem.“

„Na studijama sam poneki put volio samoću. Spremao sam ispite i izbjegavao studentske igranke. Tako je bilo i za vrijeme mog urednikovanja, pa bih poslije sjednica redakcijskog kolegija jedva čekao da odem u stan. I kada sam išao na odmor, uvijek sam se vraćao u zavičaj i pored rodbine - najviše sam samovao“, razmišljao je Stanko o svom životu...

„Kakav je to grad koji je gradnjom solitera i zgrada ubio moje sjećanje, moje djetinjstvo? Istina, ne možeš pobjeći od toga i sa sobom nosiš likove vršnjaka, njihova imena, posebno ime svog učitelja, prve dane školovanja, prve ocjene, svoje prve radosti, nestašluke, simpatije...“

„Znam, nema rajске nevinosti. Bog poznaje tajne naših duša, ali moja se, o kanone hrišćanske vjere, nije mnogo ogriješila. Nijesam duboko u sebi prihvatao vjeru ali je nijesam ni odbacio.“

„Priznajem, bio sam plašljivko. Potišten, možda zbog ratnih strahota u mladosti ili zbog rane smrti mojih najbližih. Rana do rane u nizu životnog mukotrpa.“

„Neizvjesnost sudbine mog sina unijela je nervozu u život. Godinama sam čitao tuđe tekstove. Gledao sam ubijanje: ljudi, žena, djece, razaranja. Jednostavno, bio sam nemoćan u strahu.“

„Čovječe, strah te vuče unazad.“

„Usamljenost je duboka tišina bezglasja, mene napuštenog čovjeka koga sada u praznom stanu uznemire i normalne stvari.“

Poslijepopodnevno dremuckanje Stanka je prekinuo odnekud poznati glas. Gledao je čovjeka na TV-u, obučenog u izlizanim faremerkama, košulji dugih rukava i iznošenim mokasinkama, ležerno zavaljen u studijskoj fotelji. Taj duboki glas bio mu je poznat.

Da! Sjetio se: to je glas čovjeka koji ga je davno ustoličio u uredničkoj fotelji. Glada ga i, u, prvi mah ne posvećuje pažnju njegovom izlaganju. Tek kada se ubijedio da je to zaista, Milutin počeo je da ga pažljivo sluša, prepoznajući lice tada mladog – perspektivnog partijca.

Govorio je o intelektualcima, njihovoj ulozi u društvu i slobodi pisma i govora. Pažljivo ga je slušao i pitao se kako može čovjek biti sa više lica.

„Do juče bio je ortodoksn komunist, a sada govori o intelektualcu kao slobodnom čovjeku.“

„E, Milutine slobodnog intelektualca ne proglašava vlast, još manje stranke ili partije, već on sam ili drugi ali slični njemu.“

„Istina Bog rađanjem daje svakom čovjeku slobodnu volju ali na njenu autonomnost utiče: religija, zakoni, tradicija, vaspitanje, sredina u kojoj živimo. Tvoje i moje studiranje nije bilo u funkciji razvoja slobode mišljenja i govora već služenju jednoj ideologiji, jednom političkom sistemu koji se u Evropi pri kraju dvadesetog vijeka razbio.“

„Naše generacije su bile sputane takvim obrazovanjem.“

„Intelektualne aristokratije može biti u individualnoj ekonomskoj nezavisnosti samo u demokratskom društvu. Onim intelektualcima koji su blizu vlasti ili u njoj, estetske vrijednosti vrednuju ljudi koji su u njihovom žiririju i tamo imaju većinu članova i tako im dodjeljuju nagrade,

priznanja, stanove ili penzije. Kada dođe na vlast druga partija istim načinom dobijaju i njihovi pisci, slikari, intelektualci. Vlasima odgovara maksima „ne talasaj. Takva priznanja, nagrade i stanove si dobijao za vrijeme komunizma. O čemu Milutine pričaš?”

„Čast ekonomski nezavisnim intelektualcima intelektualcima, koji nađu medije da im objave eseje, knjige ili kritike“ gundao je Stanko.

Sjetio se Žan Pol Sartra i njegove ocjene da su;

„Inetelektualci oni koji se bave stvarima, koje se njih lično ne tiču dakle, javnim stvarima“.

Rijeto znam ljude koji nijesu angažovani u stranke. Takvi su izopšteni iz javnosti.

Buljo mi je govorio da slobodu misli, govora i pisma samo osjeća u poeziji.

“Ona je moj slobodni izbor jer su njena slova i riječi slobodne kao: vjetar, ptice, oblaci i zvijezde. No, i u tom beskrajnu vremena i prostora poneki put osjećam strah od samoće.”

„Milutine, veliko pitanje o slobodnim intelektualcima si potega, prenebregavajući da njihove lične slobode ograničavaju i obaveze prema ženi, porodici, poslodavcu. Jednostavno, zavisiš od spoljašnjih uslova. Misim da si licemjer je ističeš svoju ličnost, pretvarajući se u ono što nijesi.“

„Poznajte istinu i istina će vas osloboditi“ – kaže Biblija.

„Istiine, sa ili bez navodnika, u ovo vrijeme ima svaka patrija- stranka. Za neke od njih takve istine su laži što je razlog nacionalnih, vjerski, kulturnih međusobnih podjela u društvu. U takvim društvima slobodni intelektualci značajnu ulogu imali bi zapravo ljudi, u koje se sada prevlačiš. Pokušali bi da snagom činjenica, slobodom riječi i pisma uspostve mostove pomeđu podijeljenog društva i kroz snažne institucije utiču na progres društva i države.“

Milutin je sin oca nadničara izbjeglice, odnekuda iz Vojvodine, koji je nakon Prvog svejetskog rata živio u jednom zabitom crnogorskom selu. Govorio je da od rodbine nema nikoga.

Kao nadničar, zidao je porušene: kuće, štale, međe, čuvao stoku ili kopao onom ko bi ga zvao. Radio je za hranu, spavanje...

Angažovali su ga one porodice kojima je trebalo pomoći. Godinama stekao je glas mirnog, dobrog, poslušnog i jeftinog radnika.

Na velikom imanju bogate seocke udovice proveo je cijelo ljeto zidajući štalu i iz zemlje vadeći usijanu krtolu.

Srednjovječna gazdarica, ostala je udovica, poslije smrti muža, koga su seljani zvali Amerikanac jer je radio u Americi. Pričao je da je radio u rudnicima a kasnije na brodovima. Zaradio nešto novca i vratio se u zavičaj. Ozidao porodičnu veliku kuću, nakupovao imanja i izgradio četiri bistijerne. Imanje je ogradio velikim kamenim zidom.

Za seocke prilike stvorio je dobre uslove za život.

Dobra američka penzija, lijepa kuća, veliko imanje i stasali vinogradi međutim, bili su česte teme ljubomore i ogovaranja rođaka i seljana. Počele su priče, ko će ga naslijediti, kome će pripasti koji dio imanja, pašnjaka, vinograda.

Svoje bogatstvo postalo mu je teret životu.

Mislio je da će ženidbom riješiti pitanje nasljedstva.

Na čestim putovanjima, van sela, tražio je sebi ženu, kojoj bi ostavio svoju penziju, imovinu. Pa ako se dadne, možda će imati i djecu.

U susjednom selu živjela je starija djevojka. U mladosti imala je prosaca ali nije htjela da se udaje i ostavi stare roditelje.

Poslije smrti oca i majke ostala je da živi sama.

Amerikanac ju je vidio na seockom bunaru, prilikom posjete poznaniku seljaku – inače, njenom komšiji. Prvi susret nije mnogo obećavao. Vremenški mladoženja mislio je da zaslužuje ljepšu djevoju, „ajd’ ne mora biti toliko mlada ali da ima više žanstvenosti, uljudnih manira, rječitosti...“

„Jeste ja sam star čovjek ali milo je i meni pogledati lijepo žensko čeljade“- mislio je.

„Da, ima više ženstvenosti bilo bi mi prihvatljivija.“

U traženju sebi žene Amerikanac se sjećao provoda u gradovima u kojima je za novac kupovao sve pa i žene. Mogao sam da biram, koju želim. O’đe ni raspalače me neće...“

Mjesci su prolazili u traženju bračnog druga sve dok nije u jednom hladnom januarskom danu, na putu prema gradu, se susreo sa djevojom koja mu se nije svidjela.

„Dobar dan“ rekao je stiskajući njenu desnu ruku.

„I vama“ rekala je i ne pogledavši poznanika.

Amerikanac je sve vrijeme pričao o sebi, svojim namjerama da traži ženu, svom imanju i kući. Učinjelo joj se da sopstvenim bogatstvom prikriva svoje godine.

„Zašto ti to meni pričaš. Ja nemam namjeru da se udajem posebno ne, za stara čovjeka. Starosti mi je dosta bilo od svojih roditelja koje sam godinama služila i ćutala.“ rekla je.

Jednog dana djevojka se sama zaputila u selu starog prosca i nenajavljeno ušla u pedsoblje prostrane kuće.

Njenom posjetom Amerikanac se iznenadio.

Još veće iznenađenje bio je kada je rekla da će se za njega udati.

„Udaću se za tebe ali pod jednim uslovom“ rekla je i nastavila

“vjenčanje ćemo obaviti u nekom drugom mjestu.“

„Vjerujem ti da ćeš dio svog imanja i kuće ostaviti meni a sa ostatkom radi što ti je volja.“

Vjenčali su se i vratili u selo.

Ona je prihvatila ulogu domaćina. On je rijetko izlazio van kuće, sve dok nije ga ispratila na vječni počinak.

Na njegovom posljednjem putovanju i za vrijeme ukupa udovica se naslušala priča, od onih, da je bez rada i znoja postala bogatašica do onih, kako će sve to budizašto rasprodati.

Neki od seljana su joj se nametali, kako bi joj iskazivali naklonost. Upornost, da joj se približe, da im postane ljubavnica, prestala je kada se vojvođanski nadničar uselio u prostranu komfornu kuću.

Nijesu se razdvajali. Poslije, nekoliko mjeseci rodio sin Milutin.

Dojučerašnji golomudi nadničar skladno preobučen, postao je uglađeni gospodin koga su seljeni mrzjeli a žene željele.

Visokog, prosijedog, širokih ramena, snažnog muškarca njegova žena nije ostavljala samog. I, onda kada su zajedno odlazili u grad, boravio je u kafani njenog rođaka.

Tek kada bi pokupovala potrebne kućne potrebštine pojahali bi konje i zajedno se vraćali u selo. Seljani su ih nerado prihvatili: bliži rođaci zbog izmaklog nasljedstva, neki zbog toga što su doseljenici-dođoše a većina zbog zavisti.

Dva napaćena ljudska bića u zajedničkom životu našla su kasnu ljubav u međusobnom uvažavanju i poštovanju.

Milutin je rastao, završio osnovnu školu i Gimnaziju.

Mladom članu KPJ Drugi svjetski rat prekinuo je studiranje. Njegovo vojno-političko napredovanje pratiila je mladost ogrnuta odanošću komunizmu. Visoka odlikovanja zaslužio je nesebičnim učešćem u NOB-u. Njegovi saborci su napisali da je bio hrabar borac. Iz partizana

izašao je sa visokim činom, uvažanim ordenjima i preporukama za civilno napredovanje.

Posjete roditeljima bile su rijetke, izuzev nekoliko dana za vrijeme ljetnjeg odmora.

Ćutao je kada je njegova partija primoravala ulazak seljaka u kolektivne zamljoradničke zadruge, iako je znao da u malim selima sa usitnjenim imanjima taj projekat će propasti.

Njegovi roditelji ustupili su imanje zeljoradničkoj zadruguzi i preselili se u Podgorici.

Neku godinu poslije oboje su sahranjeni u selu privog majčinog muža. Milutin je ćutao i kada je dekretom zabranjeno držanje koza iako, je Stara Crna Gora za takav vid stočarstva biogom dana. Ali za vrijeme čistki iz Partije i društva, ljudi kojima je Rusija bila na srcu i jeziku – bio je grlati pobornik zatvaranja tih ljudi. Nije pričao, kako je ekspesno završio studije.

Uznapredovao je u službovanju i stalno se nastanio u Beogradu.

Stanko se sjećao da je Milutin dolazio u zavičaj, zaogrnut kratkom kožnom kaputu i kožnom kačketom - na glavi. Kada je pratio majku na vječni počinak došao je u uniformi. Na paletama stajali su znaci visokog oficirskog čina.

Znao je da Milutin devedesetih godina dvadesetog vijeka bio glasnoprdržavalac tadašnjevlasti. Međutim, godinu-dvije poslije smijenjen je sa visokog mjesta u državnoj upravi. Od tada češće je boravio u zavičaju. Stanko je znao da je razveden i otac je nezaposlenog sina.

„Nijesam ga poznavao“ govorio je Buljo Stanku.

„Čast borcima iz NOR-a. Bez njih Crna Gora nebi bila ravnopravna sa ostalim Republikama u Drugoj Jugoslaviji. Trinajesti jul bio je dan opštenarodnog ustanka, protiv okupatora. Sličan datum u istoriji Crne Gore bio je i Božićni ustanak takođe, protiv okupatora ali su njega Milutin i drugovi krili kao zmija noge. Još gore su prošli crnogorski nacionalisti i njihove vođe u Drugom svjetskom ratu. Protok vremena međutim, izbaci namjerno potisnuta događanja i tada činjenice postaju javna istina.“

„Mi koji smo potomci učesnika Božićnog ustanka i crnogorskih nacionalista koji su bilu učesnici vojske Krsta Zrnova Popovića, od komunisti bili smo obilježeni i kadrovski precrtani. Mogli smo pametovati u govoru ili na papiru ali značajnije napredovati nijesmo mogli.“

„Tek kada je skinuto embargo sa tajnih arhiva znalo se koje su namjere bile ljudi koji su učestvovali ili bili vođe tih događaja“ rekao je Buljo.

„Crna Gora puna je istina namjerno zatrpanih. Vojislavljevići, Balšići, Crnojevići i Petroviću su četiri dinastije koje su vladali, po čemu je Crna Gora u vrhu krunisanih evropskih dinastija. Podatak da su u Duklji ili njenoj okolini stolovali 13. vladara dovoljno govori o čvrstom iskonu državntvornosti današnje Crne Gore.“

„Ko je i zašto prikrivao te istorijske činjenice(?) jeli se tako htjelo prekinuti njenpo iskonsko neprekidno trajenje?“

Rimnjani rekoše „što nerma prošlost nema ni trajanja,“ zajapureno pričao je Buljo.

„Sličnu sudbinu, doživljavaju i dinastije Balšića i Crnojevića, te vladike i Šćepan Mali - nasuprot posljednjoj dinastiji Petrovića, oko koje najbliže komšije ne štede papira i mastila kako bi dokazali da su to njihovi preci.“

„Za male narode kao što je Crnogorski narod uvijek su aktivni procesi asimilacije, potiranja i svojetanja. U tim procesima otimaju im se indentitetske posebnosti bilo da je riječ o naciji, kulturi, jeziku, tradiciji...“

„Pa, Stanko reci mi: ima li ide više, na tako malom prostoru: svetica, manastira, samostana, crkava, džamija i drugih vjerskih obilježaja, kao na prostoru Crne Gore.“

„Tri vjere trpe se vjekovima na ovim prostorima, samo zato što je uspostavljene ravnoteža u kojoj, svako ponaosob, shvata da jedino zajedno mogu opstati. Po toj prihvaćenoj spoznaji, kralj Nikola počeo je i razvio politiku nacionalnog, vjerskog i kulturnog suživota poslije Velikog rata u izcrpljenoj Crnoj Gori. 2006. godine manjinski narodi u Crnoj Gori su potvrdili takvu politiku i doprinijeli obnovi nezavisnosti,“ reče Stanko.

Buljo se začudio ovim Stankovim riječima.

„Napokon je to prokuljalo iz tebe!“

„Godinama ti govorim, pričaj čovječe kad nerćeš da pišeš“ reče i pozdravi se.

Što čovjeka primorava da ćuti, bezbroj puta pitao se te besane noći Stanko tražeći odgovor.

„Pričaj, pričaj – makar kao ja, sam sa sobom. Olakšaj sebi dušu“ priznao je napokon, prvi put - sebi.

“ Slobodna volja svima je data časom rađenja! Kojim putem ćeš ići dalje – to je tvoj odabir. Ja sam međutim, odabrao, poslije Snijine smrti i traženje sina Slobodana - samokažnjavanje u samoći i hoću reći da hrišćanska dogma „svako nosi svoj krst“ daje puni samisao mukotrpu nošenja krsta. Tu hrišćansku maksimu nosim na svojim leđima godinama.“

„Kakva je čovječja sudbina na životnom putu od: kolijevke, ognjišta do groba velika je nepoznanica. Taj životni krug ako počinje i zatvara se na istom mjestu rođenje i smrti – onda je to puni smisao življenja. Nije zato, čudno da se pri kraju života vraćamo na mjestu – početka života. Ako je tu i ognjište onda život ima puni zemaljski smisao. Jedino tako naše duše miruju. To vječno srastanje tijela i zemlje Sveto pismo najbolje objašnjava“ šaputao je Stanko ulazeći u nemirni san.

SLOBODAN

Poslije nekoliko dana samovanja, tog novembarskog kišnog jutra, riješio je da ode opet u pab. Nakon prvog listanja dnevnih novina, njegovom stolu prišao je mlađi gospodin i stojeći se predstavio kao Slobodan.

Žena u plavoj bluzi kazala je:

„Ovaj lijepi gospodin vas je tražio posljednjih dana“, postavljajući espresso i udaljila se.

„Izvolite, ja sam Stanko. Sjećam se da smo se upoznali kod moje rodbine u rodnom gradu“.

„Da, tako je“, rekao je neznanac i ne čekajući ponudu sjeo za sto.

„Ovo što ću Vam reći biće za vas iznenađujuće i želim da se prvo pripremite. Kada budete spremni reći ću Vam zašto Vas tražim“.

„Kažite odmah, nijesam ja toliki slabić da ne mogu prihvatiti nove informacije, pa kakve god one bile“, reče Stanko.

„Ako je tako onda idem sa pitanjem!“

„Vi ste se sa djevojom iz Krajine – Sanijom, prije tridesetpet godina, upoznali u Vašem rodnom gradu. U tom gradu je njena ujčevina“?

„Jesam. Ali, kakve to veze ima“?

Vidno iznerviran arogantnim držanjem i još više nervoznim odgovorima, neznanac mu odbrusi

„Zato Vas želim upoznati, jer sam ja Vaš sin Slobodan“!

Stanko nije čuo nastavak Slobodanove priče. Čvrsto je desnom rukom držao stolicu na kojoj je sjedio, a zatim svom težinom tijela tresnuo o pod.

Došao mu je trenutak u vječnom hodniku vremena da se suoči sa najvećim ljudskim strahom – strahom od smrti.

Otvorio je oči nekoliko sati poslije u bolnici.

Nad bolničkom posteljom vidio je ljekare i medicinske sestre, a iza stakla stajao je Slobodan.

„Dobar dan, gospodine“, rekla je tihim glasom ljekarka, na trenutak ga pogledala u lice, ne skidajući oči sa digitalne aparature, izviše njegove glave.

„Imali ste loš dan, ali se srećno završio. Sada je najbitnije da ne govorite i naprežete se, jer će Vam trebati energije“, rekla je doktorka i izašla.

Vidno ozarenog lica iza debelog stakla mahnuo mu je Slobodan. Stajao je tu i narednih nekoliko dana.

Stanko je bio nemoćan da tijelo pokrene, da mahne rukama, da govori, da...

Razgovor oca i sina odvijao se pogledima.

Bilo je u njima nevjerice, čežnje i jake potrebe za pričom.

„Kako bih volio da ga zagrlim. Da neviđenu prisnost prenesem na njega. Bože, daj mi samo još malo života.“

„Žvota sa sinom koga sam tražio i čekao mnogo godina. Taj osjećaj za plakanjem oduzeo mi je moć govora“, govorio je u sebi Stanko, boreći se da udahne potrebni vazduh.

Ležeći nemoćan, Stanku su se vraćala davna sjećanja na Saniju, djevojku koju je volio, koju nije mogao da izbriše iz sjećanja, već je svih ovih godina nosi u sebi.

Sjetio se da je, kada se razdvajao od Slobodana dok je još bio u bolnici, bolesna beba, zamolio lokalnog fotografa da ih snimi i tu sliku nosio je u novčaniku.

Rastanak sa njim bio je bolan - kao kada bi kidao dio tijela svog. Lakše je bilo Slobodanovom ujaku, on je bježao od rata, haosa, straha, neizvjesnosti, iako je ostavio oca, majku i sestru.

„Svi su rastanci bolni, ali rastanak sa svojim djetetom je spoznaja da tek onda shvatiš koliko ga voliš, koliko ti znači i koliko ti već nedostaje. Ljubio sam ga, plakao i nemoćno gledao. Činilo mi se da bi mi bilo lakše da sam ga sahranio kod njegove majke. Kad sam se vraćao u Beograd počeo sam da se tješim time da je ipak bolje što je otišao sa ujakom, nego da je ostao kod djeda i babe.“

„Oni su poginuli u svojoj kući, a takva bi bila i Slobodanova sudbina. Ušla je u mene praznina. Svaki telefonski poziv me vraćao u stvarnost,

nadao sam se da će me zvati, da mu čujem glas. Kako su godine prolazile bilo je sve manje nade, posebno sada, kada sam bolestan i star. Ipak, u sebi nijesam nadu sahranio.“

„Stari čovjek je nemoćan, a ja sve više ličim mome ocu: pričam sam sa sobom i često glasno psujem“, u sebi šaputao je Stanko.

Saznanje da mu je sin Slobodan živ bilo je teško, ali to je bio slatki teret na njegovo narušeno zdravlje.

„Hoću li sada, u starom tijelu naći mir? Znam da je čovjek srećan tek onda kada se od srca smije, ako mirno spava i ako nema briga“, mislio je Stanko, ali ga je posjeta ljekara prekinula.

Sljedećeg jutra, nakon što su se pozdravili, Slobodan je podigao mali kožni kofer i iz njega izvadio bijelu maramu. Malo je držao u rukama, a zatim vratio u kofer.

Stanko je prepoznao Sanijinu maramu, obrađena njome dočekala ga je u Sarajevu. Prepoznao je i mali kožni kofer, braon boje, kojeg je Sanija imala i njegovo blijeđe lice ozarilo se osmijehom.

Oporavak je trajao nekoliko dana. Nije mogao još razgovarati, ali neka čudna želja za životom pomogla mu je da nesigurno stane na noge. Prije nego što je Slobodan ušao u bolničku sobu – ljekari su ga upozorili da još ne ustaje.

„Treba mu čuvati snagu“, rekli su.

Na dan kad se završio bolesnički tretman, sin je oca odvezao u njegov stan. Slobodan se brinuo o njegovom zdravlju, naručivao u restoranima posebno spremanu hranu, pridržavao ga dok je obavljao neophodne potrebe, pospremao stan i drugo.

Izbjegavali su duge međusobne razgovore, naročito one koje bi ga uzbudili. Jednog dana, Slobodan reče:

„Uskoro se moram vratiti mojim obavezama u Njemačku. Molio bih te, tata, da daš uzorak DNK. Ustvari, zajedno ćemo to uraditi. Hoću da znaš da ja to ne radim da bih sebe dodatno ubijedio, jer je moja majka u svom intimnom dnevniku tvoje ime napisala i označila te da si otac njenog nerođenog djeteta. To radim da bi se ti uvjerio u svojoj opravdanoj nedoumici. Obojica samo odrasli ljudi i vjerujem da ćeš pristati. Ukoliko ne pristaneš, više ti neću dolaziti u posjete i neću te zvati ili uznemiravati. I do sada smo živjeli ne znajući jedan za drugoga. Želim da tu formalni nalaz potvrdimo u maminoj istini.“

Stanko je pristao. Uzeti su obojici uzorci DNK.

Slobodan je otputovao, ostavio broj mobilnog telefona i zamolio Stanka da ga obavijesti o rezultatu.
Teško je Stanko prihvatio odlazak sina.
Opet je ostao sam!

ŽIVOST ŽIVOTA

Ozdravljenje je teklo sporo, iako je dvadeset dana proveo na rehabilitaciji u obližnjoj banji. Međutim, teže je bilo vrijeme iščekivanja rezultata i novog viđenja sa Slobodanom.

Osim medicinske sestre, kojoj je sin platio da pripomogne Stanku, nije imao posjete. Dan nekako prođe, iznese stolicu na balkon i zuri u prolaznike, kola, komšijske kuće i čeljad, ali noć nikako da prođe.

Znao je kad noću ulicom prolazi posljednji autobus i kad dolaze i kreću vozovi sa željezničke stanice. Brojao je otkucaje starog sata sa Sat kule i čekao šesti udar. Tada grad živne...

U bolesničkom samovanju živost u njegovom životu pokretalo je sjećanje na smirenost i ljepotu u Slobodanovom pogledu.

Nekoliko puta je pokušavao da nazove Bulja, da ispriča posljednje događaje. Ukucavao bi njegov broj telefona, ali kada je trebalo da ga aktivira, prekidao je. Ipak, naredni dan okrenuo je Buljov broj mobilnog telefona.

Poslije odaziva „da, molim“ rekao je:

„Imaš pravo, stara drtino, da mi zalupiš odmah telefon. Međutim, nijesam siguran hoću li duže na ovoj zemlji ostati, pa prije nego lipšem, zamolit ću te za posljednji oproštaj. Ako misliš da ga ne zaslužujem, prekini ovaj razgovor“.

Buljo, naravno, nije prekinuo razgovor.

„Ako je to molba za posljednji oproštaj, neka ti bude oprošteno“, kazao je Buljo.

„U našim godinama, što nam znači svađa? Jeste trenutno olakšanje, ali nije razlog da mržnja ostane među nama.“

„Kako tvoje zdravlje?“

Ispričao je Stanko sve što mu se izdešavalo, i to kako je stalno kod njega bio Slobodan. Predstavio se da je njegov sin, te da su obojica dali uzorke DNK. „Upravo sam pročitao tvoju novu pjesmu i vjeruj mi, našao sebe u njoj. Često sam pokušavao da ti čujem hrapavi glas, ali uvijek sam na prvom zvonjenju prekidao.“

„Poslije tvog nokauta zaista sam se osjećao poniženim i bojao sam se da ćeš me opet otjerati u pizdu materinu. Srećan sam što nijesi sad to učinio, a još više što si se javio.“

„Molim te, budi sa mnom kada budu gotovi rezultati nalaza DNK-a. Tada će tu biti i Slobodan.“

„Samo me pozovi – dolazim“, rekao je Buljo i prekinuo razgovor.

„Opet me ona stara pizda navukala na emocije. Morao sam mu oprostiti. Reče da mu je to posljednja želja, mada mu ne vjerujem“, mrmljao je Buljo.

Nakon razgovora Stanku je laknulo. Našao je jak razlog da se čuje sa Buljom. Slobodan se nije javljao, a nije ni Stanko zvao.

Mislio je: „Dobro, ako je Slobodan moj sin, neka je dobro došao u moj život. Biće meni lakše, a njemu milije. U meni će zasigurno naći izgubljenog oca. Oca samotnjaka...“

Na otvaranju koverta u kojoj je bio izvještaj DNK nalaza bili su Stanko, Slobodan i Buljo.

Obojica su koverat dali Bulju da ga otvori i pročita. Izenađenja, ustvari, nije bilo.

Rezultati utvrđivanja očinstva potvrdili su Slobodanove riječi - Stojan je njegov biološki otac!

„U životu si uvijek bio svojeglav. Nijesi puštao nikoga blizu sebe, a takav si i sada. Međutim, ja ti želim čestitati očinstvo i kasni početak drugačijeg shvatanja života i odnosa sa najbližima“, kazao je Buljo i otišao.

Stanku je dugo trebalo da dođe sebi, iako je naslućivao rezultate analiza. Konačno je odagnao crv sumnje, koji ga je nagrizao posljednjih dana.

„Znao sam da je ljubav između mene i Sanije bila iskrena i nevina i da mi je Sanija poklonila svoju istinsku ljubav. Njena osjećanja nijesu mogla zaustaviti nalete požude. U pismima i našim susretima sve je bilo iskreno. Iako sam zašao u poodmaklim godinama, sreća mi se osmijehnu-

la i konačno dobio sam plod nekadašnje snažne ali kratke ljubavi. Moj sin je konačno sa mnom“, govorio je.

Slobodan se držao veoma uzdržano.

„Posljednjih godina, sve vrijeme tragao sam za čovjekom koji sada stoji blizu mene. Na ovom nevelikom papiru potvrđene su riječi ispisane u intimnom dnevniku moje majke:“

„Stojan je moj otac!“

„Otac koga nijesam imao dok sam sam u njemačkom izbjegličkom logoru odrastao. Nije ga bilo ni kasnije, tokom školovanja, ni onda kada sam dobijao prva zapošljenja.“

„Moj biološki otac ne zna ništa o meni, ne zna kroz sve što sam prošao. Koga sam izgubio. Tražeći njega, prolećelo je vrijeme i možda se zato nijesam ženio, a nije da nijesam htio i volio.“

„Nijesam ja kriv za sve što se izdešavalo. Ti si se mučio i sam odrastao, školovao, postao gazda i sada nas je sudbina spojila. Ja sam te tražio, patio i Bogu hvala što nas je spojio“, pomalo zbunjen pravdao se Stanko.

„Dobro, sine, sada kada nas je sudbina konačno spojila kako ćemo dalje?“ isprekidano i bojažljivo pitao je Stanko.

„Ostaću sa tobom još nekoliko dana, dok se ne oporaviš. Hoću da se ispričamo, pa ćemo za kasnije vidjeti“, reče Slobodan i nastavi:

„U Njemačku smo došli poslije odluke mog djeda. Ujak i ja smo inkognito ušli, kombijem koji je djed platio, a putovali smo nekoliko dana. Bili smo smješteni u izbjeglički logor u kojem smo proveli pet godina. Od posljedica neizlječivosti upale pluća, ujak je umro posljednje godine boravka u kampu.“

„Ostao sam sam!“

„Brigu o meni preuzela je Begza, stara Bosanka, koja je takođe živjela u kampu. Čula je ujaka da me zove Slobodan i tako su vlasti upisale moje ime.“

„Inače, Begza je pobjegla iz Bosne zajedno sa dva sina, koja su malo bila sa njom u kampu. Jedan se vratio u Bosnu, a drugi se zaposlio na sjeveru Njemačke i poveo majku poslije mog odlaska u školu.“

„Baka Begza vodila je računa o meni sve dok se nijesmo rastali: ja u školu, a ona kod sina. Taj rastanak od nje pao mi je veoma teško. U školskom internatu za izbjeglice imali smo dobre uslove. Godine sam proveo učeći zanat.“

„Kada sam počeo da učim, zajedno sa drugim učenicima prebacili su nas u drugi dom. Završio sam zanat, zaposlio se i počeo da tražim svoju rodbinu. Ratne strahote u Bosni jenjavale su.“

„Nekoliko puta odlazio sam u Krajinu, pa su mi djedove najbliže komšije ispričale njihova stradanja. Djedinu kuća je granatirana. Iz ruševina izvađena su njihova tijela. Sahranjeni su prvo u selu, a nekolike godine kasnije ja sam njihove kosti pohranio kod Sanije.“

„Moje suze, međutim, tog dana ostale su na gradskom groblju, gdje je do tada bila sama majka Sanija. Da nema njihovog groba, ne bih više odlazio u Krajinu.“

„Djedovo imanje razgrađeno je i neki novi ljudi prisvojili su njegovu imovinu. Sada se utvrđuje vlasništvo, ali ja nemam snage da idem tamo, pa neka pripadne kome hoće.“

„Baš me briga!“

„Jedino razrušene temelje njegove kuće niko još nije prisvojio. Kada bih došao u Krajinu seljani bi govorili:

„Evo, opet je došlo kopile! Ko zna čije.“

Te riječi uvrede tjerale su me da te tražim, da konačno rečem:

„Ovo je majčin grob, a ovo je moj otac.“

„To što se nijesu vjenčali – nijesam ja, prvi ni posljednji, koji se rodio iz ljubavi. Iako mi papir o tvom očinstvu mnogo ne znači, onima koji su me kopilanom zvali - začepiću usta.“

„Sada radim kao gazda firme koja ruši predviđene zgrade i druge objekte. Čistim taj materijal. Ideju da sa malo novca formiram takvu firmu dobio sam na ruševinama djedove porušene kuće.“

„Kuće u kojoj su živjeli moji najmiliji i najbliži, koje nikad nijesam upoznao. Kako se posao razgranao zapošljavao sam nove ljude, većinom drugove iz kampa i kupovao neophodnu mehanizaciju. Razgranati posao i svakodnevni radni angažman nijesu me odvratili od potrage za tobom“, rekao je Slobodan.

Otac je slušao sinovu iskrenu ispovijest.

„Nekoliko puta boravio sam u tvom rodnom gradu. Govorili su mi da se tvoja porodica davno preselila u Podgoricu i da ste obilazite kuću za vrijeme ljeta. Nijesu znali ništa o tebi, čime se baviš i gdje radiš, ali ni pored toga nijesam prekinuo moje istraživanje.“

„Nastavio sam da te tražim i sjetio sam se majčinog dnevnika, koga sam našao među razvalinama i razbacanim stvarima u roditeljskoj kući u Krajini. Mali kožni kofer odolijevao je vremenu i sačuvao majčin dnevnik u kome je napisala da si radio u nekim novinama u Beogradu i da si tamo stanovao.“

„To mi je dalo nade da nastavim sa traganjem. Novine sam predstavio tražeći u nijima tvoje ime i prezime. Uspio sam da u impressumu jednih beogradskih novina pročitam tvoje ime, kojeg kasnije nije bilo.“

„Godine su prolazile, a ja sam dolazio u Beograd. Nijesam te našao i mislio sam tada da je to kraj mojih traganja, sve dok se nijesam sjetio da u novinama dam pomen majčine smrti.“

„Na velikom novinskom prostoru stajala je majčina slika, a u imenu ožalošćenih moje ime. Pretpostavljao sam da čitaš novine i da će ti to privući pažnju. Zatim sam obilazio kafane i kafiće u tvom rodnom gradu, u Podgorici i eto, slučajnost nas je spojila preko pomena moje majke i žene u pabu u koji često dolaziš.“

„Ostalo znaš“ – kazao je Slobodan.

„Sada kada smo se našli – pitaću te hoćeš li uzeti moje ili zadržati majčino prezime?“

„Prezime moje majke.“

„Definitivno!“

„Sa tim prezimenom sam rođen, rastao, školovao se... Reći ću ti i ovo! Ne mislim se nikada stalno nastaniti u Bosnu ili Crnu Goru.“

„Ja sam u Njemačkoj odrastao kao sirotan. U Bosni sam nazivan kopilan. U Crnoj Gori sam došljak, koji je našao svog oca. U Njemačkoj sam radio, stekao kapital i ne pada mi na pamet da ga investiram u region, koji svakih dvadeset godina počinje svoj krvavi rat.“

„Njemačka je zemlja koja mi pruža fizičku i materijalnu sigurnost, ne samo meni, djetetu izbjeglici, bez ikoga svoga, već svima koji u nju dođu i hoće da rade.“

„Na trebi je da odlučiš“, nastavio je Slobodan i upitao:

„Gdje ćeš ti da živiš?“

„Ovdje, gdje imaš korijene ili kod mene, gdje ćeš imati bolje uslove za liječenje i život? Neću da te pritiskam, ali ja sam svoju potragu završio.“

„Teško da bih se ja, u ovim poznim godinama, navikao na novi život u Njemačkoj. Ne znam dovoljno jezik, a tvoja aktivnost u vođenju firme ne daje ti mogućnost da više boraviš sa mnom. Moje zdravlje, osjećam to, postepeno slabi.“

„Ovdje imam slobodnog vremena koje ću posvetiti sebi i liječenju. Češće ću obilaziti kuću u rodnom gradu. Izgleda, da je predviđena novim

planom za rušenje. Neko od nasljednika mora biti tu. Telefon će mi biti stalno pri ruci, pa čučćemo se“ – kazao je Stanko.

Narednih dana Slobodan i Stanko su povremeno dolazili u pab koji ih je spojio. Tamo je navraćao i Buljo, koji se Slobodanu posebno dopao.

Pričali bi najviše o sebi, planovima za liječenje i o Slobodanovoj budućnosti. Slobodan ih je obojicu pozvao kod sebe u Njemačku.

„Slobodane, misliš li da ti je vrijeme ženidbe?“

„Volio bih da doživim svoje unučice. Nijesam bio godinama sa tobom, valjda nam je takva sudbina bila, da smo bili razdvojeni. Sad mi se čini da bih još više bio srećan – kad bi se oženio“, pitao je otac.

„Od kad sam počeo da sazrijevam preispitivao sam sebe.“

„Slobodane, ko si ti?“

„ Jesi li Musliman, pravoslavac ili će biti da si Njemac“

„Ili od svega po malo.“

„U Njemačkoj sam čovjek po mjeri. Kao što sam ti rekao, u njoj sam stekao imidž ozbiljnog vlasnika firme, koja je u zamahu. Kad dođem u Bosnu – zovu me kopile, iako su mi tamo sahranjeni majka, djed i baba. Svi su bili Muslimani – Bošnjaci. Još zamršenija stvar oko mog identiteta je to što mi je majka Muslimanka, a ti Crnogorac.“

„Dakle, jedna moja polovina je islamske vjeroispovijesti, a druga hrišćanske. Kaži mi đe da se molim, u crkvu ili džamiju?“

„Kuju slavu da slavim, đe sutra da se sahranim, kom društvu da se priklonim, u koju nacionalnu partiju da se učlanim?“

„ Vidiš li da građanska opcija puca po svim šavovima, da su već formirane nacionalne partije i države?“

„Bosna se nacionalno prestrojila i međusobno podijelila. Naslućujem da to nije dobro za građanske države. Mnogo je žrtava, krvi i razaranja bilo da bi zaživjelo takvo društvo. Bojim se da je proces formiranja većinskih jednonacionalnih država na Balkanu završen.“

„Vi Crnogorci batrgate sa građanskom opcijom, a ostali građani pripadnici manjih nacionalnih partija su preletači. Malo kod vas, a više kod svojih, u svojim matičnim državama.“

„ Znaju oni gdje im je baza!“

„ Odnosno, koja im je rezervna država“, kazao je Slobodan vidno uzbuđen i nastavio:

„Kuju oče, po nacionalnosti ženu da oženim?“

„Kuju imena iz miješanog braka, će dobiti djeca?“

„ Njemice su sasvim racionalne žene, a to je već druga priča.“

„E zato, babo o ženidbi neću da razmišljam. Sljedeći dan Slobodan je odputovao za Njemačku.

Stanko je danju često izlazio u grad i vrijeme mu je brže prolazilo. Noću je bolje spavao...

Rodni grad, sem što je u njemu ugledao svijet, nije mu ništa značio. Ljeti bi u njega boravio.

Bliski rođaci su ga prihvatili kao vikendaša, a komšije kao stranca.

Sebi je govorio:

„Ja sam ni tamo ni ovdje.“

„Raspolućeni čovjek!“

„Sva tri grada u kojima sam rođen, odrastao, školovao se i radio – nije su me istinski prihvatili...“

U novogodišnjoj noći nazvao je Slobodana. Poželjeli su jedan drugome srećne praznike i Stanko je najavio da će ga uskoro posjetiti.

Otputovao je u Petrovac na Dejanov poziv.

Sačekao ga je na autobuskoj stanici.

Idući prema njegovoj vili Stanko se nelagodno osjećao.

Gledajući kuću spolja, uređenu sa prepoznatljivim primorskim stilom gradnje pitao se odakle mu pare za gradnju ekskluzivne vile na centralnom dijelu elitnog primorskog grada?

Sjetio se Buljove opaske o Dejanovom bogatstvu kako su to krvave pare „namaknute puščanim zrnem ili ratno huškačkim uređivanju.“

Krio je posjetu Deju u Petrovacu.

Na kapiji ih je dočekala gospođa Danijela, ljubazno su se pozdravili.

Ušli u vilu.

Zidovi salona, prekriveni su slikama stranih ali više crnogorskih autora.

Kamin koji je dominirao jednom stranom salona bio je urađen u kombinaciji cigle i kamena. Odvod za dim, iz ognjišta bio je čist. U nameštajnom salonskom enterijeru izdvajala se rezbarena biblioteka sa skupim kompletima knjiga. Na jednoj strani salona, djelovala je impozantno.

U zastaklenim policama instalirane su male sijalice sa prigušenim svjetlom, što je pažljivo poređanim kožnim kompletima knjiga davalo utisak skupe kućne biblioteke. Po koricama knjiga moglo se primijetiti da nijesu vađene iz nanizanih redova.“

Sjedjeli su na kožnim foteljama sa uzdignutim uzglavljem.

„Ja leti i veći deo godine boravim ovde. Danijela dođe krajem leta, jer ne voli gužvu. Kaže da ima posla u Beogradu. Znaš da majka deci, iako su odrasli, voli da pripomogne oko unučadi, a više da ih nadgleda“, reče Dejan.

Gospođa Danijela ponudila ih je pićem i nabrojila širok izbor alkohola i sokova.

„Hoćeš da uzmemo po viski za početak, a posle ćemo videti“, reče malo nadmeno Dejan i ne čekajući Stankov odgovor nastavi

„Maco, donesi nam viski sa ledom“.

Dejan je dugo pričao o svojem direktorovanju u medijima, više se hvaleći sadržajem medija i tiražnim efektima, nego kadrovanjem koje je bilo u vremenu devedesetih godina, prošlog vijeka.

Stanko je slušao bivšu direktorsku tiradu i prekinuo ga upadicom:

„Znaš li da si Bulja najviše ti kritikovao na Kolegijumu, onda kad sam i ja prisustvovao? Sada, poslije toliko vremena, grize li te savjest što si tada rekao za njega“?

„Ne“, rekao je Dejan i nastavio:

„Buljov izveštaj sa ratišta imao je za cilj da sruši uređivačku koncepciju lista koja je bila matrica, a koju su pisali moji nadređeni političari. Ne ulazim u tačnost izveštaja, ali to je bila prava bomba u listu na čijem sam bio čelu. I sva je sreća što nisam morao pre njega da odletim. Morao je da ode i drago mi je što je to sam shvatio i dao otkaz“.

Stanko je branio Buljov angažman, ne samo kada je riječ o izvještaju sa ratišta, nego i njegov pređašnji rad.

Danijela je ušla u salon i upitala:

„Dejo, reci kad postavim jelo za ručak!“

„Da znate, za danas sam naručila oradu sa zelenom salatom na maslinovom ulju. Za piće ćemo se dogovoriti uz jelo“.

Dejan je kazao da to bude u 14 časova i nastavio priču.

„Ta matrica nije bila toliko loša. Htelo se njome rešiti srpsko pitanje.“

„ Za taj državni projekat, tada aktuelni establišment, dobio je podršku od naučnika, književnika, intelektualaca, vojske, političara, ne samo u Srbiji, već i znatno šire. Ti si se kolebao oko angažovanja u taj projekat i ja sam te držao neko vreme, da se uverim jesi li odlučio, a kad sam se uverio da nisi – morao si da odeš sa mesta urednika“.

„Izvinite što vas prekidam, došao je Milivoje u posetu i volio bi da vam se pridruži“, rekla je Danijela.

„Naravno“, odgovorio je Dejan, ustao i uveo Milivoja u salon.

Nakon što se Milivoje rukovao sa Stankom, sjede preko puta njega, a Dejan nastavi:

„Milivoje i ja o tome često pričamo, pa možemo da nastavimo“. Naizmjenično su razgovarali na istu temu.

Ćutao sam pokušavajući da odgonetnem odakle mi je poznat Milivoja? Sjetio sam se da je bio član najužeg rukovodstva susjedne opštine i bez izvinjenja upao sam u razgovor raspričanih sagovornika:

„Crna Cora je suverena država i kad je riječ o njenom državno - pravnom statusu ona je povratila svoju nezavisnost koju je vjekovima imala“, reko.

„Da, znamo to, ali za ostvarivanje tako velikog projekta trebaće duži vremenski period. Taj proces za nas se nastavlja“, reče Milivoje.

Pokušao sam da kažem da se toj veliko - nacionalnoj matrici i novom prekrajanju balkanskih granica nadaju i drugi narodi, te da se sukobi interesa Istoka i Zapada hrane takvim idejama i htjenjima.

Tim riječima sam još više provocirao dvojicu jednomišljenika.

Nastavio sam da govorim o uzrocima i posljedicama prisajedinjenja Crne Gore Srbiji, nakon Prvog svjetskog rata.

Namjerno sam bio glasovno nadjačan i odustao sam od dalje priče.

„Ja govorim o činjenicama i njenim posljedicama,“ rekao sam, „ali vi to ne želite čuti. Snagom sile vi ste te podatke pohranili u vašim tajnim arhivima.“

Podsjećajući da je vrijeme za ručak, Danijela nas je pozvala da pređemo za postavljeni sto u dnevnoj sobi.

Glumeći uljudnog domaćina, Dejan tokom jela nije govorio o pređašnjoj temi.

Mojom nespretnošću ispala mi je iz ruke viljuška na tepih. Dok sam je podizao sa poda ugledah Milivojevu ruku između Danijelinih nogu.

Naglo je ustala, natočila vina i izašla iz dnevne sobe.

Vratili smo se u salon i nakon što se kafa popila, zahvalio sam se na gostoprimstvu i otišao na autobusku stanicu.

„Neću se nikada opametiti“, rekao sam sebi u autobusu na putu za Podgoricu i zarekao se da sam prekinuo svaku vezu sa Dejanom.

„E, moj Buljo, ti si odavno precrtao ovakva druženja“.

Gledajući prirodne ljepote Crmnice, Skadarskog jezera i Zete, Stanko se iznenadio koliko ima novih kuća, uzgajenih vinograda zasade-
nih vinovom lozom, lijepo uređenih bašta.

„Narod se vraća selu,“ mislio je.

„Kamo sreće da nijesam iz mog rodnog grada otišao na studije i službovao toliko godina. Od svega što sam materijalno zaradio ostali su mi stan i penzija, koja mi dotura do polovine mjeseca.“

„Ostatak novca do nove penzije nadomještam od para prodatog stana. Da sam ostao u rodnom mjestu bio bih zdraviji, a vjerovatno i bogatiji.“

„Ono malo zemlje, bilo je bogom dano za sadnju različitog voća i povrća. Otac je izgradio bunar koji su mještani koristili sve dok vodovod nije izgrađen. Danas, to imanje je pustopoljina na kojoj se igraju djeca.“

„Kuća sve više propada.“

„Daljni rođaci i komšije iščekuju da jeftino kupe kuću i okućnicu“, mislio je Stanko.

Nadao se da će njegov sin Slobodan popraviti kuću, ograditi imanje, dolaziti na odmor. A onda sebe razuvjeri riječima:

„Zašto bi to radio kada u Njemačkoj, kaže, ima veliki komforan stan, angažovanu firmu, i kada može da ljetuje gdje hoće? Njega jedino Bosna emotivno veže da ode na grob svoje majke. Što bi on radio u očevoj rodnoj kući?“

Inače, odnos sina i majke najčešće prerasta u obostranu prisnu vezu za čitav život.

„Istina, Slobodan nije zapamtio Saniju, ali kada o njoj govori, govori sa toliko nježnosti. Taj osjećaj čežnje za majkom ga je tjerao na česte posjete njenom gobu u Bosni. Pričao mi je da nekoliko sati neprekidno vozi i obavezno dva dana odsjedne u hotelu.“

„I ja sam, naravno, svoju majku volio. Oca sam poštovao i svaku njegovu preporuku obavezno ispunjavao.“

„Bez pogovora!“

„Nije me kao dječaka fizički kažnjavao, a nije imao ni razloga za to. Slušao sam ga i onda kada sam birao što ću studirati.“

Rekao je: „Ideš u Beograd da završiš pravne nauke i bez obzira što si jedina i što ću te željeti, ostaćeš tamo i zaposliti se.“

„Najveća mjera roditeljskog vaspitavanja i podizanja djece je završetak studija i zapošljenje.“

„Mene i tvoju majku je ubilo dosta jada oko imanja i kuće, ali se od toga nije moglo živjeti. Kad se završio rat, demobilisan sam iz JNA. Zatim je počela obnova i mi smo se preselili u Titograd.“

„Tebi ostavljam amanet da kada umremo sahraniš nas u grob gdje nam počivaju roditelji i naši najbliži.“

Stankovo sjećanje na roditelje i rodni grad prekinuto je dolaskom na autobusku stanicu u Titograd.

CRNA SUDBINA

Stanku je brzo prolazilo vrijeme u jutarnjim izlascima i poslijepodnevnom odmoru. Sa Slobodanom često je telefonom razgovao.

Detaljno je objašnjavao sinu što je radio, gdje je bio i još štošta bi razgovarali. Ugovorili su da novogodišnje praznike provedu zajedno u Njemačkoj. Slobodana, osim za zdravlje, drugo nije pitao...

Prvog dana jeseni na Stankova vrata zvonilo se oglasilo. Poštar mu je predao telegram i rekao da je iz Njemačke.

Od sinovljeve firme dobio je vijest da je Slobodan stradao u saobraćajnoj nesreći i da je potrebno da dođe u Njemačku, kako bi se dogovorili o vremenu i mjestu sahrane.

Izbezumnjen i izgubljen čitao je telegram nekoliko puta, ne vjerujući njegovoj sadržini.

U velikom bolu, rukama je tukao izbornu čelo i tijelo, proklinjući sebe i svoju crnu sudbinu.

Pao je na pod i izgubio svijest.

Ne znajući koliko je bio u nesvijesti, nogama je privukao stolicu i počeo da se diže.

Nije imao snage da ustane.

Uspio je da povuče stolnjak na kome je bio mobilni telefon i pozvao Bulja. Rekao je da provali ulazna vrata od stana, jer on leži nemoćan na podu.

Nije rekao za smrt svog sina.

Ulazeći u zgradu gdje je Stanko živio, Buljo je pozvao policiju i rekao da je dobio poziv od prijatelja koji nemoćno leži na podu i ne može da otključa stan. Zajedno sa policijom, ušli su u Stankov stan.

Našli su ga na podu.

Pružajući telegram, Stanko se opet onesvijestio.

Dva dana ljekari su se borili za njegov život.

Sve vrijeme uz njegov krevet boravio je Buljo.

Kad se osvijestio, zamolio je Bulja da dovede dva advokata, a ljekare koji su ga liječili da pozovu kolegu psihijatra.

Sjutri dan Stanko je napisao i ovjerio testament i obavijestio Bulja da ako mu se nešto dogodi, da ga sa notarem zajedno otvore.

Angažovao je medicinskog radnika koji će ga pratiti u Njemačku i redovnim letom otputovao je da preuzme Slobodanov leš.

Osman, unuk bake Begze koja je podigla Slobodana u kampu za izbjeglice, bio je zapošljen u Slobodanovoj firmi.

Dočekao je Stankana aerodrom i odveo u mrtvačnicu.

Potvrđen je Slobodanov identitet i dogovoren transpor.

Osman je Stanku ispričao da mu je sin stradao u teškom saobraćajnom udesu. Policija je napisala izvještaj u kome je krivim označen turista iz jedne Skandinavске zemlje.

U hotelskoj sobi Stanko je noć proveo sa medicionarem pod jakim terapijom lijekova.

Noć traume, nervoze, nesanice, beznađa, suza i plača... jedva je prošla. Ujutru je pozvao Osmana, zamolio ga da obezbijedi dokumenta i ugovori transport za mrtvog sina te da poslije dođe kod njega u hotel.

U razgovoru sa Osmanom, Stanko je kazao kako će kod njemačkih vlasti Slobodanovu firmu prenijeti u njegovo vlasništvo, jer je on jedini nasljednik sinovljevog bogatstva.

„To je moja posljednja želja i konačna odluka,“ rekao je.

„Daću ti ovlašćenje da novac sa bankovnih računa uplatiš opštini u kojoj je sahranjena Sanija, njeni roditelji i za dan dva i Slobodan ali samo pod jedinom uslovom, da novac bude trošen za potrebe narodne kuhinje“.

Poslije ovjere prenosa vlasništva, Osman se Stanku zakleo da neće rukovoditi firmom njegova sina, već kada mu je daruje - da će je prodati i otpočeti drugi posao.

Poslije dva dana putovanja, konvoj sa mrtvim sinom došao je u Krajinu.

U prisustvu Stanka, Osmana, medicinskog tehničara i dva vozača, Slobodan je sahranjen u grob kod svoje majke, djeda i babe.

Stanko je poslije sahrane isplatio medicinskog tehničara i ispratio Osmana. Nemoćan i bolestan, ostao je dva dana u Krajini.

Noću bi odlazio u obližnji hotel, a danju je bio na grobu kod Slobodana i Sanije.

Posljednjeg dana pozvao je lokalnog kamenoresca, naručio prikladan spomenik bez vjerskih oznaka i gotovinski isplatio majstora.

Rekao je da će za mjesec dana doći da vidi kako je spomenik podignut, potpisao ugovor za narudžbi radova i taksijem otputovao za Podgoricu.

MIR U DIVLJINI

U Podgorici, Stanko se smirivao upotrebom jakih sedativa. Telefonom bi naručio hranu i potrebštine. Slagao je slike u veliku kožnu slikovnicu, kada ga je Buljovo zvonjenje - prekinulo.

Pričali su do svitanja.

Stanko je zamolio Bulja da uzme ključ od stana, šaleći se da neće biti potrebe da policija opet provaljuje ulazna vrata.

Mjesec dana Buljo je obilazio nemoćnog Stanka.

Nekoliko dana kasnije odveo ga je u bolnicu, ali mu ljekari nisu mnogo pomogli.

Rekao je:

„Meni se bliži kraj i pravo ću ti reći - tome se radujem. Znaš kakav je bio moj životni put. Crna sudbina uzela je moje najbliže i najdraže.“

„ No, i prije njihovog zemaljskog odlaska, u mom životu bilo je više tuge no radosti! Više straha no spokoja! Više suza no smijeha! Više priče i čitanja tuđih tekstova no svog pisanja! Više samovanja no druženja! Dvije žene u mome životu unijele su radost i razočaranja. Nosio sam na nejaka pleća teški teret pod kojim stjenjem i brojim posljednje sate. Slobodanova smrt darovala mi je smrt, kojoj se radujem i željno očekujem.“

„Zašto mi to pričaš? Nijesam ti ja pop koji te pred smrt ispovijeda“, reče Buljo.

„Zato što znam da si u našem nezboru i zboru bio moj veliki i jedini prijatelj. Govorio si istinu, koja mi nije uvijek bila draga, Znam, međutim, za tvoje višegodišnje traganje za dobrom pričom. To traganje se zapravo, sada završilo. Umjesto oproštajnog govora, koga sam uvijek mrzio, imaš izazov za priču i vjerujem da će biti zanimljiva“, reče je Stanko.

„Ovaj čovjek me hvata na emocije, kao da ja ne znam. Nije on volio moju priču ispričanu u proznom iskazu, no su mu takve priče služile da bi me zajebao, neđe će mu budem potreban.“

„Prvo me zloupotrijebio na redakcijskom zadatku kada me poslao na ratište, kao ratnog dopisnika. Ili, kada mu je trebala neka jaka tema iz Crne Gore, kao recimo ona o Duklji. Pošto bi je objavio, kurčio bi se po Redakciji.“

„Tekst je puštao u novine, kada je znao da ću biti u Redakciji. Onda bi me glasno pitao: „šta vi to bre, radite dolje (?) Iskopavaš neku nepoznatu istoriju!“

Glasno bih odgovorio:

„Želimo da budemo malo gore, đe nam je mjesto. Otuda bi videli kako je vama dolje. Izbacili ste crnogorsku istoriju iz udžbeničke i naučne literature a ono malo što je u njima ostalo, svojatate, otimate, minimizirate.“

Uz žučnu psovku, bez pozdrava, odlazio bih iz Redakcije, znajući da tekst na Kolegiju neće biti vrednovan.

„Sad mi opet uvali predsmrtno zaduženje da pišem priču o njegovoj sudbini. Zna drtina da svako ima svoje muke, radosti i tuge, da svako ima svoju priču. A opet stara pizda samotnjačka zna da predsmrtni amanet obavezuje onoga kome je ostavljen“, tiho je sebi pričao Buljo odlazeći od Stanka.

Pet dana nakon posjete Stanko je umro.

„Ko zna – moža mi ni mrtav neće dati mira. Sigurno je u testamentu ostavio još neko zaduženje“, mislio je Buljo.

Sjutradan je prisustvovao otvaranju koverta u kojoj je bila oporuka Stankova.

„Mom drugu Bulju ostavljam u amanet da moje tijelo sahrani u Vučjoj planini, na popločanom putu, bez grobne oznake. Tuda sam, kao dječak, čuvao koze i sa ostalom djecom se igrao. Nadam se da će svi koji idu tim putem nogama me gaziti, kao što su me kroz cio moj život mnogi gazili, ali ja ću u divljini naći svoj vječni mir. Novac koji se nalazi u banci, koji mi je Slobodan ostavio, ostavljam mom drugu Bulju, koji će jedan dio utrošiti za moju sahranu, a skromni ostatak novca utrošiti kako hoće. Stan u Podgorici ostavljam rođaki Marti, koja radi u podgoričkom kafiću i ima sina. Imanje i roditeljsku kuću ostavljam njenom ocu, mom najbližem rođaku Branku, koji je sve naše oduvijek svojatao i želio. Ovo je moja konačna odluka. Ona

će novim vlasnicima, moje bivše imovine, poslužiti za upis u njihovo trajno vlasništvo. Svu zaostavštinu koju je moj sin Slobodan u Njemačkoj imao – ostavio sam Osmanu, sinu babe Begze, žene koja ga je u izbjegličkom logoru pazila i podizala“, pisalo je u ovjerenom testamentu...

Dan kada smo sahranivali Slobodana lila je kiša. Crni oblaci lizali su vrhove puste planine i nijesu najavljivali njen prestanak.

Vučja planina, okićena kamenim liticama svoje tanke vrhove zimi bi skrivala u guste crne oblake. Nerijetko bi odsjaj munje, tjerao čovjeka da sa strahom isčekuje bliže ili dalje udare groma. Kada bi ponovo počelo svitkanje neba i isčekivanje novog udara groma tek onda čovjek osjeti svoju nemoć u čudesnoj igri zemlje i naljućenog Neba.

Osjećaj strahopoštovanja ostane u čovjekovom sjećanju, kao spasenje ili kazna. Spasenje ako ga razlučena munja zaobiđe a kazna ako mu munja oduzme život koji su mu Nebesa darivala. U tim trenucima vječnosti čovjek je najbliži Bogu. Njemu tada šalje najiskreniju molitvu i molbu za oprost i spasenje.

Kada planinska tišina upije ljudske misli i molitve, tada u djelić trenutka, počinje drugi krug igre : čovjeka, zemlje i Neba. Udari groma okončavaju završetak novog ruleta sreće ili smrti.

S'proljeća bi surovu zimu zamijenila ljepota buđenja života: drveća, trave i živine.

Neviđeni kolorit iskonskih boja, listalog drveća i blagodet iznikle trave daruje čobanima osjećaj sigurnosti opstanka stada: koza, ovaca, govedi i konja. Sigurnost ljeti i zimi, jer zna da će sjećom mladica lista i košenjem trave nakupiti zimnicu za svoje stado a u međuvremenu imaće dovoljno hrane za ispašu. Kamene kolibe ozidane podno litica ili blizu bespuća s'proljeća imale bi stanare sve do krajem oktobra kada bi ostale puste i zatvorena.

Oživjela planina opet bi se preobratala u vučju dolinu u kojoj jedino medvjedi čekaju novo proljećnje buđenje.

Bulju je Stanko pričao svoje čobansko iskustvo , prva vučja viđenja i njihov krvavi pir u nerijetkim pokoljima stoke ali nikada nije tu surovost planine pominjao kao mjesto za vječni počinak.

„Kada idem za njegovim posmrtnim ostacima, shvatam da svoj kraj života htio je da daruje vječnom samovanju, čiji mir remete munje i gromovi,“ mislio je Buljo jedva čekajući da se zauvijek pozdravi sa čovjekom kome je sudbina malo radosti darivala.

U planinskoj tišini jedino su se čuli udarci krampa i povremeno negodovanje radnika.

U iskopanoj raki spuštali smo namučeno Slobodanovo tijelo.

Čutali smo.

„Uveliko sam se kolebao da se govorom oprostim od njega ali sam ipak, odustao. To je i on želio.“

Mislio sam:

„Bilo je dosta međusobne svađe, moje priče koju nijesi želio da je prihvatiš. Ako bih ti sada, na konačnom rastanku, nešto rekao možda bih te povrijedio. Molim se da u planinskoj divljini nađeš vječni mir u samovanju,“ šaputao je Buljo.

Vraćajući se sa Stankove sahrane, Buljo je sa radnicima svratio u kafanu pored puta za Podgoricu.

Poslije odmora i jela radnicima je platio taksi.

Želio je da naredne sati budu poklonjeni čovjeku sapatniku.

Dva dana i jednu noć alkoholom ubijao sjećanje na njega.

„Počivaj u vječnom miru– samotniče.“

„I ja ću od tebe“, reče pozdravljajući se sa konobarima.

RECENZIJJA

Samotništvo između izvora i ponora

Mr Željko Rutović

Pripovijedanjem o samoći, samotništvu, tihovanju i tugovanju, boli, čežnji, strepnji, ljubavi, nadanjima, dvoličju, strahovima i iskrzanim radostima, Ljubomir M. Mudreša knjigom „Samotnjak“ priča nam o životu i čovjeku. Prije i posle svega, onako, kako to samo život zna. Nepredvidivo i nepojmljivo. Neočekivano, i od života, za samog čovjek nikad do kraja spoznato. Zato je Mudrešina knjiga „*Samotnjak*“ priča ne samo o životu Stanka, glavnog junaka, već je to priča neprepričane kosmogonije života, neočekivanog uuvijek novim iznenađenjima, u kojima je više tuge nego radosti. Po toj ovozemaljskoj matrici živi, ili pokušava da živi, Stanko - čovjek, novinar, (ne)prilagodljivi sabesjednik, melanhonik, tragač i tragik. I sve iz života i sve za život. Neuzvraćen, nepojmljiv, tužan. Od mladalačkog očekivanja ka uzletu, i prizemljenja u smrtnom padu, na svakom metru te putanje, Stanko nije ni hodio, ni brodio već čamovao, tugovao, snio i patio. Gledajući druge posmatrao je i kritikovao sebe. Između patnje lica i naličja, Stanku je život kidao i ljubav i nadu i htjenje. Kidao tamo gdje je najteže i najbolnije.

U samotnjačkom Stankovom ramu kao paradigmi svih voljnih i nevoljnih ljudskih samoća i iznevjerenih nada, Mudreša živopisnom naracijom slika ljude, vrijeme i prostor. Pričom o devedesetim godinama prošloga vijeka, priča on o ljudskim i istorijskim raskršćima i bespućima. Potonuću etičkog i ljudskog, civilizacijskog i građanskog, vaspostavljanju nacionalizma i mržnje u čijim se kolopletima situiraju ljudske sudbine, njihovi porivi i ponori, njihov eros i tanatos, lica i dvoličja, primitivne na-

kane i zlovolje, pakosti i gadosti, interesi i bezdušja. U najširem radijusu nesnalaženja Stanka, glavnog Mudrešinog junaka šira je slika i epopeja svih onih nesnalažljivih u mutnim vremenima i među mutnim ljudima. I otuda Stankovo (i ne samo) razočarenje dolazi kao pravilo, gubitak kao nepravedna kazna, riječ rijetkih sabesjednika i kao milost i kao oprost. U tom krugu, uvučenih i zabludjelih, moćnih i nemoćnih, moralnih i nemoralnih, naredbodavaca i izvršitelja, sve je to (ne) opisivo „prirodno“ stanje u kome je čovjek čovjeku vuk. Uvijek i iznova. I naravno, i posledično, i unutrašnje i spoljašnje samotništvo, i kao otklon i kao zaklon, i slutnja i patnja, i mir i nemir. U tim relacijama nudi nam Mudreša prostor za pre – poznavanje i (o)gledanje –kulturološko i sociološko, samih sebe i onih pored sebe. Nužni okvir za sve naše živote, pa ma čime se bavili, jer, bavi(će)se samotnjačka ruka sa svakim od nas. Prije ili poslije. Manje ili više. Bučnije ili tiše, „progovoriće“ samotnjačka tišina u kojoj uviru nedočekane i neopjevane radosti, želje i nade. Tišina u kojoj nestaju sve mitomanije, pohlepe, pretjerivanja i samodovoljnosti. U samotnjaštvu čovjek je (samo)nikao, odupirući se izvan ljudske moći, u njemu iznova pronalazi snagu, utočište i odgovor koji neće naći u vaskolikoj spoljašnjoj oholosti koja ljude troši, prodaje i satire. Oholosti u kojoj u krajnjem nema ni pobjednika ni gubitnika. Privid do privida, samotnjaštvo bolje vidi i osjeća.

„Samotnjak“ u koloritu isprepletanih tema, pitanja, fenomena i pojava, analizira, lokalno i globalno, pojedinačno i kolektivno, patrijarhalno i tradicionalno, nasuprot modernom i u pohlepi čovjeka nesaznatom. Sve se promijenilo i gradovi i ljudi, pa će Stanka i svakog ponaosob njegovog sudbonošu, samo preživjeli mirisi „prevaziđenih“ vremena trgnuti i dati damar obamrlom životu koji Mudreša gotovo filmski efektno slika, dočarava, živim jezikom portretišući ljude i sve njihove porive, profiter-ske ideologeme, emotivna nevjerstva i ljudska stradanja.

U slavu života, ostavlja nam ova knjiga života priču o iskonskoj ljubavi Stanka i Sanije, koja mjerena nekim drugim metrom, akroz sudbu ovo dvoje ljudi, kao da kaže, da nema velike ljubavi bez velike tragedije. Pa šta god i ko god bila ta ljubav. U njenim osjetilima budio se i snijevao živim Stanko, onako izvorno kako to život, duša i tijelo jesu. Ali, i ljubav, kao i sam život, je samo tren. Neuhvatljiv i rijetkima spoznatljiv. Zato je ovo knjiga o traganjima. Vječitim i nedokučivim. Tajnovitim i dalekim. Ma koliko god i brodio i živio, ostaće čovjeku podjednako i ljubav i život tajna. Nedokučiva. Daleka. Tek toliko da bi čovjek spoznao svoje mjesto i mjeru na ovom svijetu. Na te mjere i mnoge vrijednosti, njihov bezdan i

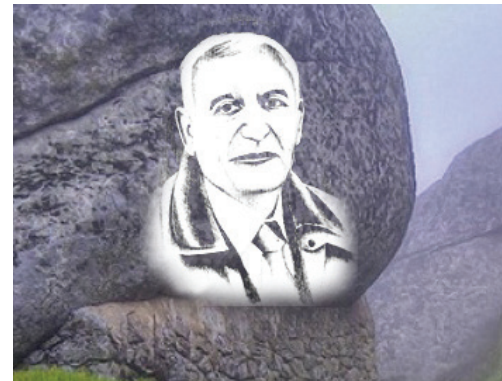
usud, sugestivno opominje pisac ove knjige. Počnemo li se po njima mjeriti, spoznaćemo da u svakom od nas, na neki način bivstvuje neki Stanko, i da svako malo iznova, tu oko nas, svijet naseljava nadolazeći i još brže odlazeći, izazovu života (ne)spremni Stanko. Karakterno, toplo, ljudski, znalački, Mudreša ovim rukopisom situira život u ram jednog opšteg, a opet običnog života. Pripovijedajući o Stanku i ostalim junacima, ostavlja nam Ljubo M. Mudreša priču-knjigu, koja nam eto, treba uvijek biti blizu. Kao tragalačka opomena i ljudska sudbina. Samotnjak i kao izvor i kao ponor.

SVAKA SLIČNOST SA LICIMA
I DOGAĐAJIMA JE SLUČAJNA.

SADRŽAJ

STANKO	5
ZAVIČAJ	17
NOĆ U RODNOJ KUĆI	21
SAMOVANJE	25
SANIJA	29
SLOBODA	39
SELIDBA	59
KOMŠIJE	67
SLOBODAN	77
ŽIVOST ŽIVOTA	81
CRNA SUDBINA	93
MIR U DIVLJINI	97
RECENZIJA	101
RIJEČ O AUTORU	117

RIJEČ O AUTORU

Ljubomir – Ljubo Mudreša rođen je u Bokovu – Cetinje 1940. godine. Završio je Pravni fakultet i na Jugoslovenskom Institutu za novinarstvo – novinarsku školu.

Od ukupno 44 godine radnog staža, preko 35 godina je radio u novinarstvu kao saradnik, stariji saradnik, dopisnik, reporter, urednik, komentator i(li)

sarađivao u: „Večernjim novostima“, „Borbi“ (30 godina), RTV Makedoniji, „Monitoru“, „Lučindanu“, „Svetu“, „Publici“, „Pobjedi“, Anteni M i Studiju B. Posljednjih pet godina radnog staža proveo je u RTV Crne Gore, u Radiju Crne Gore – kao urednik - komentator.

13. januara 1990. godine na Cetinju, sa nekoliko crnogorskih novinara, zbog ratno - huškačke uređivačke politike u crnogorskim i drugim medijima javno je istupio iz Saveza novinara Jugoslavije i kao jedan od potpisnika, u Ministarstvu pravde Crne Gore, bio osnivač Profesionalnog udruženja novinara Crne Gore. Kasnije je, sa nekoliko crnogorskih novinara u istim institucijama, bio jedan od potpisnika i osnivača Društva crnogorskih novinara, u kojem je bio prvi sekretar.

Za pet godina rada (1988 – 2003. g) u RTV Crne Gore u Radiju Crne Gore kao urednik i komentator u svojoj subotnjoj rubrici „Mozaik 905“ objavio je preko 180 intervjuja sa važnim ličnostima Crne Gore i(li) regiona. Među njima su intervjui sa narodnim herojima, revolucionarima, političarima, istaknutim stvaraocima, političkim neistomišljenicima i dru-

gim. Braneći sopstvenu autonomiju u novinarstvu, međutim, dobijao je otkaze i više puta bio kažnjavan. Krajem osamdesetih godina 20. vijeka bio je među prvim javnim zagovornicima da Crna Gora obnovi svoju međunarodnu nezavisnot i priznanje, o čemu je govorio i pisao. „Borbinu“ nagradu – diplomu dobio je 18. II 1982. godine u Beogradu. Povodom jubileja 140 godina crnogorskog novinarstva od Društva crnogorskih novinara 23. Januara 2011. godine na Cetinju dobio je jubilarnu Diplomu. Za angažman u referendumskom procesu i doprinos obnovi državnosti Crne Gore 21. maja 2006. godine dobio je pisanu Zahvalnicu.

Kad je riječ o Mudrešinom književničkom stvaralaštvu do sada je objavio trinaest zbirki poezije i tri romana. Inače, član je: Matice crnogorske, Crnogorskog društva nezavisnih književnika, Crnogorskog PEN - CENTRA, Međunarodnog udruženja novinara, IFJ International Press Card, Društva crnogorskih novinara i Crnogorsko - hrvatskog društva „Ivan Mažuranić“ – Cetinje. Autor je zbirki: „Suza“, „U drugom životu“, „Cetinjski kolopleti“, „Sjaj stare krune“, „Zapis na kamenu“, „Obala ognjišta“, „Kameni prijesto“, „Svjetlost beskraj“, „Dostignuto“, „Neka mi sude“, „Brojanica“, „Na putu čekanja“ i „Vladimir i Kosara“. Mudreša je autor i tri romana: „Trg“, „Gospar“ i „Samotnjak“.

O njegovom stvaralaštvu pisali su i govorili: akademici – Vojislav Vulanović, Momir M. Marković, Sretan Vujović, Marjan Mašo Miljić, prof. dr Sonja Tomović - Šundić, prof. dr Slobodan Vukićević, prof. dr Siniša Jelušić, dr Čedomir Bogićević, mr Željko Rutović, Radojica Bošković, Zoran Šoškić, Zoran Ivanov, Milo Kralj, Budislav Kralj, Ratko Deletić, Borislav Jovanović, Zoran Stanojević, Vlatko Simunović, Žarko L. Đurović, Radojica Bulatović, Bogić Rakočević, Vanja Kovačević, Borislav Cimeša, Janko Vujisić, Čedomir Lješević, Zoran Medved, Ivo Tomnjenović, Maksim Vujačić, Vesko Pejović, Vesna Šoškić, Mila Čordašević, Ćazim Nikezić, Nikola Vujanović, Saša Lovre Božović, Tatjana Fatić, Snežana Vujović, Slobodan Đukanović, Slavko Raspopović, Miro Nikolić i drugi. Živi i radi u Podgorici.

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-554-34-7
COBISS.CG-ID 33150992